

Złożenie pracy online:
2017-05-28 13:25:15
Kod pracy:
2569/34429/CloudA

Ewelina Wojciechowska

(nr albumu: 21130)

Praca magisterska

Modyfikacja ustroju politycznego II Rzeczypospolitej Polskiej po zamachu majowym z 1926 roku (wybrane aspekty)

Modification of the political system of the Second Polish Republic after the 1926 coup d'état (selected aspects)

Wydział: Wydział Nauk Społecznych i
Informatyki

Kierunek: Politologia

Specjalność: instytucje i administracja
publiczna

Promotor: dr hab. Tomasz Skrzyński

Streszczenie

Celem niniejszej pracy było zaprezentowanie zmian ustroju państwowego II Rzeczypospolitej, jakich dokonał Józef Piłsudski po zamachu majowym. Badanie zostało przeprowadzone na podstawie analizy dostępnych źródeł o charakterze historycznym, prawnym oraz politologicznym. Aby otrzymać pożądane wyniki badań, posłużono się metodą analizy porównawczej. Ramy czasowe zasadniczej części pracy opierają się na datach końcowych: od zamachu majowego do dnia 4 marca 1928 roku (wybory do Sejmu II Kadencji). Autorka w swoim opracowaniu postawiła tezę mówiącą, iż ustrój polityczny został zmodyfikowany przez Józefa Piłsudskiego na podstawie jego postrzegania rzeczywistości politycznej oraz własnych przekonań, co do słuszności prowadzonych przez niego rozwiązań. Najważniejszymi wnioskami płynącymi z niniejszego opracowania są te, mówiące o tym, że pomimo oficjalnych oświadczeń Piłsudskiego, jakoby ten nie był zwolennikiem systemu autorytarnego, ustrój państwa polskiego już w początkowym okresie jego rządów posiadał wiele cech ustroju autorytarnego.

Słowa kluczowe

II Rzeczpospolita, system autorytarny, demokracja parlamentarna, zamach majowy, nowela sierpniowa

Abstract

The purpose of this paper was to present the changes of the state system of the Second Polish Republic, which was accomplished by Józef Piłsudski after the May attack. The study was based on an analysis of available historical, legal and political sources. To obtain the desired test results, a comparative analysis was used. The timeframe of the main part of the work is based on the final dates: from the May attack until March 4, 1928 (Elections to the Sejm). The author in her paper set out the thesis that the political system was modified by Józef Piłsudski on the basis of his perception of political reality and his own convictions as to the correctness of his solutions. The most important conclusions of this study are that, despite Piłsudski's official statements that he was not a supporter of the authoritarian system, the Polish state at the beginning of his rule had many of the features of an authoritarian system.

Keywords

II Republic, authoritarian system, parliamentary democracy, May coup, August novel

SPIS TREŚCI

Wstęp	2
Rozdział 1: Realia areny politycznej w II Rzeczypospolitej (1918 – 1926)	
1.1. Ustrój polityczny	4
1.2. Władze państwowe	9
1.3. Podział administracyjny	14
1.4. Krótka charakterystyka partii politycznych mających swą reprezentację w sejmie	18
1.5. Oczekiwania społeczne wobec systemu politycznego i partii politycznych	27
Rozdział 2: Biografia Józefa Piłsudskiego	
2.1. Dzieciństwo i młodość (1877 – 1892)	35
2.2. Działalność w Polskiej Partii Socjalistycznej (1892 – 1900)	39
2.3. Plany niepodległej insurekcji i rozłam w partii (1900 – 1906)	42
2.4. Utworzenie Związku Walki Czynnej oraz czasy przed I wojną światową (1906 – 1914)	48
2.5. I wojna światowa (1914 – 1918)	54
2.6. Piłsudski Naczelnikiem Państwa (1918 – 1922)	60
2.7. Pozorna nieobecność w polityce (1922 – 1926) i zamach majowy	70
Rozdział 3: Zmiany zaprowadzone w ustroju politycznym po zamachu majowym	
3.1. Zmiany w organach władz państwowych celem legalizacji zamachu	74
3.1.1. Stosunek Piłsudskiego do parlamentu po zamachu majowym	74
3.1.2. Utworzenie rządu – skład, jego „dyspozycyjność względem Piłsudskiego”	77
3.1.3. Prezydent – przebieg i wybór, znaczenie tej funkcji po zamachu majowym	82
3.1.4. Sejm – stopniowy spadek jego znaczenia	85
3.2. Zmiany w administracji państwowej	87
3.2.1. Nowela sierpniowa	87
3.2.2. Inne zmiany w prawie	90
3.2.3. Przegrupowanie na stanowiskach państwowych	94
3.3. Reorganizacja sceny politycznej i konieczność rozpisania wyborów	96
Zakończenie	108
Bibliografia	110
Spis literatury	110
Spis tabel	111
Spis wykresów	111

Wstęp

Po wielowiekowym panowaniu ustroju monarchistycznego oraz ciężkim dla narodu polskiego okresie zaborów od momentu zakończenia I wojny światowej Polska stała się jednym wielu państw Europy, której system został oparty na zasadach parlamentaryzmu, co stanowiło swoiste novum w historii naszej Ojczyzny. Okres ten stanowi obiekt szczególnego zainteresowania, o czym świadczyć może obszerna ilość opracowań o charakterze encyklopedycznym, czy podręcznikowym, które w sposób bardzo dokładny prezentują pierwsze lata II Rzeczypospolitej. Dominujące w owym czasie wydarzenia polityczne w sposób znaczący miały wpływ na kształtowanie się dalszego biegu historii Polski, co stanowiło punkt wyjścia do podjęcia tematu pracy.

Podjęta w niniejszym opracowaniu tematyka: przedstawienie modyfikacji ustroju politycznego Polski po dokonaniu zamachu majowego w 1926 roku przez Józefa Piłsudskiego, wynika z wagi dla teorii politologii wyjątkowości tych wydarzeń na tle całokształtu historii ustrojowej Polski, bowiem to właśnie w krótkim okresie dwudziestolecia międzywojennego państwo polskie działało na podstawie dwóch ustrojów, jakie istniały po raz pierwszy od początku istnienia państwa. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie zmian, jakie zaszły w podstawowych zasadach ustrojowych państwa polskiego – porównaniu poddane zostaną ustrój demokracji parlamentarnej oraz system ustrojowy, który uznawany jest za autokratyczny, jaki został zaprowadzony po dokonaniu zamachu majowego w 1926 roku. Pracę zamkną wybory do Sejmu II Kadencji z dnia 4 marca 1928 roku.

Niniejsza praca dyplomowa składa się z następujących części: wstępu, trzech rozdziałów oraz zakończenia. Rozdział pierwszy jest próbą przedstawienia sytuacji politycznej oraz ustrojowej Rzeczypospolitej po odzyskaniu niepodległości. Przedstawione zostały tam najważniejsze elementy sytuacji politycznej po zakończeniu I wojny światowej, czyli ustrój polityczny państwa lub podstawy prawne działania władz państwowych. W rozdziale tym znajdzie się również krótka charakterystyka partii, mających swą reprezentację w Sejmie I kadencji, które miały znaczący wpływ na dalsze losy państwa polskiego. Rozdział ten zawierać będzie także opis oczekiwań społecznych wobec kolejnych rządów, co również miało znaczenie dla dalszego rozwoju sytuacji politycznej.

W drugim rozdziale znajduje się biografia Józefa Piłsudskiego. Przedstawienie kolejnych etapów jego życia stanowić będzie fundament dla zrozumienia kolejnych jego poczynań oraz decyzji zmiany ustroju Rzeczypospolitej. Wiadomym jest, iż sama postać Piłsudskiego wciąż wzbudza niemałe kontrowersje u badaczy, jednakże autorka podjęła próbę zoptymalizowania spojrzenia na postać Marszałka. Rozdział drugi traktuje więc o okresie od momentu urodzenia Józefa Piłsudskiego do chwili, kiedy dokonał on zamachu stanu w 1926 roku.

Rozdział trzeci, stanowi centralną część pracy. Jest to próba przedstawienia modyfikacji, jakie zaszły w systemie politycznym oraz ustroju II Rzeczypospolitej w wybranych aspektach po dokonaniu zamachu majowego. Opisane zostały nie tylko kolejne zmiany we władzach państwowych, co miało posłużyć legalizacji zamachu stanu, ale również niekwestionowany wpływ Piłsudskiego na wybrane aspekty życia politycznego. Dokonano również charakterystyki zmian, jakich dokonano w administracji państwowej w kategoriach prawnych oraz personalnych. Na końcu rozdziału znajduje się opis reorganizacji sceny politycznej, która dokonała się na wskutek kolejnych działań ekipy rządzącej i kolejnych decyzji politycznych Piłsudskiego.

Do napisania niniejszego opracowania zostały wykorzystane publikacje o charakterze historycznym, politologicznym, prawnym. Źródłem były również opracowania biograficzne dotyczące osoby Józefa Piłsudskiego. Praca zawiera również wykresy przedstawiające istotne informacje w formie graficznej.

ROZDZIAŁ 1

Realia areny politycznej w II Rzeczypospolitej przed 1926 rokiem

1.1. Ustrój polityczny

Zakończenie I wojny światowej przyniosło Polakom powstanie niepodległego państwa. Na równi z walką o granice państwa oraz niepodległość toczyły się dysputy dotyczące ustroju państwowego. Z początku spór dotyczył najbardziej zasadniczej kwestii – między monarchią, a republiką. W początkowej fazie, przewaga była po stronie stronników rządów monarchistycznych. W połowie I wojny światowej było bardzo niewiele państw republikańskich, a dłuższa tradycja zdążyła wytworzyć się jedynie w Szwajcarii i Francji.¹

Za wprowadzaniem monarchistycznego ustroju opowiadała się znaczna część stronnictw politycznych, które liczyły się na scenie politycznej, a w szczególności ugrupowania konserwatywne, mające znaczący wpływ na społeczeństwo. Ponadto, na korzyść monarchistów przemawiały wydarzenia z czasów I wojny światowej (utworzenie Królestwa Polskiego, czy powstanie Rady Regencyjnej) oraz dokument opracowany przez Tymczasową Radę Stanu w 1917 roku, który wprowadził w Polsce dziedziczną monarchię. Jednakże, ta ustawa zasadnicza była opracowywana w innej rzeczywistości.²

Po zakończeniu I wojny światowej największe monarchie na kontynencie europejskim rozpadły się. Większość stronnictw politycznych w Polsce przystosowała się do panującej tendencji tworzenia rządów republikańskich. W związku z tym, dnia 7 listopada 1918 roku, powstał pierwszy gabinet pod przewodnictwem I. Daszyńskiego, zwany Tymczasowym Rządem Ludowym Republiki Polskiej, a wkrótce potem rozwiązano Radę Regencyjną, która stanowiła dotychczas instytucję reprezentującą Królestwo Polskie. Ustąpienie Rady Regencyjnej wiązało się z koniecznością przejęcia jej obowiązków oraz praw przez inny organ. Rada scedowała swoje uprawnienia na Józefa Piłsudskiego, jako Tymczasowego Naczelnika Państwa, co poskutkowało zaistnieniem nowej sytuacji ustrojowej. Piłsudski, posiadający znaczący autorytet w społeczeństwie polskim, zdawał sobie sprawę z powagi sytuacji, w jakiej się znalazł.³

¹ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski 1918 – 1945, Wydawnictwo literackie, Kraków 2006, s. 57.

² Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych i II wojny światowej (1918 – 1945), pr. zbior. pod red. Prof. Dr Hab. St. Grodzkiego, Wydawnictwo FOGRA, Karków 2003, t. 9, s. 86 – 87.

³ W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004; Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 20.

W tym szczególnym czasie istniała ogromna potrzeba wprowadzenia radykalnych, ale wciąż tymczasowych zmian. Na podstawie dekretu z dnia 22 listopada 1918 roku dokonano organizacji najwyższej władzy reprezentacyjnej Polski, który w literaturze jest określany lub nazywany prekonstytucją odrodzonej Polski, gdzie bardzo często można znaleźć odnośniki do republikańskiego charakteru ustroju Polski.⁴ Na jego postawie, do momentu zebrania się Sejmu Ustawodawczego, najwyższą władzę w państwie posiadał Tymczasowy Naczelnik Państwa (na tym stanowisku był Piłsudski). Funkcje legislacyjne przejął ówczesny rząd, który opracowywał projekty dekretów (ich wejście w życie opierało się na aprobacie Tymczasowego Naczelnika Państwa). Warto zwrócić uwagę na to, że postanowienia dekretu listopadowego były jedynie rozwiązaniem tymczasowym (to samo dotyczyło aktów prawnych powołanych na jego postawie), które obowiązywały jedynie do momentu powołania Sejmu Ustawodawczego, mającego możliwość przyjęcia bądź odrzucenia proponowanych rozwiązań.⁵

Wybranie parlamentu wiązało się z opracowaniem odpowiedniej ordynacji wyborczej. Ówczesny premier, J. Moraczewski dnia 28 listopada 1918 roku wydał dwa dekry, niepozbawione błędów, czy przeoczeń, na podstawie których powstał zarys ordynacji wyborczej oraz wyznaczono datę wyborów na dzień 26 stycznia 1918 roku. Daszyński zabiegał o to, aby ordynacja została utworzona na podstawie pięciu najważniejszych elementów: powszechności, równości, tajności, bezpośredniości oraz proporcjonalności, które do dziś stanowią podstawę ordynacji wyborczej w państwach demokratycznych. Na podstawie opracowanej ordynacji wyborczej zapowiadano, iż prawo wyborcze czynne i bierne będzie przysługiwać każdemu obywatelowi, który ukończył 21 lat, bez podziału na płeć, wyznanie, czy pochodzenie.⁶ Wyjątek stanowili żołnierze pochodzący z poboru, gdyż uzyskanie przez nich praw wyborczych mogłoby się wiązać z prowadzeniem agitacji politycznej w szeregach wojska oraz osoby pozbawione praw wyborczych na podstawie orzeczenia sądu. Władze starały się w szczególny sposób zwracać uwagę na bezstronność wyborów, gdyż w pamięci pozostały im incydenty dotyczące nadużyć w Galicji, gdzie starano się nakłaniać wyborców do głosowania na dane stronnictwo w zamian za dobra materialne (stąd współczesne powiedzenie „kiełbasa wyborcza”). W związku z tym nałożono pewne

⁴ W. Witkowski, Historia administracji w Polsce 1764 – 1989, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 303.

⁵ Wielka historia Polski 1918 – 1939; pr. zbior. pod red. prof. dr hab. F. Kiryka, Wydawnictwo PINNEX, Kraków 2000, t. 9 s. 26 – 27.

⁶ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 89; W. Witkowski, Historia administracji w Polsce 1764 – 1989... op. cit., s. 304.

ograniczenia, jak wspomniane ograniczenie prawa wyborczego, czy pozbawienie biernego prawa wyborczego urzędników państwowych (z administracji lub sądownictwa) oraz uregulowano kwestię „kupowania” głosów, która w świetle prawa stała się czynem karalnym.⁷

Pomimo mankamentów ordynacji wyborczej oraz szczególnie wysokiego napięcia, jakie powstało w szeregach stronnictw politycznych, wybory odbyły się w spokojnej atmosferze. 26 stycznia 1918 roku wybory odbyły się na dawnych ziemiach powołanego 1815 roku Królestwa Polskiego, z wyjątkiem okręgów północno – wschodnich, oraz części Galicji. Ogólnie wybory zakończyły się niepowodzeniem dla aktywistów (zwolenników współpracy podczas zaborów z państwami centralnymi) oraz stronnictw konserwatywnych. W Królestwie Polskim sukces osiągnęła narodowa demokracja z wynikiem ponad 40 % oddanych głosów na listy Narodowych Komitetów Wyborczych Stronnictw Demokratycznych, co mijало się z poprzednimi przewidywaniami. W Galicji sukces tego obozu był kilkakrotnie mniejszy. Na terenie Wielkopolski przewodnie miejsce zajęła endecja w ramach wyborów uzupełniających z dnia 1 czerwca 1919 roku. Zebrała tam prawie 98% głosów. Ze znaczącego poparcia mogły też się cieszyć ugrupowania ludowe (PSL „Wyzwolenie” na dawnych terenach dziewiętnastowiecznego Królestwa Polskiego – 20%, PSL „Piast” i PSL Lewica na terenie zachodniej Galicji ponad 50%).⁸ Wyniki wyborów okazały się porażką socjalistów, którzy uzyskali ogółem zaledwie 9% głosów. Warto zwrócić uwagę na to, że wybory odbyły się jedynie na tych ziemiach, gdzie władzę faktycznie posiadał polski rząd. W pozostałych częściach (w Galicji Wschodniej, na Śląsku Cieszyńskim, czy Górnym Śląsku) wciąż toczyły się zmagania o przynależność do państwa polskiego. W związku z tym, aby w pełni realizować zasadę reprezentacji społeczeństwa w sejmie, postanowiono dokooptować posłów posiadających mandaty w parlamentach państwach zaborczych, aby z czasem, kiedy dane ziemie znów staną się częścią Polski, przeprowadzać wybory uzupełniające⁹.

Taki rozwój sytuacji pozwolił na dokonanie otwarcia pierwszego Sejmu Ustawodawczego dnia 10 lutego 1919. Na pierwszym posiedzeniu zjawił się Piłsudski, który podkreślił, iż parlament stanie się jednym gospodarzem na całą Polskę.¹⁰ Na posiedzeniu Marszałkiem Sejmu został Wojciech Trąpczyński, znany polityk z Wielkopolski. Układ sił w sejmie

⁷ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 89 – 90.

⁸ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 36.

⁹ W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004..., op. cit., s. 20 – 21; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 91.

¹⁰ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 37.

zaważył jednak na nieciągłości rządów. Po gabinecie Ignacego Paderewskiego (18 stycznia 1919 – 27 listopada 1919), władzę objął centrowy Leopolda Skulskiego (13 grudnia 1919 – 9 czerwca 1920). Jednakże, większość, jaka go poparła okazała się kolacją nietrwałą. Powstał, kolejny, pozaparlamentarny gabinet pod przewodnictwem Władysława Grabskiego (27 czerwca 1920 – 24 lipca 1920). Dopiero kryzys polityczny spowodowany walkami z bolszewikami, spowodował utworzenie szerokoalicyjnego rządu Wincentego Witosa (24 lipca 1920 – 13 września 1921).¹¹

Głównym zadaniem Sejmu było uchwalenie nowej konstytucji. Jednakże z uwagi na fakt, że jest to proces długotrwały i skomplikowany, dnia 20 lutego 1919 roku zdecydowano uchwalić dekret „O powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa”, czyli tzw. „Małą Konstytucję”. Był to poniekąd precedens na skalę państwową, gdyż po raz pierwszy w tytule aktu prawnego wiązało się funkcję państwową z konkretną osobą, zaś w momencie śmierci Piłsudskiego, wszystkie zapisy stałyby się nieważne.¹² Znamienne były zmiany prawne jakie niosła za sobą Mała Konstytucja. Otóż, najwyższą władzą w państwie stał się sejm, a uchwalane przez ten organ akty uchwałodawcze ogłaszał marszałek (przy kontrasygnacie premiera i odpowiedniego ministra). Naczelnik Państwa utrzymał miano organu władzy wykonawczej. Ponadto, mógł on powoływać rząd, ale po wcześniejszym ustaleniu tej sprawy z sejmem. Naczelnik oraz rząd byli odpowiedzialni przed sejmem. Bardzo często badacze podkreślają, że mimo formalnego ograniczenia uprawnień Piłsudskiego, to jest pozycja na scenie politycznej była nadal bardzo znacząca.¹³

Jak już zostało wspomniane, Mała Konstytucja stanowiła jedynie tymczasowe rozwiązanie. Dla opracowania nowej konstytucji powołano dwie komisje. Pierwsza z nich tytułowała się Ankieta Konstytucyjną i została powołana już w styczniu 1919 roku przez rząd Paderewskiego.¹⁴ W jej skład wchodził specjaliści oraz naukowcy z dziedziny prawa. Drugą komisję (zwaną po prostu Komisją Konstytucyjną) powołał Sejm Ustawodawczy, a na jej czele stanął Władysław Seyda.¹⁵ W jej składzie byli członkowie poszczególnych partii

¹¹ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 99 – 100.

¹² W. Witkowski, Historia administracji w Polsce 1764 – 1989..., op. Cit., s. 258.

¹³ W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004..., op. cit., s. 21; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 93 – 94.

¹⁴ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 62; K. Witkowska – Chrzczonowicz, Prace nad konstytucjami w II RP ze szczególnym uwzględnieniem dorobku „Ankiety w sprawie projektu konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej” z 1919 roku, s. 3, tekst dostępny na: <http://www.isp.org.pl/uploads/filemanager/Program%20Prawa%20i%20Instytucji%20Demokratycznych/K.Witkowska-Chrzczonowicz-PracenaDKonstytucjamiIIRP.pdf>, data odczytu 10.02.2017.

¹⁵ W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945, Wydawnictwo Świat Książki, Warszawa 2003, s. 99.

politycznych, mających swą reprezentację w parlamencie. Ostatecznie, Komisja Konstytucyjna stała się organem właściwym do opracowania ustawy zasadniczej. Komisja otrzymała bardzo wiele propozycji oraz wniosków dotyczących konstytucji, jednakże miały one kilka cech wspólnych, takich na przykład jak: 1) jedynym źródłem władzy państwowej jest naród, rozumiany jako ogół obywateli; 2) pięcioprzymiotnikowe wybory; 3) sejm powinien stanowić nadrzędne miejsce w systemie władz państwowych; 4) odpowiedzialność rządu przed zgromadzeniem narodowym. Polemika nad istotą konstytucji była bardzo emocjonująca już w samej Komisji, co było przyczyną przedstawienia sejmowi projektu niejednolitego, jednakże dalsze rozważania dotyczące konstytucji zeszły na dalszy plan ze względu na niesprzyjającą sytuację na froncie bolszewickim.¹⁶

Powrót do sprawy konstytucji ukazał, jak bardzo były podzielone zdania pomiędzy poszczególnymi stronnictwami politycznymi. Największe nieporozumienia dotyczyły ilości izb w parlamencie (najbardziej kontrowersyjna sprawa), przywilejów Kościoła Katolickiego, zakresu praw obywatelskich i mniejszości narodowych oraz wyboru i uprawnień głowy państwa.¹⁷ Dochodziło do szeregu sytuacji, w których stronnictwa polityczne chciały przeforsować swoją wizję konstytucji (organizowanie marszy lub strajków, odwołanie obrad, wysuwanie propozycji przeprowadzenia referendum, czy rozpisania nowych wyborów). Koniec końców, drugie czytanie zakończyło się pomyślnie dla prawicy, która prawie w całości narzuciła swoje propozycje.¹⁸ Dyskusja toczyłaby się zapewne jeszcze przez dłuższy okres czasu, gdyby nie sytuacja polityczna, która wymagała uregulowań prawnych (plebiscyt na Górnym Śląsku). Dnia 17 marca 1920 roku przyjęto tekst konstytucji przez aklamację.¹⁹ Konstytucja zaczęła obowiązywać w dniu ogłoszenia (1 czerwca 1921 roku), ale część jej postanowień wprowadzono w życie dopiero po koniec 1922 roku po przeprowadzeniu wyborów do parlamentu oraz po wyborze prezydenta²⁰. Ustrój przewidziany w ustawie zasadniczej zaczął w pełni działać dnia 14 grudnia 1922 roku, kiedy to Piłsudski, jako Naczelnik Państwa, oddał swoją władzę w ręce prezydenta Gabriela Narutowicza.

Sejm Ustawodawczy nie zakończył swojej działalności z chwilą uchwalenia ustawy zasadniczej, jednak w jego wnętrzu miały miejsce znaczące zmiany, które poważnie odbiły

---

¹⁶ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914 – 2004...*, op. cit., s. 30; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 73 – 78; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 63.

¹⁷ L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966*, Wydawnictwo Mada, Warszawa 1997, s. 152; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 74.

¹⁸ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 100.

¹⁹ W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764 – 1989...* op. cit., s. 304.

²⁰ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 37-38, 78.

się na poprawnym funkcjonowaniu władzy wykonawczej. Wspomniany rząd Witosy został utworzony w stanie zagrożenia państwa, zaś po unormowaniu sytuacji na jaw zaczęły wychodzić coraz większe rozbieżności w poglądach, co było przyczyną wycofania poparcia części stronnictw politycznych, w rezultacie czego rząd przybrał charakter bardziej centrowy. Z czasem doszło do odejścia kolejnych ministrów, co spowodowało, że rząd stracił poparcie sejmu. Stan politycznego kryzysu utrzymywał się jeszcze przez dłuższy czas, gdyż nie istniała możliwość skonstruowania innej koalicji, która przejęłaby rządy. W związku z tą sytuacją, Witos podał się do dymisji, a jego następcą był Antoni Ponikowski (19 września 1921 – 5 marca 1922 oraz 10 marca 1922 – 6 czerwca 1922).²¹ Upadek jego gabinetu przypisuje się postawie Piłsudskiego, który po zawarciu układu w Rapallo, zarzucił polskiemu rządowi nieudolność. Piłsudski także odmówił powołania na urząd premiera W. Korfanteo, który cieszył poparciem większości sejmu. Wtedy to, z inicjatywy endecji, zgłoszono wniosek o wotum nieufności dla Naczelnika Państwa, jednakże został on odrzucony niewielką różnicą głosów. Ostatecznie, premierem został Julian Nowak, powołany przez Piłsudskiego.²²

1.2. Władze państwowe

Na podstawie konstytucji marcowej doprowadzono do przyjęcia trójpodziału władz: na władzę ustawodawczą (sprawowaną przez parlament), wykonawczą (wykonywaną przez prezydenta oraz rząd) oraz sędziowską (niezawisłość sądów).²³ Charakterystycznym dla tej konstytucji było podkreślenie prymatu władzy ustawodawczej nad władzą wykonawczą²⁴, co stanowiło wyraz obawy ze strony prawicy i centrum przez przyznaniem zbyt szerokich uprawnień Piłsudskiemu, który pretendował do funkcji prezydenta.²⁵ W myśl tejże ustawy zasadniczej jedynie sejm miał możliwość decydowania o najważniejszych sprawach dotyczących spraw państwowych. Jedynym sposobem ustalenia: całorocznego budżetu oraz wspomagania go zaciąganiem pożyczkami, liczby wojska oraz sposobów poboru rekrutów, a także systemu monetarnego było uchwalenie odpowiednich ustaw przez sejm. Jedynie zgoda posłów była podstawą do otrzymania absolutorium przez rząd. Co więcej, sejm miał

²¹ L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 153.

²² *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., s.99-100.

²³ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 101.

²⁴ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 78 – 79.

²⁵ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 65; *Nowa encyklopedia powszechna*, pr. zbior. pod red. B. Petrozolin – Skwrońskiej, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, t. 5, s. 55.

możliwość zgłoszenia wotum nieufności wobec poszczególnego ministra lub całego rządu. Izba niższa posiadała także prawo inicjatywy ustawodawczej.²⁶

W sejmie do obsadzenia możliwe było 444 mandatów na okres pięciu lat w drodze powszechnych, równych, tajnych, bezpośrednich i proporcjonalnych wyborów.²⁷ W przypadku, gdy poseł był zatrudniony, dostawał specjalny rodzaj urlopu na czas sprawowania mandatu, jednak nie dotyczyło to ministrów lub wykładowców, uczących na uczelniach wyższych. Istniał zakaz, w myśl którego posłowie nie mogli równocześnie sprawić mandatu i przyjmować płatnych posad państwowych (np. w administracji), zdobywać profitów ze sprawowanej funkcji, brać odznaczeń innych niż wojskowe. Posłów traktowano jako przedstawicieli całości społeczeństwa, przez co obowiązywał mandat wolny, co jest rozumiane jako niemożliwość wiązania posła konkretnymi instrukcjami ze strony wyborców.²⁸ Immunitet poselski gwarantował posłom wolność działania zarówno w parlamencie jak i poza nim. W momencie popełnienia wykroczenia poseł mógł zostać oddany organom sądowiczym jedynie za zgodą sejmu.²⁹ Autorytet sejmu podwyższało to, że jego marszałek przewodził Zgromadzeniu Narodowemu oraz przejmował uprawnienia organu prezydenckiego, w przypadku wakatu na tym stanowisku.³⁰

Prawa i przywileje, jakie przysługiwały izbie wyższej, były znacznie ograniczone w porównaniu do izby niższej. W senacie zasiadało 111 senatorów, których wybierano na takich samych zasadach, jak posłów, z uwzględnieniem jednej różnicy: cenzusu wiekowego (czynne prawo wyborcze: 30 lat, bierne: 40 lat).³¹ Senatorzy nie mieli prawa inicjatywy ustawodawczej, nie mogli też zgłosić wotum nieufności. Do kompetencji senatu należało rozpatrywanie projektów ustaw, jakie trafiały doń z sejmu. Zaproponowane przez senat poprawki sejm mógł albo przyjąć zwykłą większością głosów albo odrzucić je większością 11/20 głosów.³² Pozycja prawna senatorów była podobna jak posłów: posiadali immunitet i obowiązywał ich zakaz łączenia mandatu z określonymi funkcjami państwowymi.³³

²⁶ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 64; L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s.152.

²⁷ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 101; *Nowa encyklopedia powszechna...*, op. cit., t. 3, s. 465; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 88.

²⁸ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 65.

²⁹ L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 152 – 153.

³⁰ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 64.

³¹ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 88.

³² W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 101.

³³ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 65; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 79.

Pozycja władzy wykonawczej, jaka spoczywała w rękach prezydenta oraz Rady Ministrów była słaba.³⁴ Urząd prezydenta należał do kategorii centralnych organów administracyjnych. Prezydent był reprezentantem władzy wykonawczej w państwie polskim, wybierany był na kadencję siedmioletnią³⁵ przez bezwzględną większość głosów Zgromadzenia Narodowego.³⁶ Uprawnienia głowy państwa w większości miały charakter etykietalno – reprezentacyjny. Prezydent miał prawo do zwoływania, otwierania, odraczania (na okres miesiąca) oraz zamykania sesji sejm. W myśl zapisów ustawy zasadniczej posiadał on możliwość przedwczesnego rozwiązania parlamentu przez wyznaczonym końcem kadencji, niemniej jednak potrzebował on aprobaty co najmniej 3/5 senatu (do roku 1926 prawo to nie zostało wykorzystane).³⁷ Prezydent potrzebował także porozumienia ze sejmem w przypadku powoływania nowego premiera, zaś na wniosek tego ostatniego, mianował on poszczególnych ministrów, co było wyrazem tego, że władzę swoją sprawuje za pośrednictwem mianowanych urzędników.³⁸ Posiadał on także możliwość obsadzania wyższych urzędów cywilnych i wojskowych (na odpowiedni wniosek rządu).³⁹ Na podstawie zapisów Konstytucji prezydent miał także możliwość wydawania specjalnych rozporządzeń w celu wykonania niektórych ustaw (nadawanie nominacji, przyznawanie medali, odznaczeń).⁴⁰

Głowa państwa nie była odpowiedzialna za swoje czynności urzędowe, pomimo tego, każdy wydawany przez niego akt potrzebował kontrasygnaty odpowiedniego ministra.⁴¹ W przypadku dokonania zdrady państwa, złamania przepisów konstytucji, czy popełnienie jakiegoś zwyczajnego przestępstwa, sejm musiał podjąć ustawę podjętą 3/5 większością głosów, aby prezydent był oddawany pod sąd Trybunału Stanu w stanie oskarżenia. Ważkim było to, że prezydent był także najwyższym zwierzchnikiem sił zbrojnych państwa⁴², jednak w obliczu wojny nie byłby on mianowany naczelnym wodzem.⁴³ Jedyne prawo, jakie

³⁴ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 65.

³⁵ *Nowa encyklopedia powszechna...*, t. 3, op. cit., s. 465.

³⁶ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 79; W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764 – 1989...* op. cit., s. 322.

³⁷ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 102; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 98.

³⁸ *Nowa encyklopedia powszechna...*, op. cit., t. 3, s. 465; W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764 – 1989...* op. cit., s. 323

³⁹ L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 152.

⁴⁰ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 79.

⁴¹ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 323.

⁴² L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 152; W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764 – 1989...* op. cit., s. 323.

⁴³ L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s.152.

prezydent mógł wykorzystywać samodzielnie, bez ingerencji premiera, czy Rady Ministrów, to stosowanie prawa łaski w przypadku osoby osądzonej na karę śmierci.⁴⁴

Autonomicznym i znaczącym członem administracji centralnej była Rada Ministrów z jej szefem na czele. Prezes Rady Ministrów (inaczej premier) miał za zadanie zawiadywać, koordynować oraz kontrolować pracę rządu i mieć na uwadze prawidłowe wykonywanie ustaw. Premier miał wpływ na ogólnie ustalanie reguł polityki państwowej, zarówno tej wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Dla potrzeb premiera, utworzono biuro prezesa, czyli urząd Prezydium Rady Ministrów, w skład którego wchodziło 12 biur o charakterze m. in. prezydialnym, prawnym, ekonomicznym, czy doradczym. Premier odgrywał centralną rolę w całej strukturze Rady Ministrów. Z zapisów konstytucyjnych jasno wynikało, że ma on znaczący wpływ na modyfikowanie kształtu i składu rządu. Będąc jednocześnie szefem rządu, był on jego reprezentantem wobec innych organów państwowych. Innym kluczowym zadaniem było kierowanie pracami nad projektami ustaw, dostarczanie głowie państwa sprawozdania z przebiegu prac rządu, czy składanie dymisji danego gabinetu.⁴⁵ Praktyka pokazała, iż za czasów II Rzeczypospolitej premierzy rządów byli jednocześnie resortowymi ministrami. Pomimo tego, że zapisy konstytucji nie przewidywały utworzenia stanowiska wicepremiera, zdarzało się, iż powoływano zastępcę Prezesa Rady Ministrów.⁴⁶

Ministrów w świetle praktyki ustrojowej można było podzielić na trzy grupy: pierwszą stanowili ci zarządzający konkretnymi działami administracji państwowej; drugą grupą byli ministrowie bez teki; do trzeciej grupy zaliczano osoby stojące na czele urzędów centralnych o randze ministerialnej (np. Główny Urząd Likwidacyjny, Główny Urząd Miar, Najwyższa Izba Kontroli), którzy jednak nie byli częścią formalnego składu Rady Ministrów, ale posiadali możliwość uczestniczenia w jej obradach. Jednak bazę Rady Ministrów stanowili ministrowie resortowi. Ich liczba ulegała zmianom: na początku lat dwudziestych było ich aż 16.⁴⁷

Rada Ministrów była organem o bardzo ważnym znaczeniu, dlatego też zasady konstytucji, w bardzo ogólny sposób, regulowały jej strukturę organizacyjną.⁴⁸ Artykuł 63 Konstytucji zapowiadał ponadto utworzenie osobnej ustawy dotyczącej liczebności, zakresu działania i wzajemnych stosunków oraz kompetencji Rady Ministrów, jednak ustawa ta nie

⁴⁴ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 65.

⁴⁵ W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764 – 1989...* op. cit., s. 324.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże; W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s.102.

⁴⁸ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 66.

została uchwalona, dlatego też Rada Ministrów działała na podstawie starych przepisów wprowadzonych jeszcze przez Radę Regencyjną w 1918 roku.⁴⁹ Swoje zadania rząd realizował na posiedzeniach. Ich sposób zwoływania oraz proces podejmowania uchwał były regulowane przez odpowiednie regulaminy wewnętrzne, chociaż nie bez wpływu premiera. To on bowiem podejmował decyzję o częstotliwości i porządku tych obrad oraz dyskusji. Dla ministrów z pierwszej i drugiej grupy obecność na tych obradach była obowiązkowa, zaś każdy z nich wraz ze swoimi poglądami i sprawami był traktowany w sposób równy, chociaż dawało się odczuć priorytetowość spraw dotyczących spraw wewnętrznych, polityki zagranicznej, czy skarbu państwa. Ważnym jest to, iż zapisy konstytucyjne wprowadzały solidarność zbiorową – wotum nieufności dla jednego ministra, oznaczało dymisję całego rządu. Jednak zapis ten był niedostosowany do praktyki: funkcjonowanie odpowiedzialności indywidualnej ministra sprawiło, że można było usunąć jedną osobę z rządu, bez konieczności zmiany całego zespołu.⁵⁰

Sądownictwo zostało organizowane na podstawie braku możliwości odwołania sędziów oraz ich niezawisłości. Otrzymali oni także specjalny immunitet sądowy. Mianowanie nowych sędziów leżało w kompetencji prezydenta. Rozprawy miały charakter otwarty i jawny. Sędziowie przysięgli zajmowali się rozstrzyganiem spraw dotyczących przestępstw najcięższych oraz tych o charakterze politycznym. Na terenie Galicji powołano także Najwyższy Trybunał Administracyjny, który rozważał zgodność aktów administracyjnych z obowiązującym prawem.⁵¹ Innym, bardzo ważnym organem sądowym był Trybunał Konstytucyjny, jaki został powołany na podstawie zapisów konstytucyjnych. W jego gestii leżało rozstrzyganie spraw o winie bądź niewinności najwyższych urzędników państwowych. Trybunał Konstytucyjny był organem, przed którym posłowie i senatorzy ponosili odpowiedzialność konstytucyjną (jedynie na mocy uchwały sejmu, przegłosowanej większością 3/5 głosów).⁵² Podejmowano próby ujednoczenia sądownictwa na terenie nowopowstałego państwa, czego wyrazem była podjęta w 1919 roku uchwała o powołaniu Sądu Najwyższego. W rzeczywistości do 1929 roku nie istniała jednolita struktura organizacji sądownictwa na ziemiach polskich; w głównej mierze opierano się na systemach, jakie zostały wypracowane na podstawie tradycji zaborczych. W

⁴⁹ W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764 – 1989...* op. cit., s. 325.

⁵⁰ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 102; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 66; L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 152 – 153; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 79; W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764 – 1989...* op. cit., s. 325 – 326.

⁵¹ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 102.

⁵² *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 98.

pierwszych latach istnienia II RP utworzono sądy okręgowe i apelacyjne, jednak sądy I instancji, do których należały sądy pokoju lub sądy powiatowe, zachowały organizację z czasów zaborów. Podział sądów został dostosowany do podziału administracyjnego państwa.⁵³

Przedstawione przepisy, zawarte w konstytucji marcowej, w znaczącym stopniu były podobne do reguł obowiązujących w większości państw sąsiadujących z II Rzeczpospolitą. W państwach bałtyckich uważano, iż efektywniejszym rozwiązaniem będzie wprowadzenie jednoizbowego parlamentu wybieranego raz na trzy lata, ale w Czechosłowacji, Austrii, czy Francji przyjęto zasadę dwuizbowości organu ustawodawczego, różnice dotyczyły jedynie długości kadencji. Na wzór Francji na Litwie, Łotwie, w Polsce i Czechosłowacji głowa państwa wybierana była przez Zgromadzenie Narodowe. Podobnie, jak było to w Niemczech, zakres kompetencji prezydenta był znacznie zawężony.⁵⁴

1.3. Podział administracyjny

Rozszerzenie terytoriów Polski następowało dzięki efektywnym i skutecznym działaniom polskich sił zbrojnych oraz organów władzy państwowej w okresie od 1918 roku do 1922 roku. Istotne znaczenie dla kształtowania się granic miały też państwa sprzymierzone, wyrażające swoją wolę w traktatach pokojowych lub poprzez decyzje organów międzynarodowych.⁵⁵ Popularny był pogląd, że ziemie te powinny obejmować terytoria wszystkich zaborów, przy jednoczesnym uwzględnieniu niemożliwości odtworzenia granic sprzed zaborów.⁵⁶

Granicę zachodnią regulował traktat pokojowy podpisany z państwem niemieckim, który został sygnowany przez państwa kolacji w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 roku.⁵⁷ Na jego podstawie Polska otrzymała niemal wszystkie obszary leżące w Wielkopolsce (co umacniało polską dominację na tych terenach, o jakie walczyli powstańcy wielkopolscy

---

⁵³ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985, s. 496 – 500.

⁵⁴ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 67.

⁵⁵ W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764 – 1989...* op. cit., s. 311.

⁵⁶ *Polska odrodzona 1918 – 1939, Państwo – Społeczeństwo – Kultura*, pr. zbior. pod red. J. Tomickiego, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1988, s. 34.

⁵⁷ L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 136.

w grudniu 1918 roku)⁵⁸, większość Prus Zachodnich oraz niewielkie tereny Prus Wschodnich. Na podstawie zapisów traktatu planowano przeprowadzenie plebiscytu na Warmii i Mazurach, na Powiślu oraz na Górnym Śląsku. Ich wynik na terenach północnych był dla Polski niefortunny, ponieważ ostatecznie Polska otrzymała zaledwie 8⁵⁹ gmin na Mazurach i nad Wisłą. W październiku 1921 roku decyzją Rady Ambasadorów państw zwycięskich dokonano podziału Górnego Śląska.⁶⁰ Rezultatem plebiscytu i powstań o charakterze zbrojnym,⁶¹ podejmowanym przez ludność polską, było przyznanie Polsce 996 tys. liczby ludności oraz 3 214 km² z 10 782 km² terytoriów. Obszar ten jednak miał duży kapitał gospodarczy pod postacią przemysłu m.in. górniczego, który miał ważne znaczenie dla państwa polskiego. Oficjalne przyłączenie nastąpiło w lipcu 1922 r., po podpisaniu porozumienia polsko – niemieckiego w Genewie.⁶² Podsumowując, granice Polski częściowo pokrywały się z tymi za czasów I Rzeczypospolitej, przy czym państwo polskie zyskało nowe tereny na Górnym Śląsku i Mazurach, przy stracie części ziem wielkopolskich i pruskich.⁶³

Granica południowa również w przybliżeniu pokrywała się z granicami I Rzeczypospolitej. Odnośnie lat dwudziestych spór dotyczący Śląska Cieszyńskiego pomiędzy Polską, a Czechosłowacją⁶⁴ zakończyła decyzja Rady Ambasadorów z dnia 28 lipca 1920 roku poprzez powierzenie terenów na północ od rzeki Olzy 1 009 km² i 143 tys. ludności). W porównaniu do granic, jakie istniały w 1772 roku, przyłączenie Śląska Cieszyńskiego do północnych obszarów Polski stanowiło dla niej korzyść, jednak utrata większej części Spisza stanowiła poważny ubytek.⁶⁵

Największe problemy były z granicą wschodnią, tam też dokonało się najwięcej zmian w stosunku do przedrozbiorowych granic. Została ustalona nieco na wschód od granicy II rozbioru Polski z 1793 roku poprzez popisanie pokoju w Rydze dnia 18 marca 1921 roku.⁶⁶ Poza wszelką dyskusją niemal dla wszystkich polskich polityków była sprawa przynależności

⁵⁸ Polska odrodzona 1918 – 1939..., op. cit., s. 39 – 40; Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., s.46.

⁵⁹ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 139; W. Witkowski, Historia administracji w Polsce 1764 – 1989... op. cit., s. 311.

⁶⁰ Polska odrodzona 1918 – 1939..., op. cit., s. 38.

⁶¹ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s.137

⁶² Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 54.

⁶³ W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004..., op. cit., s. 28 – 29; L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 137; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s.51

⁶⁴ Polska odrodzona 1918 – 1939..., op. cit., s. 45.

⁶⁵ W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004..., op. cit., s. 30; Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 67; W. Witkowski, Historia administracji w Polsce 1764 – 1989... op. cit., s. 321; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 52.

⁶⁶ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 56 – 57, 64; W. Witkowski, Historia administracji w Polsce 1764 – 1989... op. cit., s. 313.

Galicji Wschodniej do Polski, mimo, że zamieszkująca te tereny ludność była w większości narodowości ukraińskiej, która również dążyła do utworzenia własnego niepodległego państwa. Toczące się walki, pomiędzy Ukraińcami, chcącymi zbudować Zachodnioukraińską Republikę Ludową, a Armią Hellera, były hamowane przez wielkie mocarstwa, które dopiero dnia 25 czerwca 1919 roku upoważniły władze polskie do zajęcia terytorium Galicji aż po rzekę Zbrucz. Formalne zawieszenie boni zostało zwarte dnia 1 września 1919 roku, jednak nie oznaczało to zakończenia problemu, ponieważ ostateczną decyzję podjąć miały mocarstwa. 21 listopada 1919 roku Rada Najwyższa postanowiła przekazać Polsce sprawowanie władzy zwierzchniej nad Galicją Wschodnią, ale na okres 25 lat pod kontrolą Ligi Narodów, jednak decyzja ta, ze względu na jej niepopularność, została zawieszona. Dopiero w marcu 1923 roku Galicja Wschodnia została uznana za integralną część państwa polskiego.⁶⁷

Sporny był także przebieg granicy polsko – litewskiej. Początkowo ustalono linię demarkacyjną, która dzieliła tereny w taki sposób, że po polskiej stronie była Suwalszczyzna, a Wileńszczyzna została dołączona do Litwy. Linia ta miała jedynie charakter techniczno – wojskowy i nie miała stanowić o przyszłym podziale tych ziem. Rząd dążył jednak do zagarnięcia tych terenów. Zaproponowano obranie taktyki faktów dokonanych. Decyzja ta miała podstawy w zdecydowanym oporze Litwinów wobec możliwości przeprowadzenia plebiscytu, rozstrzygającego o dalszych losach tychże ziem. Dnia 8 i 9 października 1920 roku, Gen. Lucjan Żeligowski,⁶⁸ na czele niby zbuntowanego oddziału wojska polskiego, złożonego z żołnierzy z terenów litewsko – białoruskich, zajął Wilno na rozkaz J. Piłsudskiego. Żeligowski z łatwością wyparł Litwinów z terenów Wileńszczyzny, jednakże terenów tych nie można było bezpośrednio dołączyć do ziem Polski. Na zajętej obszarze powstał nowy twór państwowy, nazwany Litwą Środkową.⁶⁹ W 1922 roku odbyły się tam wybory do parlamentu, który jednomyślnie zdecydował o przyłączeniu się do państwa polskiego. Oficjalna inkorporacja Litwy Środkowej przebiegła na podstawie ustawy podjętej przez Sejm Ustawodawczy dnia 24 marca 1922 roku. Jak podkreśla wielu badaczy, to wydarzenie miało dwójaki wydźwięk: po pierwsze zakończyło proces kształtowania granic Drugiej Rzeczypospolitej, jak również zdeterminowało stosunki polsko – litewskie.⁷⁰

⁶⁷ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 26.

⁶⁸ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 139, 147.

⁶⁹ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 58.

⁷⁰ Polska odrodzona 1918 – 1939..., op. cit., s. 45 – 46; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 50.

W początkowych latach niepodległości (1919 – 1922) utworzony został jednolity podział administracyjny, który był wzorowany na tradycji wywodzącej z czasów sprzed zaborów. Polska została podzielona na województwa i powiaty⁷¹. Kraj został podzielony na 16 województw⁷², z czego pierwsze powstały na byłym terytorium Królestwa Polskiego, zaś ostatnim było województwo wileńskie (1925). Podczas wprowadzania podziału administracyjnego podtrzymano podziały, jakie powstały na wskutek zaborów. Decyzja ta była uwarunkowana szeregiem czynników: koniecznością podtrzymania tradycji kulturowych, powstałymi powiązaniem gospodarczymi oraz różnicami na tle prawnym. Na skutek takiego działania powstały zgrupowania województw, które miały wiele podobnych cech: wschodnie powstałe z tzw. ziem odebranych, centralne utworzone na terenach Królestwa Polskiego, południowe ukształtowane na dawnym zaborze austriackim oraz na zachodzie na ziemiach odebranych Niemcom. Wyjątek stanowiło województwo śląskie, które należąc do grupy zachodniej, powstało na terenach w przeszłości okupowanych przez Niemcy i Austrię. Decyzja ta była podyktowana względami ekonomicznymi. Wyjątkowość tego województwa podkreślała także autonomiczność ustroju, ponieważ województwo śląskie posiadało własny sejm, skarbiec oraz organy porządkowe.⁷³

Gdy powstawała niepodległa Polska, na jej terytorium istniało bardzo wiele organów samorządów terytorialnych, które stanowiły dziedzictwo zaborów. Dotyczyło to zarówno gmin wiejskich, jak i również samorządów powiatowych oraz wojewódzkich. Pierwszym krokiem było przeprowadzenie procesu polonizacji administracji. Przebudowę zastanego stanu administracji polskiej zaczęto od zmian na terenach byłego Księstwa Polskiego. Ogrom przepisów samorządowych wydanych dla obszaru byłego Księstwa Polskiego sukcesywnie rozciągano na tereny województw kresowych. Na terenach byłej Galicji, byłego Księstwa Polskiego oraz Kresów Wschodnich nie utworzono w okresie międzywojennym samorządu wojewódzkiego. Funkcjonował on jedynie na terenach dawnych Prus, co stanowiło kontynuację pruskich sejmików prowincjonalnych. Podstawą prawną dla samorządu wojewódzkiego było rozporządzenie ministra byłej dzielnicy pruskiej, które określało, że jego organy to sejmik wojewódzki, wydział wojewódzki i starosta krajowy.⁷⁴

⁷¹ Polska odrodzona 1918 – 1939..., op. cit., s. 98.

⁷² Warszawskie, łódzkie, kieleckie, lubelskie, białostockie, wileńskie, nowogródzkie, wołyńskie, poleskie, stanisławowskie, tarnopolskie, lwowskie, krakowskie, pomorskie, poznańskie, śląskie; L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 139 149.

⁷³ A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski, Wydawnictwo OSSOLINEUM, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1988, s. 446; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 52.

⁷⁴ W. Witkowski, Historia administracji w Polsce 1764 – 1989... op. cit., s. 341 – 344.

Podczas procesu tworzenia podziału administracyjnego dążono do proporcjonalnego rozłożenia terytoriów oraz liczby ludności. Jednak nie zawsze było to możliwe. Największe jednostki podziału terytorialnego znajdowały się na wschodzie (ze wskazaniem na województwo poleskie i wołyńskie), zaś najmniejsze, poza województwem śląskim, były usytuowane na północy, na przykład pomorskie.⁷⁵

Województwa zostały rozdrobnione na powiaty, których ilość zmieniała się na przestrzeni czasu (np. w 1925 roku było ich 281, a w roku 1926 było ich 277) . Powiaty znów dzieliły się na gminy, jednak trudno określić ich początkową liczbę ze względu na niejednorodny charakter tego stopnia jednostki administracyjnej. Istniały bowiem gminy zarówno zbiorowe, na które składało się kilka miejscowości oraz gminy jednostkowe, czyli takie, gdzie każda gmina obejmowała tylko jedną miejscowość.⁷⁶ To różnicowanie było wynikiem tradycji zaborowych: na zaborze rosyjskim najczęściej występowały gminy zbiorowe, a na ziemiach pruskich i austriackich istniały gminy jednostkowe. Co więcej, na terenach Niemiec wydzielano specjalne obszary, nazywane dworskimi, które będąc odrębnymi jednostkami nie wchodziły w skład wiejskich gmin.⁷⁷

1.4. Krótka charakterystyka partii politycznych mających swą reprezentację w sejmie

Jak można wywnioskować z powyższych informacji, uchwalenie Konstytucji marcowej stanowiło zakończenie poważnego etapu w procesie stabilizacji państwa polskiego. Jednak bardzo duże rozdrobnienie na scenie politycznej w znaczący sposób wpływało negatywnie na efektywne funkcjonowanie parlamentu, a co za tym idzie, całego aparatu władzy państwowej. Kolejne upadające gabinety, nie były w stanie opanować sytuacji.⁷⁸ Pomimo niesprzyjającej sytuacji na scenie politycznej, Sejm Ustawodawczy aktywnie działał.⁷⁹

Dnia 28 lipca 1922 roku dokonano modyfikacji ordynacji wyborczej z 1918 roku. Zmieniono wówczas próg wiekowy dla obywateli korzystających z biernego prawa wyborczego (podniesienie do 25 lat). Prawo wyborze do senatu uzyskali obywatele, którzy ukończyli 30

---

⁷⁵ W. Witkowski, Historia administracji w Polsce 1764 – 1989... op. cit., s. 316; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 52.

⁷⁶ Polska odrodzona 1918 – 1939..., op. cit., s. 64.

⁷⁷ Polska odrodzona 1918 – 1939..., op. cit., s. 86; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 52.

⁷⁸ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 153.

⁷⁹ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 100.

lat (prawo czynne). Dodatkowo, podniesiono tu cenzus wiekowy do 40 lat (przy prawie wyborczym biernym) oraz dołożono warunek, mówiący, że kandydat musiał co najmniej rok przebywać na terenie okręgu wyborczego, w którym startował.⁸⁰ Najistotniejszą zmianę stanowiło wprowadzenie tzw. list państwowych. Na podstawie nowej ordynacji wyborczej w okręgach dokonywano wyboru 372 posłów oraz 93 senatorów, a inne mandaty (czyli 72 poselskie i 18 senackie) były przydzielane na zasadzie proporcjonalnej pomiędzy listy państwowe.⁸¹ Listy miały być zgłaszane do Generalnego Komisarza Wyborczego nie później niż 40 dni przed wyborami, a ich utworzenie musiało wiązać się z otrzymaniem co najmniej 5 podpisów ustępujących posłów lub senatorów lub 1000 podpisów wyborców z dwóch okręgów, przy czym z każdego z nich musiało pochodzić przynajmniej pięćset osób zdolnych do głosowania. Listom przydzielano numery w kolejności ich zgłaszania; listy okręgowe otrzymywały ten sam numer, co listy państwowe, jeśli deklarowały chęć przyłączenia się. Wystawienie listy okręgowej wymagało poparcia co najmniej 50 wyborców.⁸²

Taki sposób zorganizowania list wyborczych budził sprzeciw niektórych stronnictw politycznych (np. mniejszości żydowskiej, czy konserwatystów polskich) i proponowano, aby dokonać pewnej modyfikacji, polegającej na tym, żeby na listach państwowych gromadzić także głosy niewykorzystane w okręgach, a podział mandatów przeprowadzić proporcjonalnie do liczby zebranych na nich głosów. Z punktu widzenia tych stronnictw, takie żądania były słuszne, ponieważ duże rozproszenie wyborców popierających te ugrupowania, w znaczący sposób miało wpływ na zaniżenie realnych szans ich powodzenia.⁸³ To rozwiązanie zostało odrzucone, przy jednoczesnym zaznaczeniu, że rozdział mandatów na zasadzie proporcji będzie dotyczył jedynie tych list, które przeprowadziły swych kandydatów co najmniej 6 okręgach do izby niższej lub w 3 województwach do izby wyższej. Takim sposobem dążono do tego, że w wyborach liczyły się jedynie duże ugrupowania polityczne, które miały znaczne wpływy na większej części terytorium całego państwa. Takie rozwiązanie miało służyć umocnieniu sceny politycznej oraz zwiększyć prawdopodobieństwo utworzenia mocniejszej koalicji. W takiej sytuacji gabinet pod przewodnictwem J. Nowaka na czele, dnia 5 listopada 1922 roku przeprowadził wyboru do sejmu i senatu. Zgłoszonych zostało do nich 19 list

⁸⁰ Polska odrodzona 1918 – 1939..., op. cit., s. 114; W. Witkowski, Historia administracji w Polsce 1764 – 1989... op. cit., s. 304.

⁸¹ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 88.

⁸² Polska odrodzona 1918 – 1939..., op. cit., s. 80; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., s.100.

⁸³ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 67 – 87.

kandydatów.⁸⁴ Charakterystykę największych stronnictw politycznych, wchodzących w skład sejmu I kadencji, przedstawiają poniższe tabele:

Tab. 1. Najważniejsze partie chrześcijańsko – społeczne sejmu I kadencji		
Nazwa	Program/poglądy partii	Najważniejsi członkowie
Związek Ludowo – Narodowy (kontynuacja Stronnictwa Demokratyczno – Narodowego, maj 1919 r.)	Obowiązek solidarności narodowej, prymat prawa własności, szczególne znaczenie katolicyzmu dla narodu polskiego, wprowadzenie ustroju republikańskiego, utworzenie demokratycznego prawa, podtrzymywanie tradycji polskich, ograniczenie praw mniejszości narodowych, wskazywanie na ciągłe zagrożenie ze strony Niemców oraz zachęcenie do współpracy z Francją	R. Dmowski, St. Grabski, St. Głabiński, M. Seyda, St. Kozicki, J. Zdziechowski
Polskie Stronnictwo Chrześcijańskiej Demokracji (w latach 1920 – 1925 pod nazwą Chrześcijańsko – Narodowe Stronnictwo Pracy)	Zasady chrześcijańskie, przeciwstawiane zasad katolicyzmu społecznego przeciw ideologiom bolszewizmu oraz liberalizmu, nadrzędność nacjonalizmu (odsuwając się od jego skrajnych form), wprowadzenie ścisłego powiązania wartości religijnych i moralnych z życiem jednostki i narodu oraz związku państwa z Kościołem katolickim, wprowadzenie solidaryzmu i harmonii społecznej	W. Korfanty, Ks. St. Adamski, W. Bitner, J. Chaciński L. Gdyk Ks. Z. Kaczyński M. Thullie
Ugrupowania konserwatywne (Stronnictwo Prawicy Narodowej, Stronnictwo	Reprezentowanie interesów sfer ziemiańskich i po części przemysłowych, poszukiwanie sojuszników na scenie politycznej, celem ponownego zaistnienia	St. Cat – Mackiewicz, E. Dubanowicz, St. Stroński,

⁸⁴ W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004..., op. cit., s. 37; L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 153.

Chrześcijaństwo – Narodowe), reprezentowane w sejmie przez Klub Chrześcijaństwo – Narodowy	na scenie politycznej (do kompromitacji konserwatystów przyczyniła się lojalna postawa wobec zaborców)	J. Stecki, J. Radziwiłł, St. Estreicher, Z. Tarnowski
Źródło: opracowanie własne na podstawie L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 194 – 195; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., s. 71 – 73; A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski..., op. cit., s. 445. .		

Tab. 2. Najważniejsze stronnictwa polityczne sejmu I kadencji o poglądach centrowych		
Nazwa	Program/poglądy partii	Najważniejsi członkowie
Narodowa Partia Robotnicza	Najważniejsze są podziały narodowe, następnie klasowe i warstwowe, nadrzędne są interesy narodowe, przy jednoczesnej akceptacji konieczności walki robotników o realizację ich interesów, zdecydowany sprzeciw wobec komunizmu, faszyzmu, socjalizmu w oparciu o zasady moralności chrześcijańskiej, rozwój spółdzielczości, będącej remedium na różnice spowodowane przez kapitalizm, stopniowe uspołecznianie zakładów pracy, zmiany wprowadzane na drodze silnej demokracji (jasne prawo wyborcze i silna władza wykonawcza), zapewnienie mniejszościom narodowym praw (z wyłączeniem Żydów)	K. Popiel, J. Brejski, A. Chądzyński, A. Ciszak, B. Fichna S. Wachowiak
Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast”	Chłopi, jako najliczniejsza warstwa społeczna, mają szczególną rolę w społeczeństwie (w praktyce popieranie interesów bogatszych chłopów), zwolennicy wprowadzenia republiki parlamentarnej i systemu demokratycznego, wprowadzenie umiarkowanej reformy rolnej, postawienie na rozwój spółdzielczości. Przeważały tam tendencje do współpracy z prawicą, nie popierano tzw. rządów ludowych.	W. Witos, J. Bojko, J. Dębski, W. Kiernik, W. Kulerski, M. Rataj, A. Średniawski
<p>Źródło: opracowanie własne na podstawie Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s.235 – 237, 245; Nowa encyklopedia powszechna..., tom 4, op. cit., s.349; A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski, Wydawnictwo OSSOLINEUM, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1988, s. 443 – 445.</p>		

Tab. 3. Najważniejsze stronnictwa polityczne sejmu I kadencji o poglądach lewicowych

Nazwa	Program/poglądy partii	Najważniejsi członkowie
<p>Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”</p>	<p>Konkurencyjne ugrupowanie względem PSL „Piast”,. Wielu członków było zwolennikami J. Piłsudskiego. Ugrupowanie często współpracowało ze stronnictwami lewicowymi. Przyłączenie wielu pomniejszych ugrupowań wzmocniło pozycję stronnictwa. Partia opowiadała się za wprowadzeniem demokracji parlamentarnej, reformy rolnej bez odszkodowania dla obszarników, dążono do rozwoju wsi i spółdzielczości</p>	<p>K. Bagiński, I. Kosmowska, B. Miedziński, B. Stolarski, J. Smoła, St. Thugutt, T. Nocznicki, J. Poniatowski, M. Malinowski</p>
<p>Polska Partia Socjalistyczna</p>	<p>Podstawowym celem była budowa ustroju socjalistycznego, przy jednoczesnym ustawicznym dążeniu do utrzymania niepodległości Polski i pełnego zjednoczenia wszystkim ziem polskich. Zdecydowany sprzeciw wobec ruchu komunistycznego. Chęć wprowadzenia systemu demokracji parlamentarnej z poszanowaniem szerokich swobód obywatelskich oraz praw mniejszości narodowych. Wprowadzenie uspołecznienia najważniejszych gałęzi przemysłu. Oddzielenie Kościoła od państwa, udział robotników w zarządach zakładów pracy. Liczni zwolennicy J. Piłsudskiego.</p>	<p>I. Daszyński, N. Barlicki, H. Diamand, J. Moraczewski, J. Kwapiński, M. Malinowski, M. Niedziałkowski</p>
<p>Źródło: opracowanie własne na podstawie Polska odrodzona 1918 – 1939..., op. cit., s. 394 – 398; Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., s.249; A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski..., op. cit., s. 444 – 445. .</p>		

Polska odrodziła się również jako państwo, które posiadało bardzo wysoki odsetek mniejszości narodowych – około 1/3 ogółu obywateli.⁸⁵ Jego obywatelami byli: Ukraińcy (14,2% z ogółu obywateli), Żydzi (7,8%), Białorusini (3,9%), Niemcy (3,8%) oraz Białorusini, Litwini, Ormianie, Tatarzy, Słowacy oraz liczne inne (razem 1,3%).⁸⁶ Powodowało to wiele trudności i konfliktów, które dodatkowo były pogłębiane przez podziały wyznaniowe. Żydzi z reguły wyznawali religię mojżeszową, Ukraińcy to głównie grekokatolicy i prawosławni, Białorusini prawosławie, za Niemcy należeli przeważnie do wyznań protestanckich. Uprzywilejowaną pozycję posiadał Kościół katolicki, choć jego rola w niepodległej Polsce uległa zmianie, gdyż przestał on być ośrodkiem niezależnego życia narodowego i konsolidacyjnego.⁸⁷ Bardzo różnicowane było także życie polityczne mniejszości narodowych. Wśród legalnie działających stronnictw politycznych, największym poparciem cieszyły się te o charakterze niepodległościowo – narodowym (np. Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo – Demokratyczne, Białoruska Włociańsko – Robotnicza Hromada, czy Niemiecki Związek Ludowy⁸⁸). Najbardziej podzielona pod względem politycznym była mniejszość żydowska.⁸⁹

Fakt, że większość tych grup znalazła się w obrębie państwa polskiego wbrew swojej woli, odbijał się na negatywnym stosunku mniejszości narodowych do rządu polskiego. Sytuację pogarszał brak jednolitości i konsekwencji w prowadzeniu polityki państwowej wobec tych grup. Narodowcy i ich zwolennicy starali się przeforsować koncepcję asymilacji mniejszości słowiańskich oraz eliminacji Żydów i Niemców z terenów Polski⁹⁰ Oba te stanowiska miały swoje korzenie w przekonaniu o wyjątkowości i atrakcyjności kultury demokracji polskiej. Jednak obie te koncepcje były realizowane bardzo niekonsekwentnie, a niektóre rozwiązania stosowane przez władze, przyczyniły się nawet do pogłębienia dysonansu pomiędzy mniejszościami, a państwem.⁹¹

---

⁸⁵ Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności..., op. cit., s. 237

⁸⁶ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 149 – 150.

⁸⁷ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 106 – 107.

⁸⁸ Tamże, s. 247.

⁸⁹ Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności..., op. cit., s. 242.

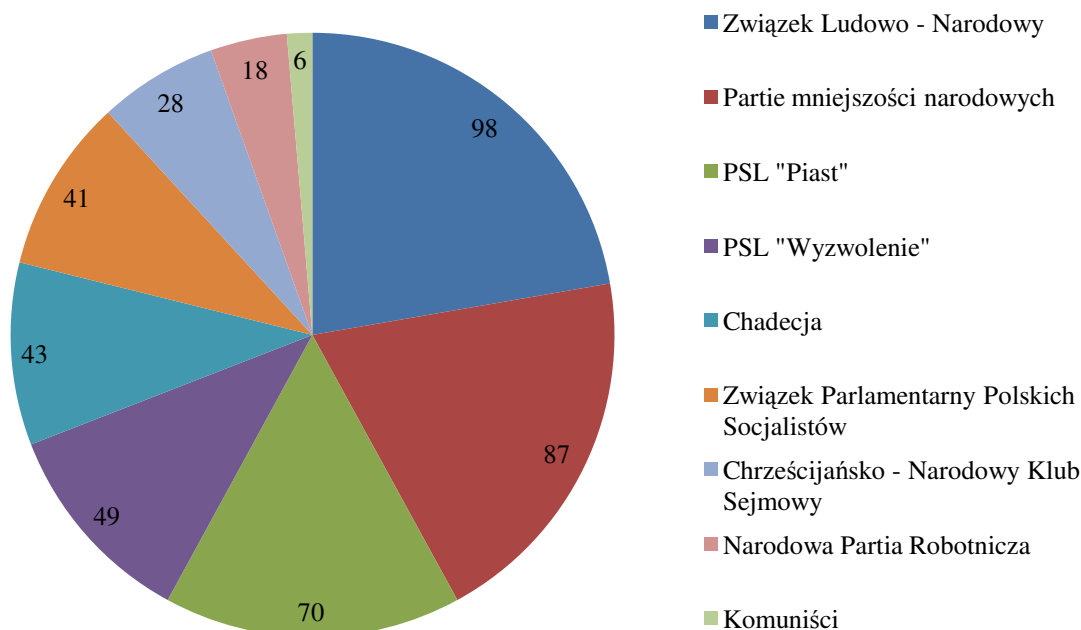
⁹⁰ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 163.

⁹¹ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 101.

Poniższy wykres przedstawia układ sił w sejmie I kadencji :

Wyk. 1. Sejm I kadencji wg liczby mandatów po wyborach z 1922 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., s. 103, Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., s. 89.

W porównaniu do składu Sejmu Ustawodawczego, układ sił politycznych uległ zmianie. Zmniejszyła się nieco siła prawicy, przy wzroście znaczenia lewicy. Jednak nadal znaczącą pozycję posiadało centrum, chociaż w porównaniu z ilością mandatów w Sejmie Ustawodawczym, ich ilość zmalała. W takiej sytuacji nie było szans na utworzenie samodzielnego rządu centrum, przy czym nie było także możliwości stworzenia gabinetu bez jego udziału.⁹² W tym przypadku „języczkiem u wagi” stało się PSL „Piast”, od którego decyzji zależało powstanie albo rządów centroprawicowych albo centrolewicowych.⁹³ Marszałkiem sejmu został przedstawiciel „Piasta” Maciej Rataj, zaś marszałkiem senatu został Wojciech Trąpczyński.⁹⁴

Dnia 9 grudnia 1922 roku zwołane zostało Zgromadzenie Narodowe celem wyboru prezydenta. Kandydatami byli: Gabriel Narutowicz (PSL „Wyzwolenie”), Stanisław

⁹² A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski..., op. cit., s. 441.

⁹³ Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności, pr. zbior. pod red. A. Sucheni - Grabowskiej i E. C. Król, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 238; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 266.

⁹⁴ A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski..., op. cit., s. 441.

Wojciechowski (PSL „Piast”, Ignacy Daszyński (PPS) Maurycy Zamoyski (prawica) oraz Jan Nieciśław Baudouin de Courtenay (mniejszości narodowe).⁹⁵ G. Narutowicz wygrał 289 głosami, przy czym Zamoyski otrzymał ich 227.⁹⁶

W takiej sytuacji prawica nie była w stanie pogodzić się z klęską, co wyrażała poprzez jawną rewoltę i użycie przemocy wsparte propagandą⁹⁷ Mimo takich zachowań, zaprzysiężenia dokonano.⁹⁸ W atmosferze ciągłego napięcia, dnia 16 grudnia 1922 roku⁹⁹ E. Niewiadomski, fanatyczny endek, zastrzelił prezydenta. Funkcję głowy państwa, zgodnie z zapisami ustawy zasadniczej, przejął marszałek sejmu M. Rataj.¹⁰⁰ W Warszawie wprowadzono stan wyjątkowy, co pozwoliło na opanowanie sytuacji. Dnia 20 grudnia 1922 roku ponownie zebrało się Zgromadzenie narodowe i wybrało na prezydenta działacza PSL „Piast” S. Wojciechowskiego.¹⁰¹ Jego kontrkandydat popierany przez narodową demokrację prof. K. Morawski otrzymał 80 głosów mniej. Tym razem prawica przyjęła swoją porażkę z większą godnością, dzięki temu nowy rząd kierowany przez Sikorskiego doprowadził do unormowania napiętej sytuacji w państwie.¹⁰²

---

⁹⁵ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914 – 2004...*, op. cit., s. 37; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 267; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 90.

⁹⁶ A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 441; L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...*, op. cit., s. 151 – 152.

⁹⁷ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 91.

⁹⁸ A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 441.

⁹⁹ *Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności...*, op. cit., s. 239.

¹⁰⁰ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 84.

¹⁰¹ *Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności...*, op. cit., s. 239; A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 442.

¹⁰² W. Roszkowski, *Historia Polski 1914 – 2004...*, op. cit., s. 37.

1.5. Oczekiwania społeczne wobec systemu politycznego i partii politycznych i próby ich zaspokojenia (do maja 1926 roku)

Po zakończeniu procesu tworzenia granic Drugiej Rzeczypospolitej, szacuje się, że na jej terenie w 1921 roku zamieszkiwało około 27,2 miliona mieszkańców, co stawiało Polskę na szóstym miejscu w Europie pod względem ludności.¹⁰³ Przy czym liczba ta ulegała zmianie, będąc pod wpływem takich czynników jak repatriacja, migracje, czy przyrost naturalny, czego wynikiem było wzrost liczby ludności.¹⁰⁴ Problemem było nierównomierne rozmieszczenie ludności (najgęściej zaludnione były województwa śląskie, łódzkie, czy krakowskie¹⁰⁵).

Poziom życia obywateli był zróżnicowany, choć ogólnie był niski. Powodem takiej sytuacji były skutki działań wojennych, które doprowadziły do zniszczenia około 30% całego majątku narodowego oraz pozostałości po zaborach.¹⁰⁶ Nieliczne ziemiaństwo (0,3% całości ludności) oraz burżuazja (1%) cieszyły się możliwością życia na bardzo wysokim poziomie. Grupy te stanowiły bardzo silną grupę nacisku w państwie. Średnim poziom życia cieszyła się również nieliczna inteligencja (5,1%) oraz zróżnicowane drobnomieszczaństwo (11%). Najlicniejszą grupę tworzyli chłopci (70%)¹⁰⁷, posiadający najczęściej karłowate gospodarstwa (o powierzchni poniżej 2 ha). Ta warstwa społeczna wraz z proletariatem wiejskim zatrudnionym w folwarkach i dużych gospodarstwach chłopskich oraz drobnymi rzemieślnicy, pracownicy przemysłowi oraz bezrobotni żyli na bardzo niskim poziomie. Nadmierna podaż pracy na wsi przy jednoczesnej słabej mechanizacji rolnictwa, były nagminnym problemem.¹⁰⁸ Strukturę społeczną ludności Polski przedstawia poniższy wykres:

---

¹⁰³ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 54.

¹⁰⁴ Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności..., op. cit., s. 237

¹⁰⁵ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 149.

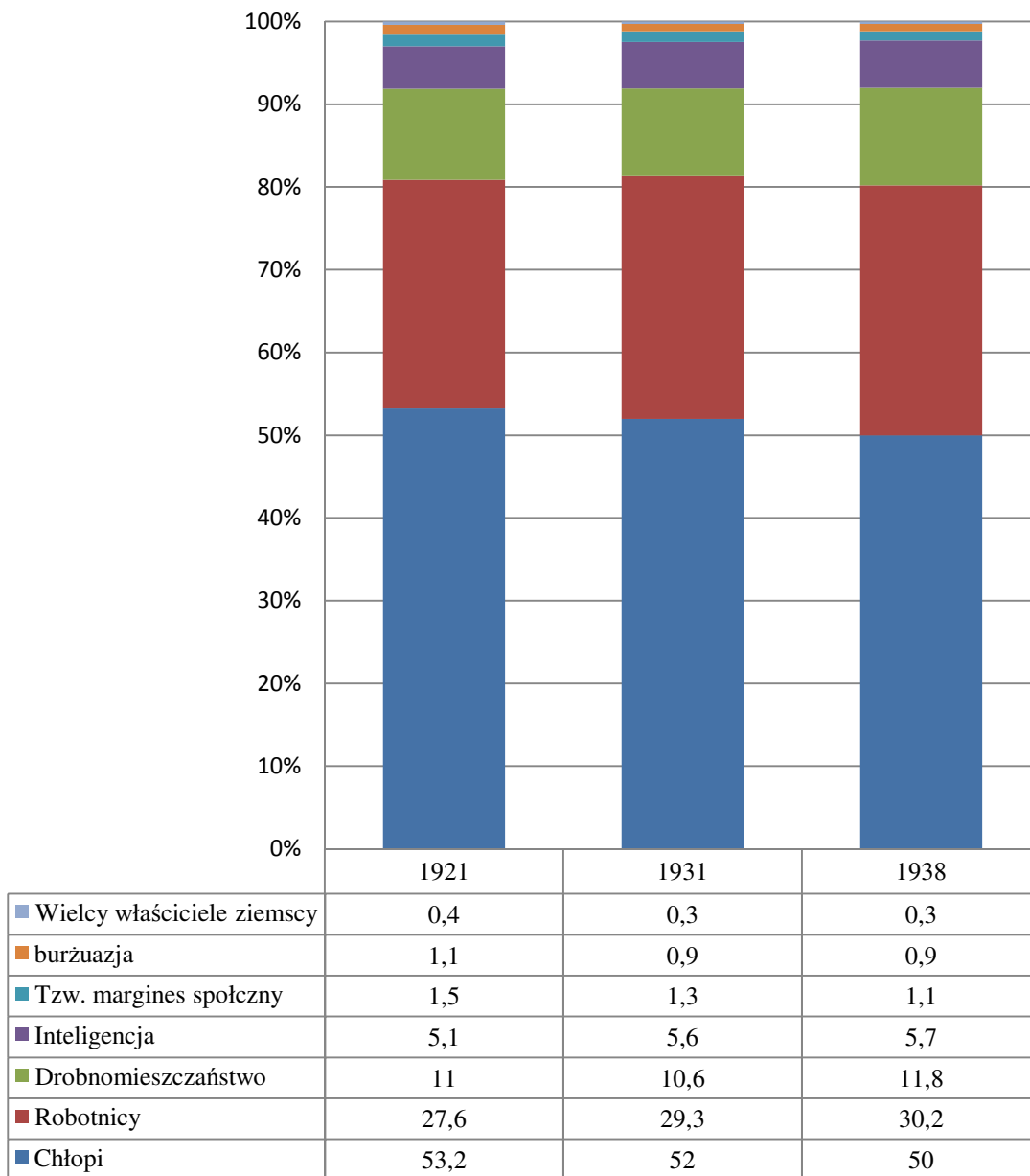
¹⁰⁶ W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 102 – 104.

¹⁰⁷ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 105.

¹⁰⁸ Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności..., op. cit., s. 238; L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 150.

Wykres 2. Struktura społeczna ludności Polski

Źródło: opracowanie własne na podstawie Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., s. 47.

W opisanej sytuacji społecznej nie dziwi, że pierwszymi sprawami, jakie zostały rozstrzygnięte były kwestie o charakterze socjalnym. Rząd Jędrzeja Moraczewskiego w dziedzinie pracy najemnej ustanowił 8 – godzinny dzień pracy i 46 – godzinny tydzień pracy.¹⁰⁹ Dodatkowo, przyznał jednorazowe świadczenie pracownikom państwowych zakładów pracy. Następnie wprowadził inspekcję pracy oraz obowiązek uiszczania składek na ubezpieczenie robotników na wypadek choroby. W celu opanowania wewnętrznego chaosu i szerzącego się niepokoju, ustanowiono wówczas służby porządkowe pod postacią milicji ludowej.¹¹⁰ Ponadto, podjęto walkę z lichwą i spekulacjami, ogłoszono przesunięcie terminu oczekiwania na mieszkania dla bezrobotnych i wprowadzono ochronę lokatorów, zamrażając poziom czynszów na poziomie sprzed wybuchu wojny. Wprowadzenie tuż po zakończeniu I wojny światowej takich rozwiązań w zakresie uregulowania stosunku pracy, stawiały Polskę na wśród państw o najnowocześniejszym ustawodawstwie społecznym.¹¹¹

Kolejnym ważnym dla społeczeństwa posunięciem było podniesienie poziomu oświaty. Początkowo, zaniedbania w tej dziedzinie były bardzo duże: liczba analfabetów w wieku powyżej 10 lat wynosiła aż 30%, z czego większość mieszkała na wsiach. Jedną z pierwszych decyzji władz polskich było wprowadzenie powszechnego obowiązku szkolnego dla dzieci w wieku od 7 do 14 lat.¹¹² Jednak postanowienie to było bardzo trudne do egzekwowania, ponieważ istniały bardzo poważne braki o charakterze organizacyjnym (niewystarczająca liczba nauczycieli oraz nieruchomości). Przez to obowiązek szkolny nie był w pełni realizowany, jednak dawało się zauważyć znaczący postęp, a ilość analfabetów sukcesywnie malała. Liczba wykwalifikowanych nauczycieli systematycznie rosła, podobnie jak ilość nowych szkół, wnoszonych nie tylko przez państwo, ale również samorządy i rodziców.¹¹³

Jednak to problemy ekonomiczne w państwie stawały się kwestiami pierwszorzędnymi dla kolejnych rządów. Sytuacja była skomplikowana już od samego początku, ponieważ Polska musiała podołać zunifikowaniu obszarów, które po ponad stuletnich zaborach były pod wpływem różnych systemów gospodarczych, kulturowych, czy prawnych.¹¹⁴ Pierwszą kwestią, jaką należało ujednoczyć było wprowadzenie jednej waluty, zamiast obowiązujących

---

¹⁰⁹ L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 151.

¹¹⁰ A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 443.

¹¹¹ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 110; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 33 – 34.

¹¹² *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 41.

¹¹³ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914 – 2004...*, op. cit., s. 34; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 106.

¹¹⁴ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 109.

kilku innych¹¹⁵ (głównie rosyjskich rubli, niemieckich marek, austriackich koron, polskich marek¹¹⁶). Różnice przeliczeniowe i inna siła nabywcza powodowały znaczne utrudnienia w handlu. Sytuację udało się opanować dopiero poprzez wydane dnia 11 marca 1919 roku zakazu przywozu walut z zagranicy oraz zachęcanie do szybszego ich wymieniania ich na markę polską. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa stała się bankiem emitującym obowiązującą walutę. Najdłużej odrębność walutową utrzymała Galicja, gdzie dopiero 24 marca 1920 roku wydano rozporządzenie o konieczności wymiany austriackiej korony na markę polską.¹¹⁷

Istotnym było także rozwinięcie infrastruktury komunikacyjnej, zróżnicowanej w zależności od zaborów. Wiele najbardziej znaczących ośrodków przemysłowych czy kulturalnych nie miało ze sobą połączenia, ponieważ zaborcy tworzyli sieć kolejową pod kątem ich zapotrzebowania. Nie koniec na tym w roku 1919 szacowano, że Polska utraciła pod 1/3 części zasobów komunikacyjnych w porównaniu z sytuacją sprzed wojny¹¹⁸ (w tym zniszczono ponad 40% większych mostów). Zacołanie było charakterystyczne także dla transportu drogowego, jednak przy niskim zaopatrzeniu w pojazdy napędzane silnikiem spalinowym, rozwój infrastruktury drogowej nie był sprawą pierwszorzędą; najbardziej dokuczliwe braki usunięto w latach 1919 – 1920.¹¹⁹

Przy ukazanej wyżej na wykresie nr 2 strukturze społecznej przy jednoczesnym charakterze rolniczym Polski, największe znaczenie nabrały reformy wsi i rolnictwa. Na tle sporów o ustrój państwa, toczyły się boje o odpowiedni model ekonomiki kraju. Zwolennicy poglądu o zachowaniu i umacnianiu rolniczego charakteru, w większości ludowcy, uważali, że wprowadzenie uprzemysłowienia spowoduje pogłębienie problemów społeczno – gospodarczych i nie rozwiąże problemu przeludnienia wsi¹²⁰. Z drugiej strony, liberałowie i socjaliści, przekonywali o korzyściach, jakie przyniesie uprzemysłowienie kraju: budowa silnego i mocnego państwa, czy znalezienie rozwiązania wielu problemów ekonomicznych.¹²¹

Najpełniejszy program modyfikacji rolnictwa przedstawiał ruch ludowy, choć i wśród nich występowały różnice. Uważali oni, że reforma rolna powinna zostać przeprowadzona na podstawie podziałów ziem dworskich, kościelnych i państwowych oraz przekazanie ich w

¹¹⁵ Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności..., op. cit., s. 239.

¹¹⁶ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 151.

¹¹⁷ W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 109; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 112.

¹¹⁸ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 150.

¹¹⁹ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 109.

¹²⁰ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 79.

¹²¹ W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 107, 111; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 128.

ręce bezrolnych i małorolnych. Postulaty te były niezgodne z oczekiwaniami socjalistów, ponieważ opowiadali się oni za uspołecznieniem wielkich własności ziemskich, a w późniejszym czasie także i gospodarki chłopskiej. Widząc jednak, że realizacja ich postulatów na razie nie będzie możliwa, byli skłonni przyłączyć się do ludowców. Przeciwnikami reformy rolnej byli konserwatyści, duża część narodowych demokratów oraz Kościół katolicki. Ugrupowania prawicowe wskazywały, że likwidacja wielkiej własności ziemskiej skutkuje permanentnym brakiem żywności, wygłodzeniem miast oraz załamaniem się handlu wewnętrznego. Komuniści opowiadali się za przymusowym wywłaszczeniem wielkiej i średniej własności ziemskiej oraz otwieraniem na przejętych terenach gospodarstw kolektywnych, jednak ich koncepcje były najmniej możliwe w realizacji.

Pierwszym poważnym krokiem była uchwała podjęta 10 lipca 1919 roku przez Sejm Ustawodawczy, mówiąca, że do podziału zostaną przeznaczona w pierwszej kolejności: ziemia państwowa, majoraty, była własność dynastii panujących, zasoby Rosyjskiego Banku Włościańskiego i pruskiej Komisji Kolonizacyjnej, majątki kościelne (po porozumieniu ze Stolicą Apostolską) oraz nadwyżki ziem prywatnych przekraczające od 60 do 180 ha. Pierwszymi odbiorcami ziemi mieli być robotnicy rolni, chłopci małorolni i żołnierze. Ustalono, że powinny powstawać gospodarstwa duże (pow. 20 ha), które stałyby się samowystarczalne. Zakładano także upaństwowienie lasów poprzez wypłatę właścicielom odszkodowań. Dnia 15 lipca 1920 roku Sejm poprzez przyjęcie odpowiedniej ustawy (wprowadziła mała korektę zmieniając kolejność odbiorców ziemi, stawiając żołnierzy na pierwszym miejscu) zatwierdził pierwszą regulację prawną dotyczącą reformy rolnej.¹²²

Ustawa ta jednak nigdy nie została realizowana. Dnia 17 marca 1921 roku uchwalona została konstytucja, która podkreślała, że wszelka własność stanowi podstawę ustroju społecznego i porządku prawnego, a wywłaszczenie dopuszczała tylko za pełnym odszkodowaniem. W takiej sytuacji roszczenia wysunęli właściciele wielkich majątków, których stanowisko poparł Najwyższy Trybunał Administracyjny.¹²³ W takiej sytuacji cała sprawa wróciła do początku, a podziałowi uległy tylko niektóre majątki państwowe. W takiej formie sprawa agrarna została przejęta przez sejm I kadencji, w którym ugrupowania opowiadające się za interesami właścicieli ziemskich posiadały silną pozycję, jednak nie na

¹²² W. Roszkowski, *Historia Polski 1914 – 2004...*, op. cit., s. 34; W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 111; L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 151.

¹²³ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 112; L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 151.

tylę, aby być w stanie utworzyć samodzielny rząd. Koniecznym stało się uzyskanie poparcia PSL „Piast”. To porozumienie zostało zrealizowane dnia 17 maja 1923 roku pod nazwą paktu lanckorońskiego¹²⁴. Na jego podstawie przyjęto zasadę parcelacji dobrowolnej w wymiarze 200 tys. ha ziemi w ciągu roku, przy czym pierwsza miała zostać podzielona ziemia państwowa, a następnie należąca do instytucji publicznych, a na samym końcu nadwyżki z majątków prywatnych. Po podpisaniu paktu powołany został gabinet Witosy (zwany także rządami „Chjeno – Piasta”¹²⁵). Zostały określone maksymalne progi posiadanych gruntów: 180 ha w Polsce Centralnej, 400 ha na Kresach Wschodnich i Zachodnich i 1 000 ha majątków uprzemysłowionych. Ceny wykupu miały być określone na podstawie ich realnej wartości. Kolejność nabywania była podobna, jak przy ustawie z 15 lipca 1920 roku. Ta wersja ustawy o reformie rolnej nie została jednak uchwalona.¹²⁶

Dopiero następny rząd pod przewodnictwem W. Grabskiego, częściowo rozwiązał sprawę agrarną. W październiku 1925 roku uchwaloną nową ustawę o reformie rolnej. Zasadniczo nie różniła się ona od poprzedniego rozwiązania pod kątem parcelacji majątków ziemskich, ustalono jednak coroczny kontyngent ziemi pod parcelację o powierzchni 200 tys. ha w skali roku, przy czym po 25 latach miała całkowicie zniknąć wielka własność ziemska. Wywłaszczeni ziemianie otrzymywali od państwa ekwiwalent finansowy. Gospodarstwa miały powierzchnię między 20 – 30 ha. Mimo planów reforma rolna zasadniczo nie zlikwidowała jednak nierówności i niesprawiedliwości podziałów ziem. Nie został zaspokojony ogromny „głód ziemi” i ogromne ukryte bezrobocie na wsi.¹²⁷

Pozaparlamentarny gabinet W. Grabskiego¹²⁸ musiał przeciwstawić czoła także inflacji. W początkowej fazie niewielka inflacja przyczyniła się do ożywienia gospodarki,¹²⁹ jednak postępujący charakter inflacji powodował, że jesienią 1923 roku wzrost cen na rynku wewnętrznym stał się szybszy niż wzrost kursów walut obcych. Rozpoczęcie etapu hiperinflacji, czyli inflacji galopującej, spowodowało, że marka polska straciła swoje znacznie – na jej podstawie nie można było planować inwestycji ani wydatków.¹³⁰ Najmocniej

¹²⁴ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914 – 2004...*, op. cit., s. 38 – 39; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 97.

¹²⁵ A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 442; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 98; L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...*, op. cit., s. 155.

¹²⁶ *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 129 – 131.

¹²⁷ *Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności...*, op. cit., s. 240; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 84 – 85.

¹²⁸ *Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności...*, op. cit., s. 29.

¹²⁹ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 107; *Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności...*, op. cit., s. 239; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 93.

¹³⁰ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 273.

odczuwali ci ludzie, których wynagrodzenie opierało się na tracącym wartość pieniądzu: urzędnicy, renciści, emeryci, robotnicy.¹³¹ Taka sytuacja doprowadziła do niepokojów społecznych, w tym masowych wystąpień robotniczych, podczas których rząd Witosy uciekał się do rozwiązań siłowych, skutkiem czego w Krakowie, Tarnowie i Borysławiu zginęło kilkadziesiąt osób.¹³²

W takiej sytuacji nowy rząd musiał podejmować konsekwentne kroki. Wprowadzono podatek przemysłowy i majątkowy. Grabski przestawił sejmowi program reform (naprawy skarbu państwa oraz stabilizacji waluty¹³³) i poprosił o uzyskanie specjalnych pełnomocnictw, dzięki którym przez rok byłby w stanie podejmować szybkie decyzje na podstawie dekretów prezydenckich. Rząd dokonał szeregu aktywnych posunięć: nałożono obciążenia na zakłady przemysłowe, które uchylały się chociaż jeden dzień z uiszczaniem podatku, uregulowana została także sytuacja przedsiębiorstw państwowych poprzez eliminację słabszych i nieefektywnych i wzmocnienie pozycji tych wydajnych, zniesiono także dopłaty dla kolei¹³⁴. Dokonano cięć w budżecie, a zasoby każdego ministerstwa były ustalane w okresach miesięcznych. Dodatkowe środki uzyskiwano np. poprzez sprzedaż kosztowności rosyjskich, które były zastawem sum finansowych, jakie miała otrzymać Polska po podpisaniu pokoju ryskiego, a których nigdy nie otrzymała.¹³⁵ Taki działania zaczęły przynosić korzyści: inflacja zwolniła i wstrzymano drukowanie nowych banknotów. Kolejnym etapem było wprowadzenie nowej waluty oraz ustanowienie nowego organu emitującego walutę. Powołano Bank Polski, który był spółką akcyjną, zaś nową walutą był polski złoty, oparty na kursie franka szwajcarskiego (w dniu uruchomienia Banku za 1 franka płacono się 1,8 mln marek polskich),¹³⁶ przez co stosunek złotego do dolara wynosił 5,18 zł. Przez krótki czas marka i złotówka kursowały równoległe, jednak dnia 31 maja 1925 roku zawieszono wymianę marek na złotówki.¹³⁷

Jednak inne problemy ekonomiczne pozostały, a w połączeniu ze wzrostem napięć społecznych oraz brakiem stabilizacji politycznej, przekładały się na to, że duża część

---

¹³¹ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914 – 2004...*, op. cit., s. 36.

¹³² *Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności...*, op. cit., s. 239; *Nowa encyklopedia powszechna...*, t. 5, op. cit., s. 57; W. Roszkowski, *Historia Polski 1914 – 2004...*, op. cit., s. 39.

¹³³ *Nowa encyklopedia powszechna...*, t. 5, op. cit., s. 57; A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 443.

¹³⁴ *Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności...*, op. cit., s. 239; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 98.

¹³⁵ A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 442.

¹³⁶ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 99.

¹³⁷ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914 – 2004...*, op. cit., s. 45.

społeczeństwa oczekiwała zasadniczych zmian. Nastroje takie pogłębiły się jeszcze na wskutek wydarzeń międzynarodowych, jak np. układy w Locarno podważające w 1925 roku stabilność polskiej granicy zachodniej. Próby unormowania sytuacji poprzez próby identyfikowania nieformalnych organizacji konspiracyjnych, najczęściej kończyły się fiaskiem. Sytuację dodatkowo podburzał Piłsudski, który kreując się legendę twórcy państwowości polskiej, nieustannie podróżował po kraju, wygłaszając honorowe odczyty. W trakcie wykładów podkreślał rolę, jaką odegrał w budowaniu niepodległości Polski, jednocześnie sugerując, że rozbity politycznie sejm i ciągle zmieniające się rządy, niweczą jego trud.¹³⁸ Sytuację utrudniał fakt, że zaufanie do polityki gospodarczej rządu i stabilności walut było raczej niewielkie, ponieważ zbyt świeże były jeszcze konsekwencje poprzednich lat niedostatku.¹³⁹

---

¹³⁸ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 139 – 141.

¹³⁹ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 109.

ROZDZIAŁ 2

Biografia Józefa Piłsudskiego

2.1. Dzieciństwo i młodość (1877 – 1892)

Józef Klemens Piłsudski przyszedł na świat dnia 5 grudnia 1867 roku. Urodził się w Zułowie pod Wilnem, w powiecie święciańskim.¹⁴⁰ Jego rodzice, Józef Wincenty Piłsudski oraz Maria Billewiczówna, posiadali już troje dzieci (Helenę, Zofię oraz Bronisława), kolejne lata przyniosły dalsze potomstwo: Adama, Kazimierza, Jana, Ludwikę, Kacpra oraz bliźnięta, które zmarły we wczesnych latach dzieciństwa. Ród, a jakiego wywodził się Piłsudski, był jednym z zamożniejszych na tamtych terenach, co w większym stopniu było zasługą posagu, jaki wniosła Maria Billewiczówna. W rodzinie pielęgnowano ducha patriotyzmu oraz podkreślano wagę tradycji polskich.¹⁴¹ Jego ojciec brał udział w powstaniu styczniowym w 1863 roku.¹⁴² Dzieciństwo było dla Piłsudskiego czasem beztroski oraz dostatku, jednak wraz z pogarszającą się sytuacją ekonomiczną rodziny, ojciec był zmuszony zabrać żonę i dzieci do Wilna; sytuacja ta stała się dla Józefa źródłem szoku.¹⁴³

W 1877 roku w Wilnie rodzice Józefa wysłali go wraz z bratem Bronisławem do rządowego gimnazjum, co stanowiło dlań kolejne wstrząsające doświadczenie. Dotychczas Józef był kształcony przez nauczycieli, którzy byli zatrudniani przez rodziców i udzielali nauk na terenie dworu w Zułowie, dzięki czemu opiekunowie posiadali możliwość kontrolowania przekazywanych dzieciom treści i kształtowania ich zgodnie z patriotycznymi poglądami.¹⁴⁴ Gdy młodzi Piłsudzcy podjęli naukę w I gimnazjum wileńskim, jakie mieściło się w gmachu dawnego uniwersytetu, poddani zostali rusyfikacji. Ideał wychowawczy domu znacząco różnił się od tego szkolnego; całkiem odmienne były cele wychowawcze szkoły rosyjskiej. Takie zderzenie różnych zapatrywań doprowadziło do konfliktu psychicznego u Piłsudskiego, co rodziło wewnętrzny bunt, którego jednak nie mógł on uzewnętrznić.¹⁴⁵ Pomimo niewielkiej ilości źródeł dotyczących tego okresu życia Piłsudskiego, wskazuje się na fakt, iż nie sprawiał on zbyt wielu problemów wychowawczych swoim pedagogom, co

---

¹⁴⁰ Nowa encyklopedia powszechna, pr. zbior. pod red. J. Kofmana, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, t. 4, s. 884.

¹⁴¹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935, Wydawnictwo Czytelnik, Warszawa 1988, s. 7.

¹⁴² Józef Piłsudski i jego legenda, pr. zbior. pod red. A. Czubińskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1988, s. 10.

¹⁴³ A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrazowiony, książka wydana nakładem autora, Warszawa 2005, s. 6.

¹⁴⁴ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 11; A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrazowiony..., op. cit., s. 6.

¹⁴⁵ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 10.

mogło wynikać z faktu, iż każda postawa buntownicza była bardzo srogo karana. Józef był ulubieńcem rodziców – żywy i wesoły, z mocnym charakterem, nie zawsze miły dla otaczających go osób.¹⁴⁶

W 1882 roku wraz z bratem założył konspiracyjną grupę *Spójnia*, która zajmowała się gromadzeniem literatury polskiej.¹⁴⁷ Po roku działalności do zespołu należało już szesnastu członków. Początkowo Józef nie wykazywał zbyt wielkiego zaangażowania w sprawy ich małego stowarzyszenia, jednak w ostatniej klasie gimnazjum z zapałem włączył się w prace organizacji.¹⁴⁸ W 1884 roku na rodzinę Piłsudskich spadło nieszczęście, ponieważ tego dnia zmarła Maria Piłsudska, która z powodu choroby już od kilku lat była obłożnie leżąca. Dla jej dzieci, a zwłaszcza Józefa, było to wydarzenie wstrząsające, ponieważ to ona pomimo wielu niepowodzeń, starała się utrzymywać ciepłą i rodzinną atmosferę ogniska domowego.¹⁴⁹ W rok po tym wydarzeniu, Józef zdał maturę, przy czym najlepsze oceny uzyskał z historii i geografii. W 1885 roku, kiedy ukończył gimnazjum wileńskie, Józef podjął studia medyczne w Charkowie.¹⁵⁰

Dla Piłsudskiego studia w Charkowie – w mieście, które było zaniedbane i szare – były związane z koniecznością uległości wobec wykładowców w atmosferze zgiełku i ścisku, jaki panował wśród studentów. W trakcie studiów Piłsudski nawiązał formalne kontakty z organizacjami konspiracyjnymi o charakterze niepodległościowym. Nawiązał także m. in. współpracę z osobami powiązаныmi z organizacją *Narodna wola*¹⁵¹ – grupą rosyjskich rewolucjonistów, która powstała we wrześniu 1879 roku.¹⁵² Ich celem była walka z caratem przy użyciu indywidualnego terroru. W pracach tej grupy Piłsudski nie był czynnego udziału. Dnia 2 i 3 marca 1886 roku Piłsudski był czynny udział w pochodzie, jaki został zorganizowany w dniu 25. rocznicy uwłaszczenia, przez co trafił do grupy 150 osób pojmanyh przez carską policję.¹⁵³ Po zakończeniu roku akademickiego, Piłsudski wystosował do rektora uniwersytetu charkowskiego pismo, w którym zawarł prośbę o przeniesienie go na uniwersytet w Dorpacie, gdzie planował kontynuację studiów. Jednak

¹⁴⁶ A. Chwalba, Józef Piłsudski historyk wojskowości, Wydawnictwo UNIVERSITAS, Kraków 1993, s. 5.

¹⁴⁷ A. Połozynski, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 6.

¹⁴⁸ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 12.

¹⁴⁹ A. Połozynski, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 6.

¹⁵⁰ A. Chwalba, Józef Piłsudski historyk wojskowości..., op. cit., s. 8. A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 13.

¹⁵¹ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

¹⁵² St. Kieniewicz, Historia Polski 1795 – 1918, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1987, s. 337.

¹⁵³ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 15.

jego podanie zostało odrzucone ze względu na wypłynięcie jego powiązań z opozycją wobec systemu carskiego. W takiej sytuacji, Piłsudski postanowił wrócić do Wilna.¹⁵⁴

Po powrocie do Wilna Piłsudski wraz z bratem i kilkoma kolegami ze szkolnej ławy utworzyli coś na kształt kółka konspiracyjnego, jednakże charakter organizacji miał charakter dość nieokreślony. Poprzez studiujących w Petersburgu organizacja wileńska, z jaką związany był Piłsudski, nawiązała pewne kontakty z frakcją terrorystyczną *Narodnej woli*, które miały bardziej wydźwięk towarzyski, niż polityczny.¹⁵⁵ Jednakże powiązania te okazały się przyczyną tragedii dla Piłsudskiego. *Frakcja* za główny cel swojej działalności obrała pozbycie się cara Aleksandra III poprzez dokonanie zamachu. Do przygotowań wciągnęli oni Piłsudskiego, który nieświadomie został uwikłany w cały spisek poprzez przekazywanie tajnych wiadomości pomiędzy uczestnikami zamachu oraz służąc im jako przewodnik po Wilnie. Próbę zamachu na cara podejmowano trzykrotnie, każda z nich zakończyła się niepowodzeniem, zaś aresztowani uczestnicy wskazali Józefa Piłsudskiego, jako jednego z organizatorów zadania.¹⁵⁶ Piłsudskiego aresztowano dnia 22 marca 1887 roku. W końcu kwietnia 1887 roku rozpoczął się proces niedoszłych zamachowców.¹⁵⁷ Bronisław Piłsudski, jako jeden z najbardziej zaangażowanych w zamach, otrzymał karę 15 lat zesłania. Józef Piłsudski, pomimo tego, że udowodniono jego brak winy przed procesem, w trybie administracyjnym został skazany na pięć lat zesłania we wschodniej Syberii.¹⁵⁸

Po wielu tygodniach podróży w bardzo ciężkich warunkach dnia 4 października 1887 roku Piłsudski wraz partią zesłańców dotarli do Irkucka.¹⁵⁹ Nie miejscu panowały względnie dobre warunki. Na wskutek pewnych nieporozumień ze strażą więzienną doszło do buntu części więźniów, jednak i tym razem Piłsudski znalazł się w wywrotowej grupie. Został pobity, przez co stracił dwa przednie zęby oraz przez kilka dni był uwięziony w pojedynczej celi, zaś prokurator podniósł mu karę o kolejne pół roku zniewolenia.¹⁶⁰ W tydzień później Piłsudski został odesłany transportem konnym do docelowego miejsca zesłania – Kiereńska – gdzie dotarł w przeddzień wigilii Bożego Narodzenia. Sposób organizacji życia więziennego

¹⁵⁴ A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 7.

¹⁵⁵ St. Kieniewicz, Historia Polski 1795 – 1918..., op. cit., s. 337.

¹⁵⁶ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 15 – 16.

¹⁵⁷ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

¹⁵⁸ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 74; A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 8; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 16.

¹⁵⁹ A. Chwalba, Józef Piłsudski historyk wojskowości..., op. cit., s. 8; A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 8.

¹⁶⁰ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 18 – 19.

Kiereńsku był dość luźny, ponieważ zesłańcy nie byli więzieni w celach. Ucieczka stamtąd była prawie niemożliwa toteż nadzór nad więźniami ograniczał się do ich ogólnego nadzoru. Skazani mieszkali w wynajętych kwaterach, zajmując się pracami dorywczymi lub polowaniem.¹⁶¹

W tamtym okresie Piłsudski poznał także Leonardę Lewandowską, która była jego pierwszą kobietą. Bardzo często ją odwiedzał, zachowała się również obszerna korespondencja pomiędzy kochankami. Ta kobieta była dla Piłsudskiego nie tylko obiektem miłości, ale również namiastką domu, stabilizacji psychicznej i perspektywicznej przyszłości.¹⁶² W początkach 1890 roku Piłsudski wystosował podanie z prośbą o przeniesienie go do Petersburga prosząc, aby pozostałe dwa lata kary odbył w Wilnie pod nadzorem policji, jednakże jego prośba została odrzucona. W takiej sytuacji Piłsudski poprosił o przeniesienie go do miejscowości Tunka; zależało mu na tym, by w po drodze udać się Irkucka, gdzie przybywała Lewandowska, aby nakłonić ją do wspólnego życia, (co się mu nie udało).¹⁶³ Po przedostaniu się do nowego miejsca zesłania, Piłsudski wdał się w romans z mieszkanką tamtejszej wioski, przez co zerwał kontakty z Lewandowską.¹⁶⁴

W Tunce życie Piłsudskiego wyglądało znacznie gorzej niż w Kiereńsku. Ze względu na brak zajęć jego sytuacja finansowa znacząco się pogorszyła, ponadto wiadomości z domu rodzinnego także nie napawały optymizmem, ponieważ informowano go o ciągle rosnącym zadłużeniu jego rodziny. Czas upływał Piłsudskiemu na polowaniach, grze w karty, jednak pomimo niewielkiej liczby obowiązków, nie potrafił sobie odpowiednio zorganizować czasu. Dorywczo zajmował się udzielaniem lekcji dzieciom, podjął także kilka prób pisarskich, ale jego stan psychiczny był odzwierciedleniem rozwiniętej frustracji oraz żądzy sławy.¹⁶⁵ Piłsudski bardzo ciężko znosił zesłanie, ponieważ znalazł się w tej sytuacji z przypadku, a nie na skutek celowo podejmowanych działań.¹⁶⁶ Dnia 20 kwietnia 1892 roku zakończył się okres zesłania; wbrew jego wcześniejszym obawom nie dostał przedłużenia kary. Dnia 24 maja 1892 roku Piłsudski wyjechał z Irkucka, a Wilnie znalazł się 30 czerwca tego samego roku.¹⁶⁷

¹⁶¹ A. Połozżyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrazowiony..., op. cit., s. 9.

¹⁶² A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 21.

¹⁶³ A. Chwalba, Józef Piłsudski historyk wojskowości..., op. cit., s. 8.

¹⁶⁴ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 24 – 25.

¹⁶⁵ A. Chwalba, Józef Piłsudski historyk wojskowości..., op. cit., s. 118.

¹⁶⁶ Tamże, s. 25 – 27.

¹⁶⁷ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

2.2. Działalność w Polskiej Partii Socjalistycznej (1892 – 1899)

Sytuacja Piłsudskiego po powrocie do Wilna była trudna: przemiany po pięciu latach pod względem psychicznym i fizycznym, zastał rodzinę w niekorzystnej sytuacji majątkowej, która zmusiła ją do sprzedaży znaczących zasobów materialnych. Piłsudski wiedział, iż będzie zmuszony do podjęcia pracy zarobkowej, o powrocie na studia nawet nie marzył.¹⁶⁸ Za czasu jego nieobecności, sytuacja w Polsce zmieniła się. W zaborze rosyjskim dokonało się wyraźne ożywienie polityczne klasy robotniczej.¹⁶⁹ Do odległego od stolicy Wilna dochodziły jedynie strzępy informacji o zmianach na scenie politycznej, co przekładało się na niewielką aktywność socjalistów w tym obszarze. W kilka miesięcy po powrocie do Wilna, Piłsudski udał się do Warszawy, by tam poszukać sposobu na wejście do środowiska dziennikarskiego, jednakże nieudane próby zmusiły go do powrotu do Wilna.¹⁷⁰

Wówczas Józef Piłsudski spotkał Stanisława Mendelsona – osobę o bogatej przeszłości politycznej, który był twórcą pism socjalistycznych („Równość”, „Przedświt”, „Walka Klas”) oraz miał znaczący wpływ na utworzenie podstaw i rozwój Polskiej Partii Socjalistycznej na terenach zaboru rosyjskiego.¹⁷¹ W 1893 roku w trakcie pobytu w zaborze rosyjskim, Mendelson nawiązał kontakt z wspomnianą już grupą socjalistów z Wilna. Rozmawiał także z Józefem Piłsudskim i choć treść tych rozmów nie jest znana, ich skutek był namacalny:¹⁷² w kolejnych wydaniach „Przedświtu” ukazały się dwa artykuły napisane przez Piłsudskiego.¹⁷³ Dla samego Józefa był to moment przełomowy: jego marazm codziennego dnia został przełamany przez realizację marzeń o działalności pisarskiej. Na domiar tego, profil partii zbiegał się z jego światopoglądem. Cieszył się również z tego, że w powstającej partii mógł odgrywać rolę ważną, co pozwoliło mu uniknięcie konieczności wspinania się na kolejne szczeble struktury organizacyjnej partii.¹⁷⁴

Na początku lutego 1893 roku grupa wileńska przemianowała się na tzw. Sekcję Litewską PPS. Skupiała działaczy z okolic Wilna, a także Piłsudskiego.¹⁷⁵ W maju 1893 roku Piłsudski,

¹⁶⁸ A. Chwalba, Józef Piłsudski historyk wojskowości..., op. cit., s. 8; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 32.

¹⁶⁹ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 107.

¹⁷⁰ A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 12; T. Nałęcz, D. Nałęcz, Józef Piłsudski – legendy i fakty, Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1987, s. 100.

¹⁷¹ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 174; St. Kieniewicz, Historia Polski 1795 – 1918..., op. cit., s. 338.

¹⁷² A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 41.

¹⁷³ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

¹⁷⁴ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 31; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 41 – 42.

¹⁷⁵ T. Nałęcz, D. Nałęcz, Józef Piłsudski – legendy i fakty..., op. cit., s. 99.

jako jeden z najaktywniejszych działaczy, wydał odezwę skierowaną do socjalistów, zamieszkałych ziemie zabrane (tj. wschodnie województwa I Rzeczypospolitej pod zaborem rosyjskim).¹⁷⁶ Domagał się m.in. zatrzymania procesu rusyfikacji. Piłsudski wziął udział w spotkaniu, jakie miało miejsce w lesie pod Wilnem na przełomie czerwca i lipca 1893 roku, które później uznano za I Zjazd Polskiej Partii Socjalistycznej. W tworzącej się PPS ścierały się dwie tendencje: jedni działacze swoje klasowe zapatrywania uzupełniali zrozumieniem wagi programu niepodległościowego, zaś druga grupa opowiadała się jedynie za zrozumieniem funkcjonalności haseł socjalistycznych; Piłsudski należał do tej drugiej grupy.¹⁷⁷

W pierwszej połowie lutego 1894 roku odbył się II Zjazd PPS: brało w nim udział 9 osób i miał miejsce w Warszawie.¹⁷⁸ Dokonano tam koniecznej organizacji partii – wyłoniono władze (najwyższą władzą miał być Zjazd), ustalono strukturę stronnictwa. Zjazd wybierał Centralny Komitet Robotniczy (dalej: CKR). Zjazd określił dokładną liczbę członków CKR, która jednak mogła ulec zmianie na skutek aresztowania lub śmierci jednego z członków. Zjazd podkreślił konieczność wydawania pisma robotniczego na terenie kraju o charakterze informacyjno – agitacyjnym. Zjazd wyłonił CKR w składzie: Jan Strożecki, Juliusz Grabowski, Paulina Klimowicz i Józef Piłsudski (jako przedstawiciel Sekcji Litewskiej)¹⁷⁹. Praktycznie kierownikiem i organizatorem prac PPS był Strożecki, jednakże po jego aresztowaniu obowiązki przejął Piłsudski, stając się tym samym kimś na kształt przywódcy partyjnego. Na jego barkach spoczął także obowiązek zorganizowania i wydawanie nowego pisma pt. „Robotnik”¹⁸⁰.

Następne lata były dla działaczy PPS okresem bardzo trudnym, ponieważ dokonano wielu aresztowań wynikłych z tzw. „kilińszczyzny” (demonstracji patriotycznej w setną rocznicę Insurekcji Warszawskiej), w której brali udział działacze PPS.¹⁸¹ Skutkiem tej sytuacji było odwołanie III Zjazdu PPS, zaplanowanego na rok 1894. Na wskutek takich działań w składzie CKR wybranym na II Zjeździe po pół roku zostali jedynie Kazimierz Pietkiewicz i Piłsudski, który jako jedyny był w stanie pełnić swoje obowiązki bez przerw, dzięki czemu jego rękach skupiły się wszystkie kwestie dotyczące działalności PPS, ponieważ był nie tylko redaktorem

¹⁷⁶ W. Jędrzejewicz, Józef Piłsudski 1867 – 1935, zyciorys, Wydawnictwo LTW, Warszawa 2002, s. 10; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 183.

¹⁷⁷ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 42 – 43.

¹⁷⁸ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

¹⁷⁹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 46 – 47.

¹⁸⁰ A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrażowiony..., op. cit., s. 13 – 14.

¹⁸¹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 48.

„Robotnika”, ale również kierował całą działalnością partyjną oraz starał się gromadzić fundusze.¹⁸² Z racji pozycji w PPS, w grudniu 1894 roku Piłsudski wziął udział w zjeździe Związku Zagranicznych Socjalistów Polskich (dalej: ZZSP), która była organizacją utworzoną w Paryżu celem wspierania ruchu socjalistycznego w Polsce. Podróż ta stanowiła dla Piłsudskiego ważne doświadczenie, ponieważ spotkał nie tylko wielu wybitnych polityków, ale również poszerzył swoje horyzonty myślowe.¹⁸³

W 1895 roku do Wilna przyjechał Stanisław Wojciechowski, jeden z założycieli PPS – u oraz emisariusz ZZSP w Polsce, by pomóc Piłsudskiemu w działalności kolportażowej partii na terenie wileńskim.¹⁸⁴ W wynajętym na fałszywe nazwisko mieszkaniu reaktywowano wydawanie „Robotnika”. Dnia 29 czerwca 1895 roku odbył się III Zjazd PPS w miejscowości Ponary, pod Wilnem, gdzie podkreślono duże osiągnięcia propagandowe partii, wskazując jednocześnie na słabość organizacyjną. Piłsudski znów znalazł się w gronie CKR – u, który na mocy uchwały Zjazdu miał składać się z trzech osób (pozostali to Ludwik Kulczycki oraz Aleksander Sulkiewicz).¹⁸⁵ Kulczycki niedługo po III Zjeździe został aresztowany przez co uzupełniono CKR o osobę Wojciechowskiego. Przyczyniło się do ujednoczenia politycznego CKR – u.¹⁸⁶

W marcu 1886 roku Piłsudski wyjechał do Londynu, aby tam zorganizować druk większej ilości broszur partyjnych. Piłsudski pozostał w Londynie do września 1896 roku, jako przedstawiciel CKR PPS na IV Kongresie II Międzynarodówki Socjalistycznej.¹⁸⁷ Wraz z nim Polskę reprezentowali także Ignacy Daszyński, Ignacy Mościcki, Bolesław Jędrzejowski i Aleksander Dębski. W tym czasie jednym urzędującym członkiem CKR – u w Polsce był Wojciechowski. Po powrocie do Wilna Piłsudski podjął aktywne działania kolportażowe. W listopadzie 1897 roku odbył się IV Zjazd PPS – u, który do CKR – u wybrał ponownie Piłsudskiego i Wojciechowskiego, a także Aleksandra Malinowskiego.¹⁸⁸ W 1898 roku Piłsudskiemu udało się wydać, wykradzioną przez członków PPS, utajnioną broszurę autorstwa Aleksandra Imertyńskiego, który piastował urząd generała – gubernatora w okręgu warszawskim. Dokument ten został przetłumaczony przez Piłsudskiego, a następnie wydany w „Robotniku” opatrzoney stosowanymi komentarzami. Publikacja ta była znacznym

¹⁸² T. Nałęcz, D. Nałęcz, Józef Piłsudski – legendy i fakty..., op. cit., s. 105 – 107.

¹⁸³ A. Połozynski, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 14 – 15.

¹⁸⁴ T. Nałęcz, D. Nałęcz, Józef Piłsudski – legendy i fakty..., op. cit., s. 107.

¹⁸⁵ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 55 – 57.

¹⁸⁶ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 183.

¹⁸⁷ A. Połozynski, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 15.

¹⁸⁸ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 59, 64.

sukcesem Piłsudskiego, ponieważ dokument ten zawierał opis metod wykorzystywanych przez carską policję oraz służby wywiadowcze. Przyczyniło się to do odwołania wspomnianego generała przez cara Mikołaja II.¹⁸⁹

W tamtym okresie poznał także Marię z Koplewskich Juszkiewiczową, która należała do nielicznego postępowego środowiska inteligencji częściowo związanej z PPS. Ta rozwódka, która zachowała z poprzedniego małżeństwa córkę Wandę, była bardzo dobrze wykształconą kobietą o wysokiej inteligencji oraz świetnym poczuciu humoru.¹⁹⁰ Piłsudski coraz częściej bywał gościem Marii, a z czasem znajomość przerodziła się w uczucie.¹⁹¹ Maria miała już męża, co uniemożliwiało zawarcia katolickiego związku małżeńskiego. Rozwiązaniem była zmiana wyznania, toteż Piłsudski wraz z przyszłą małżonką przyjęli wiarę kościoła ewangelicko – augsburskiego.¹⁹² Ślub odbył się dnia 15 lipca 1899 roku w miejscowości Duża Paproć w guberni łużyckiej. Małżeństwo przeniosło się do Łodzi, ponieważ zamieszkanie w Wilnie lub Warszawie, gdzie zarówno Maria jak i Józef byli znani, mogło się przyczynić do zdekonspirowania tego aktywnego działacza PPS. Warto dodać, że w czasie I wojny światowej Piłsudski ponownie zmienił na wiarę katolicką i chociaż dla niego zmiana ta nie miała znaczenia o charakterze duchowym, zdawał sobie sprawę wagi wyznania w jego karierze politycznej.¹⁹³

2.3. Plany niepodległej insurekcji i rozłam w partii (1899 – 1906)

Ślub Piłsudskiego zbiegał się w czasie z wyjazdem Wojciechowskiego. Z tego względu wydawnictwo „Robotnika” zostało przeniesione do mieszkania, które Piłsudscy wynajmowali pod fałszywym nazwiskiem Dąbrowskich.¹⁹⁴ Partia przeżywała wówczas kryzys, ponieważ część działaczy została aresztowana, inni znów byli zmuszeni wyjechać za granicę, a utrzymanie nielegalnych działaczy PPS było dla partii niemożliwe ze względu na pustki w kasie stronnictwa.¹⁹⁵

¹⁸⁹ W. Suleja, Józef Piłsudski, Wydawnictwo OSSOLINEUM, Wrocław – Warszawa – Kraków 2005, s. 45; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 65.

¹⁹⁰ T. Nałęcz, D. Nałęcz, Józef Piłsudski – legendy i fakty..., op. cit., s. 97; A. Połozynski, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 16.

¹⁹¹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 63.

¹⁹² Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 184.

¹⁹³ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 63 – 64; T. Nałęcz, D. Nałęcz, Józef Piłsudski – legendy i fakty..., op. cit., s. 108.

¹⁹⁴ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 64.

¹⁹⁵ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 67.

Na przełomie 1899 i 1900 roku nasiliła się fala aresztowań w Warszawie, która następnie przeniosła się także i do Łodzi. W nocy z 21 na 22 lutego 1900 roku policja carska wkroczyła do mieszkania Piłsudskich. W czasie rewizji mieszkania funkcjonariusze znaleźli bardzo wiele dowodów, świadczących o rozpowszechnianiu nielegalnej prasy, co przyczyniło się do ponownego aresztowania Piłsudskiego.¹⁹⁶ Piłsudski w połowie kwietnia 1890 roku został przewieziony z łódzkiego więzienia dla warszawskiej Cytadeli, co spowodowało zmniejszenie szans na jego odbicie. Współtowarzysze z partii doszli do wniosku, iż jedyną możliwością jest przejęcie Piłsudskiego w sytuacji zmiany miejsca uwięzienia. Postanowiono, iż symulować on będzie obłęd, który był przypadłością niemożliwą do leczenia w szpitalu więziennym przy Cytadeli. Lekarz prowadzący Piłsudskiego uznał, iż należy go przetransportować do szpitala dla chorych psychicznie im. Mikołaja Cudotwórcy. Czas spędzony przez Piłsudskiego w ciężkich warunkach, spowodowanych atmosferą miejsca oraz brutalnością opiekunów chorych osób, przyczynił się do kolejnego wstrząsu psychicznego u Piłsudskiego. Ucieczkę Piłsudskiego udało się zorganizować dnia 14 maja 1890 roku, przy pomocy polskiego lekarza oraz działacza petersburskiej PPS Władysława Mazurkiewicza, który będąc na nocnej zmianie, pomógł więźniowi opuścić miejsce uwięzienia.¹⁹⁷

Z Warszawy Piłsudski natychmiast wyjechał do Tallina, a stamtąd od majątku Czysta Łuża na Polesiu, gdzie spotkał się z żoną. W połowie czerwca 1901 roku wyjechali do Kijowa.¹⁹⁸ Ucieczka Piłsudskiego odbiła się szerokim rozgłosem nie tylko w Rosji, co nie stanowiło dlań powodu do dumy, czy radości. Zmęczenie, będące skutkiem ostatnich przeżyć, bardzo dawało się mu we znaki, podejrzewano nawet u niego gruźlicę. Jednakże towarzysze partyjnie wzywali go do ponownego podjęcia aktywności, w związku z czym w końcu listopada 1901 roku przybył do Londynu, gdzie wraz z żoną spędził kilka miesięcy. Para musiała powracać do zaboru rosyjskiego ze względu na fakt konieczności podtrzymania struktur kierowniczych PPS – u (zadanie to miał wykonywać Wojciechowski, ale odmówił jego realizacji ze względu na problemy osobiste). W kwietniu 1902 roku Piłsudski powrócił z żoną do Wilna.¹⁹⁹

¹⁹⁶ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 68 – 69.

¹⁹⁷ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 184; T. Nałęcz, D. Nałęcz, Józef Piłsudski – legendy i fakty..., op. cit., s. 110; A. Połozynski, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 18 – 20.

¹⁹⁸ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 72; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 185.

¹⁹⁹ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 28.

W czerwcu 1902 roku w Lublinie odbył się VI Zjazd PPS, na którym dokonano znaczących zmian.²⁰⁰ Przeprowadzono reorganizację struktury partii, dokonano podziału na okręgi i działy, co miało ułatwić prace oraz przyczynić się do werbowania kolejnych działaczy.²⁰¹ Piłsudski wyszedł z propozycją, aby przedstawiciele okręgów oraz redaktor „Robotnika” mieli stanowić CKR zbierający się dwa razy do roku, przy czym właściwy CKR będzie stanowić organizacja zagraniczna. Ta propozycja napotkała wyraźny sprzeciw, zwłaszcza działaczy Feliksa Sachsa oraz Adama Buyno. W rezultacie przyjęto rozwiązanie kompromisowe: wybrano rozszerzony CKR, który wyłonił Komisję Wykonawczą CKR – u w składzie Piłsudski, Bolesław Czarkowski i Adam Buyno.²⁰² Spór ten oznaczał nowy etap w życiu stronnictwa. Dotychczasowy monopol na władzę kilku działaczy zwanych „starymi” (m.in. Piłsudskiego, czy Wojciechowskiego) zachwiał się na rzecz młodszych wiekiem i stażem aktywistów PPS – owskich, którzy mieli odmienne poglądy na rolę i zadania PPS. Na VI Zjeździe podjęto również decyzję o rozpoczęciu kolportowania nowego pisma PPS dla Litwy pt. „Walka”. Już cztery miesiące od tej decyzji ukazał się pierwszy numer wydany w Krakowie. Do listopada 1903 roku ukazały się kolejne dwa. Te trzy pierwsze numery w całości zostały zredagowane przez Piłsudskiego.²⁰³

Gdy Piłsudski prowadził aktywną działalność pisarską, opartą nie tylko na redakcji nowego pisma, ale również tworzeniu wielu odezwo oraz prowadzeniu szerokiej korespondencji z innymi członkami PPS – u, sytuacja polityczna na linii Japonia – Rosja stawała się coraz bardziej napięta. Na Dalekim Wschodzie wzrastały sprzeczności, które w głównej mierze oparte były na dążeniach wpływowych środowisk rosyjskich do wywołania wojny z Japonią, by w ten sposób odepchnąć ją od interesujących Rosję terenów.²⁰⁴ Piłsudski obserwował konflikt z dużym zaciekawieniem. W końcu stycznia 1904 roku wraz z innymi czołowymi działaczami PPS – u Witoldem Jodko oraz Henrykiem Jędrzejewskim zdecydowali nawiązać kontakt z posłem japońskim w Wiedniu wicehrabią Nabouki Makiną, by zaproponować mu współdziałanie.²⁰⁵ 6 lutego 1904 roku Japonia zerwała stosunki dyplomatyczne z Rosją, a dwa dni później rozpoczęła się wojna.²⁰⁶ W dniu 13 lutego Jodko poinformował Malinowskiego, że wysłano list do Makiny, w którym zawarto ogólne stwierdzenie o możliwości współpracy PPS z Japonią. Planowano m.in. stworzenie legionu polskiego w Japonii oraz prowadzenie

²⁰⁰ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 76.

²⁰¹ St. Kieniewicz, Historia Polski 1795 – 1918..., op. cit., s. 423.

²⁰² Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 238.

²⁰³ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 76, 81.

²⁰⁴ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 234.

²⁰⁵ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 83.

²⁰⁶ St. Kieniewicz, Historia Polski 1795 – 1918..., op. cit., s. 430.

działalności dywersyjnej w zaborze rosyjskim. Jednak Makina nie podjął dialogu z przedstawicielami tego stronnictwa. W takiej sytuacji Jodko wybrał się do Londynu, aby tam spotkać się z innym japońskim posłem Tadasu Hayashi, który wyraził zainteresowanie polską działalnością dywersyfikacją, odrzucając, porozumieniu z rządem japońskim, pomysł stworzenia polskiego legionu.²⁰⁷ W międzyczasie Japończycy prowadzili również rozmowy z Romanem Dmowskim – przedstawicielem Narodowej Demokracji, o czym członkowie PPS nie wiedzieli.²⁰⁸

W takiej sytuacji Piłsudski wybrał się do stolicy Japonii, gdzie ku swemu zaskoczeniu spotkał Dmowskiego. Ten działacz PPS odbył z przywódcą obozu narodowego wielogodzinną rozmowę, jednak porozumienie polityczne nie było możliwe ze względu na szerokie rozbieżności poglądów w podstawowych kwestiach.²⁰⁹ Każdy z przywódców złożył osobny memoriał na ręce rządu japońskiego, który dotyczyły stosunków na terenie zaboru rosyjskiego oraz o sprawach polskich, z czego każdy z nich przedstawiał odmienne koncepcje działalności polskiej na terenie zaboru: Dmowski sugerował, że wywołanie niepokojów politycznych spowoduje brutalną reakcję ze strony zaborcy, skierowaną w stronę ludności cywilnej, co niesłoby negatywne skutki dla strony japońskiej, zaś Piłsudski wskazywał na powodzenie przeprowadzenia takiej akcji dywersyfikacyjnej.²¹⁰ Dla PPS – u przedsięwzięcie zakończyło się zasadniczo niepowodzeniem, jednak PPS zyskał na tym finansowo – do momentu zakończenia konfliktu japońsko – rosyjskiego rząd z Tokio przekazywał pewne subwencje do kasy PPS – u na działalność wywiadowczą i sabotażową, a ponadto pewne ilości broni, czy amunicji. O zwycięstwie politycznym mógł mówić Dmowski, który swoimi działaniami skutecznie zablokował plany Piłsudskiego.²¹¹

Po powrocie Piłsudskiego do kraju w dniach 17 – 20 października 1904 roku odbyła się kolejna konferencja CKR – u.²¹² Na spotkaniu była przewaga „starych” działaczy PPS z Piłsudskim, jednak należało wystrzegać się uproszczeń w stosowaniu podziału w partii, ponieważ mimo tego, że zarysowały się wyraźnie dwie odrębne frakcje wewnątrz partii, miały one bardziej charakter taktyczny, niż ideowy.²¹³ Pomimo tego, że „starzy” na przeciągu 1904 roku wyraźnie tracili monopol władzy w partii, ale mieli przewagę nad resztą działaczy

²⁰⁷ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 12; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 83 – 84.

²⁰⁸ A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 22.

²⁰⁹ St. Kieniewicz, Historia Polski 1795 – 1918..., op. cit., s. 432.

²¹⁰ A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 22.

²¹¹ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 11; Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

²¹² A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 89.

²¹³ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 238; Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

ze względu na niekwestionowany wpływ na najważniejsze organy partyjne.²¹⁴ Na konferencji krakowskiej Piłsudski przeforsował przyjęcie koncepcji zaostrenia taktyki poprzez rozbudowanie bojówki PPS – u. Uważał, że wprowadzenie nowej taktyki będzie wiązało się z koniecznością rozlewu krwi, jednak podkreślił, że cel uswiecał środki gdyż było to niezbędne do wzniesienia ruchów nacjonalistów na terenie dawnego państwa polskiego celem upokorzenia caratu.²¹⁵

Pierwszym wydarzeniem, zorganizowanym w myśl nowej taktyki, była manifestacja osób sprzeciwiających się mobilizacji rezerwistów ogłoszonej przez władze carskie, zorganizowana dnia 24 października 1904 roku, w której wzięło udział około 250 osób. W dniu 10 listopada wybuchł bunt 1200 rezerwistów, który został brutalnie stłumiony. W takim klimacie dokonano pierwszej poważnej manifestacji, która odbyła się dnia 13 listopada 1904 roku, na Placu Grzybowskim w Warszawie. Była to pierwsza demonstracja zorganizowana z bronią w rękę.²¹⁶ Planował ją i kierował nią Józef Kwiatek; Piłsudski w tym czasie przebywał w Zakopanem. Doszło do wymiany ognia pomiędzy policjantami, a demonstrantami, aresztowanych było kilkaset osób. Jednak wrażenie tej demonstracji było ogromne, ponieważ była to pierwsza tego typu sytuacja, w której masy w Królestwie po klęsce powstania styczniowego stanowiły zorganizowany i skuteczny opór wobec wojska i policji. Następnie przysłyły informacje o innych demonstracjach w ośrodkach Królestwa.²¹⁷

W styczniu 1905 roku działacze PPS wydali w Warszawie „Deklarację polityczną PPS”, w której wysunięto program demokratyzacji, a obok hasła o niepodległości wystąpiła odezwa o zwołanie sejmu w stolicy. Zbliżone stanowiska deklarowały lokalne komitety PPS, jednak nastąpiło zdecydowane poróżnienie się „młodych” i „starych” działaczy PPS – u., u których różnice zdań polegały w dużej mierze na niezgodności, co do roli proletariatu w realizacji programu antycarskiego oraz kwestii łączenia interesów klasy robotniczej polskiej oraz rosyjskiej.²¹⁸ Na domiar tego, kierownicze znaczenie „starych” spadało wraz ze zmianą sytuacji politycznej oraz zwiększającą się liczbą działaczy PPS. Na VII Zjazd PPS odbyty w marcu 1905 roku, który był klęską dla „starych”, ponieważ zakwestionowano tam sprawę

²¹⁴ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 236.

²¹⁵ A. Chwalba, Józef Piłsudski historyk wojskowości..., op. cit., s. 118.

²¹⁶ R. Świętek, Lodowa ściana: sekrety polityki Józefa Piłsudskiego w latach 1904 – 1918, wydawnictwo PLATAN, Kraków 1998, s. 277; St. Kieniewicz, Historia Polski 1795 – 1918..., op. cit., s. 432.

²¹⁷ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s.91 – 92; St. Kieniewicz, Historia Polski 1795 – 1918..., op. cit., s. 432.

²¹⁸ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

nowej taktyki oraz utracili równowagę w kierownictwie partii.²¹⁹ W związku z taką sytuacją, część działaczy w praktyce poparto rozłam w partii. Jednakże sam Piłsudski był negatywnie nastawiony do rozłamu. Doprowadził on do mediacji z grupą „młodych”, załagodzonego konfliktu, jednak jak czas pokaże, jedynie pozornie.²²⁰

Kolejnym istotnym punktem w życiu Józefa Piłsudskiego była Rada Partyjna, jaka odbyła się w czerwcu 1905 roku pod Warszawą. Na tym spotkaniu wyraźnie skryształizowały się stanowiska programowe „młodych” i „starych”. Dyskusja programowa rozwinęła się wokół stosunku do ruchu rewolucyjnego w państwie rosyjskim. Jako pierwszy wystąpił Marian Bielecki, który reprezentując stanowisko „młodych”, stwierdził, że polski ruch może stanowić jedynie część składową ogólnej rewolucji rosyjskiej. Polemikę podjął z nim Piłsudski, który jako przedstawiciel „starych”, stwierdził, że priorytetowym zdaniem partii była realizacja hasła nacjonalistycznych. Na skutek głosowania Rada przyjęła stanowisko „młodych”. Następne dyskusje dotyczyły bieżących zadań partii, a głos jako pierwszy zabrał Piłsudski, który oficjalnie wprowadził rozróżnienie na „młodych” i „starych”. Starał się przekonać słuchaczy do tego, iż należy podejmować aktywne działania oparte w dużej mierze na taktyce rewolucyjnej, nie odrzucając idei powstania. Rozwinął on także koncepcję taktyki oddziałowej, czyli tworzeniu wyszkolonych i uzbrojonych grup, gotowych do walki z policją.²²¹ Jednak postulaty te zostały odrzucone przez Radę. W związku z tym Piłsudski złożył dymisję z CKR – u. W ślad za nim do dymisji podał się cały organ. W nowych wyborach do CKR nastąpiło przejście przez „młodych” kierownictwa w partii.²²²

Jedynie w sprawie tworzenia Oddziału Spiskowo – Bojowego, którego głównym koordynatorem był Piłsudski, udało się „starym” odnieść połowiczny sukces. Organizacja ta, przemianowana później w Organizację Bojową PPS, miała za zadanie walkę z zaborcą oraz ochronę licznych wówczas manifestacji robotniczych.²²³ Wkrótce po Radzie Organizacja przeprowadziła pierwszą akcję ekspropriacyjną, mającą na celu zdobycie dodatkowych funduszy dla partii poprzez napadanie na organy budżetowe zaborcy (np. kasy powiatowe).²²⁴ Niemal równolegle z tymi akcjami zaborca prowadził aresztowania, którymi ofiarami stało się wielu bojówkarzy, Warszawski Komitet Robotniczy oraz członkowie CKR. Wpłynęło to na

²¹⁹ St. Kieniewicz, *Historia Polski 1795 – 1918...*, op. cit., s. 424; *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 8, s. 239.

²²⁰ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 95.

²²¹ *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 8, s. 239; *Nowa encyklopedia powszechna...*, op. cit., t. 4, s. 884; A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 98 – 99.

²²² A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 96.

²²³ *Nowa encyklopedia powszechna...*, op. cit., t. 4, s. 884.

²²⁴ *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 8, s. 244.

umocnienie pozycji „starych”, którzy na Radzie Partyjnej w październiku 1905 roku, którzy przeforsowali dalsze rozbudowanie nowej taktyki. Piłsudski stał się również kierownikiem Wydziału Spiskowo – Bojowego, liczącego już wtedy około 2 tysięcy członków, co poniekąd stało się nadzieją dla „starych” na odbudowanie ich pozycji w partii.²²⁵

Na skutek dalszych poczynań Piłsudskiego dokonano się skupienie w jego ręku władzy nad całą bojówką PPS. Na VIII Zjeździe partyjnym, zorganizowanym w dniach lutego 1906 roku zadecydowano, że podporządkowane są mu nie tylko grupy spiskowo – bojowe, ale również organizacje techniczne, które dotychczas były pod nadzorem komitetów okręgowych. Scentralizowanie w rękach Wydziału Bojowego funkcji kształcenia bojowego i dozbrajania członków w poważnym stopniu rozszerzało bezpośredni wpływ „starych” na kształtowanie się taktyki PPS i zwiększało ich możliwość wyłamania się spod kontroli CKR – u zdominowanego przez „młodych”. Ponadto, Zjazd ten jednoznacznie odrzucił koncepcję „starych”, którzy akceptując hasło konstytuanty w Warszawie proponowali zorganizowanie podobnej na terenie Wilna. Na Zjeździe odrzucono także program walki o niepodległość jednonaborową. Okres następny, dzielący VIII Zjazd, do listopada 1906 roku, kiedy to nastąpił w partii rozłam, w niewielkim stopniu zmienił sytuację wewnątrz PPS.²²⁶

W tym mniej więcej okresie Piłsudski poznał Aleksandrę Szczerbińską – aktywną działaczkę PPS – u. Piłsudski, którego małżeństwo od dłuższego już czasu przeżywało głęboki kryzys, zafascynował się tą silną i energiczną kobietą, pochodzącą z niezamożnej rodziny. Ta nieformalna przyjaźń nieoczekiwanie przerodziła się w miłość, której owocem była dwójka dzieci: Wanda (1918) oraz Jadwiga (1920). Gdy 1921 roku zmarła pierwsza żona Piłsudskiego, Maria para kochanków pobrała się.²²⁷

2.4. Utworzenie Związku Walki Czynnej oraz czasy przed I wojną światową (1906 – 1914)

W dniu 19 listopada 1906 roku na IX Zjeździe doszło do rozłamu wewnątrz PPS, gdyż „młodzi” starali się przeforsować zawieszenie Wydziału Bojowego.²²⁸ W czasie poprzedzającym Zjazd Wydział Bojowy przeprowadził wiele takich akcji, które odbyły się

²²⁵ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 101

²²⁶ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 244.

²²⁷ A. Chwałba, Józef Piłsudski historyk wojskowości..., op. cit., s. 33; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 109 – 110.

²²⁸ St. Kieniewicz, Historia Polski 1795 – 1918..., op. cit., s. 453.

nie tylko bez pozwolenia CKR, ale z jednoczesnym przeciwstawieniem się organu kierowniczemu wobec takich poczynań.²²⁹ W trakcie dyskusji delegaci na Zjazd zdecydowali o uznaniu mandatów dwóch delegatów Organizacji Bojowej za nieważne (w tym Piłsudskiego), co spowodowało opór Piłsudskiego, który wraz z sześcioma delegatami opuścił salę obrad. Następnego dnia Piłsudski powrócił na sale obrad i wygłosił nieprzekonywujące przemówienie, sugerując, że „młodzi” marginalizują znaczenie bojówki i tym samym tworzą oni atmosferę nieufności i podejrzliwości. Aby skrócić tę farsę, Sachs zgłosił wniosek stwierdzający, że wobec zasadniczych rozbieżności programowych i świadomego łamania decyzji CKR – u, członkowie zawieszonoego Wydziału Bojowego, zostaną wydaleny z PPS.²³⁰

Na wskutek tego Piłsudski założył Polską Patrię Socjalistyczną – Frakcja Rewolucyjna. Zaproponowana nazwa miała świadczyć o tym, że powstała frakcja dopuszcza jeszcze możliwość przyłączenia się do macierzystej partii w odpowiednich dlań okolicznościach.²³¹ Tamten okres był dla Piłsudskiego bardzo niekorzystny – wspomniane kłopoty w małżeństwie nasiliły się po śmierci pasierbicy Wandy, z którą to Piłsudski był bardzo związany. Ponadto, pogorszył się jego stan zdrowia, do powracających objawów gruźlicy, dołączyły problemy ze sercem.²³² Wszystkie te kwestie przekładały się na spadek aktywności w partii, co mogło być wyrazem kolejnego szoku psychicznego, jaki dostarczył mu rozłam w partii, który niejako mógł dla niego stanowić przekreślenie 15 lat życia poświęconemu stronnictwu. Impas polityczny został dodatkowo pogłębiony przez problemy natury finansowej – utrzymanie bojówek było bardzo kosztowane, utrzymywano kilkunastu działaczy nielegalnych, poważne sumy pochłaniała działalność wydawnicza.²³³

Piłsudski uważał, że jednym wyjściem z sytuacji jest dokonanie tak dużej akcji ekspropriacyjnej, aby móc w stanie zażegnać kłopoty finansowe partii na dłuższy okres czasu. W październiku 1907 roku Piłsudski rozmawiał z na ten temat z Aleksandrem Prystorem, którego widział w roli kierownika akcji. Ustalono wówczas, że należy dokonać napadu na pociąg z wagonem pocztowym.²³⁴ Na miejsce akcji wybrano miejscowość Bezdany – drugą za Wilnem stację na trasie petersburskiej. Piłsudski objął kierownictwo, aby ukrócić, chociaż nie bezpodstawne plotki, o tym, że bardzo się oszczędza. Chociaż pojawiały się głosy

²²⁹ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 244.

²³⁰ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 119.

²³¹ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 33; Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

²³² A. Chwalba, Józef Piłsudski historyk wojskowości..., op. cit., s. 118; A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 16.

²³³ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 121.

²³⁴ A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 24.

sprzeciwu, ponieważ dotychczas Piłsudski nie brał czynnego udziału w takich akcjach, a był jedynie organizatorem takich wydarzeń. Przygotowania do akcji trwały bardzo długo, istniało prawdopodobieństwo jej zaniechania, jednak dnia 26 września 1908 roku miała ona swój początek. Szczegółowo zaplanowana akcja nie odbyła się jednak bez małych pomyłek, jednak jej wynik był dla uczestników pozytywny – udało się przechwycić kwotę 200 tysięcy rubli, która posłużyła na spłatę długów partii oraz stanowiła zapomogę dla uwięzionych działaczy i ich rodzin.²³⁵

W międzyczasie Piłsudski próbował nawiązać kontakt z wywiadem austriackim, z którym nawiązał kontakt już we wrześniu 1906 roku, odbywając rozmowę z płk Franzem Kanikiem, szefem sztabu 10 Korpusu w Przemyślu. Piłsudski ofiarował się, jako członek Wydziału Polskiej Partii Socjalistycznej, że będzie świadczyć pewnego rodzaju usługi wywiadowcze przeciwko zaborcy rosyjskiemu.²³⁶ W zamian oczekiwał on poparcia walki przeciwko Rosji poprzez dostarczanie broni, tolerowanie tajnych składów broni na terenie Galicji oraz łagodne ustosunkowanie policji austriackiej wobec członków PPS. Wystąpienie Piłsudskiego z taką ofertą było związane z sytuacją polityczną pomiędzy Rosją, a Austro – Węgrami, których różniły kwestie w polityce bałkańskiej. Im bardziej zaostrzały się stosunki między zaborcami, tym korzystniejsze dla Austriaków były oferty Piłsudskiego, a i Piłsudski widział w tym korzyści dla siebie: z założenia interesy Austro – Węgier były zbieżne z interesami Piłsudskiego (w aspekcie antyrosyjskim), a co więcej na terenie Galicji istniała wówczas redakcja „Przedświtu”, stacjonował tam Komitet Zagraniczny PPS, a sam Piłsudski mieszkał w Krakowie; zabezpieczenie ze strony Austriaków było bardzo potrzebne. Jednak propozycje Piłsudskiego zostały odrzucone, Sztab Generalny jeszcze nie widział korzyści płynących ze współpracy z członkami PPS.

Końcem czerwca 1908 roku we Lwowie powołano Związek Walki Czynnej (dalej: ZWC), którego pierwsze spotkanie odbyło się w mieszkaniu Kazimierza Sosnowskiego, który był instruktorem Organizacji Bojowej PPS. Jej założenia ideowe zostały opracowane przez Mariana Kukiela, a celem ZWC miało być utworzenie niepodległej republiki demokratycznej, zaś bazę społeczną stanowić miało chłopstwo oraz klasa robotnicza. Cechą różniącą ZWC od Organizacji Bojowej było niewystępowanie haseł socjalistycznych. Co więcej, ZWC, pomimo tego, że był związany z PPS – Frakcją Rewolucyjną, miał być organizacją wychodzącą poza

---

²³⁵ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 270; A. Połozynski, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 24; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 126 – 130.

²³⁶ R. Świętek, Lodowa ściana: sekrety polityki Józefa Piłsudskiego w latach 1904 – 1918..., op. cit., s. 375.

podziały partyjne.²³⁷ W czasie, gdy powstawał ZWC, Piłsudski przebywał w Wilnie, jednak był on poniekąd inicjatorem tego przedsięwzięcia. Jednak istniały pewne różnice pomiędzy Piłsudskim, a założycielami ZWC, które dotyczyły stosunku ZWC wobec PPS: założyciele chcieli aby ZWC był instrumentem działania PPS Frakcji, a Piłsudski uważał, że to PPS powinno być instrumentem działania Związku i dążył do osłabienia relacji pomiędzy tymi dwoma organizacjami.²³⁸ Nastęrczało to Piłsudskiemu trudności, ponieważ władze PPS – Frakcji pały nieufnością do ZWC. Jednak ZWC nie opierała się jedynie na PPS – Frakcji, dokooptowała do siebie kilka pomniejszych organizacji niepodległościowych (m. in. Związek Odrodzenia, któremu przewodniczył Władysław Sikorski). Cały regulamin ZWC był apartyjny, ponieważ Piłsudski widział w nim załążek armii polskiej.²³⁹

Piłsudski zaczął walczyć o hegemonię polityczną w obozie niepodległościowym. Było to istotne z kilku względów: w trakcie przygotowań do akcji pod Bezdnamy, zaistniała zupełnie nowa sytuacja polityczna: powstał ZWC, dokonały się rozłamy w obozie kierowanym przez Ligę Narodową, a w 1908 roku nastąpił poważny kryzys polityczny pomiędzy zaborcami, którzy dotychczas współpracowali ze sobą, co przybliżyło możliwość wybuchu wojny pomiędzy nimi.²⁴⁰ Wszystkie te wydarzenia pozwalały na wyciągnięcie praktycznych wniosków z ogólnych koncepcji politycznych formułowanych przez Piłsudskiego. Piłsudski podporządkował swoim oczekiwaniom ZWC, z programu którego usunięto program reformy rolnej i nadano Związkowi charakter wyraźnie militarny.²⁴¹ Na II Zjeździe PPS – Frakcji, jaki odbył się dniami 15 – 22 sierpnia 1909 w Wiedniu. W porównaniu z I Zjazdem liczba członków partii zmalała z 18 tysięcy do zaledwie 3 tysięcy. Dyskusja na Zjeździe dotyczyła opracowania programu w zmienionych warunkach, jednak Piłsudski wysunął propozycję przyjęcia możliwości nawiązywania sojuszy nawet z organizacjami burżuazyjnymi, co w późniejszych latach stwarzało możliwość budowania obozu politycznego w oparciu o ponadklasowy program orientacyjny. Zjazd wybrał CKR w składzie: Jodko, Filipowicz i Piłsudski, których pozostał już w CKR na stałe.²⁴² Taka pozycja w partii była potrzebna Piłsudskiemu do dalszych działań politycznych na terenie Galicji, gdzie, podobnie jak na wszystkich polskich ziemiach, istniały dwa tzw. programy orientacyjne (prorosyjskie i antyrosyjskie), które dotyczyły rozważań o sprawie polskiej w przypadku odzyskania

²³⁷ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 270.

²³⁸ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 132 – 133.

²³⁹ St. Kieniewicz, Historia Polski 1795 – 1918..., op. cit., s. 475.

²⁴⁰ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 271.

²⁴¹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 138.

²⁴² Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

niepodległości. Piłsudski był jednym z najaktywniejszych zwolenników programu antyrosyjskiego, który chciał zrealizować poprzez współpracę z Austro – Węgrami. Piłsudski chciał użyć partii, jako przykrywki dla rozwijania akcji paramilitarnych, czego potwierdzeniem było stopniowe zamieranie aktywności partyjnej (nie zwołano kolejnego Zjazdu, organy prasowe wydawały jedynie 2 – 3 egzemplarze „Robotnika” przez cały rok).²⁴³

Lata poprzedzające I wojnę światową były dla Piłsudskiego okresem intensywnej pracy. Poza powyższymi działaniami i zaczytywaniem się w lekturach, dotyczących zarówno powstania styczniowego, jak i studiów z dziedziny historii wojskowości, co miało niewątpliwy wpływ na jego generalne założenia polityczno – militarne.²⁴⁴ W głównej mierze przedstawiały się następująco: antagonizmy między zaborcami doprowadzą do wybuchu konfliktu na skalę europejską, który niezależnie od miejsca wybuchu, dotrą i na ziemię polskie. Ze względu na niekorzystne dla Rosjan położenie militarne Królestwa linią obrony stanie się Wisła i Narew, co oznaczało, że plany rosyjskie nie przewidywały obrony Królestwa położonej na lewym brzegu Wisły. Piłsudski uważał, że wybuch konfliktu doprowadzi do uwolnienia nastrojów patriotycznych, ale aby je zainicjować należy podjąć odpowiednie działania, np. poprzez tworzenie na terenie Galicji organizacji paramilitarnych, które w późniejszym czasie stałyby się trzonem oficerskim dla formującej się z mas armii polskiej. Piłsudski wygenerował jedynie ogólny zamysł koncepcji tworzenia wojska polskiego, resztę pozostawiając biegowi wydarzeń.²⁴⁵ W ramach ZWC w 1910 roku, na podstawie ustawy austriackiej o tworzeniu związków strzeleckich, zorganizowane zostały takie organizacje jak: Strzelec w Krakowie, Związek Strzelecki we Lwowie, Polskie Drużyny Strzeleckie. Na wniosek Piłsudskiego utworzono również Polski Skarb Wojskowy (dalej: PSW), którego celem miało być wspieranie wszelakich przygotowań wojskowych. Fakt powstania PSW miał duże znaczenie w stwarzaniu warunków do rozszerzania bazy politycznej organizacji paramilitarnych, jak również do ścisłego ich współdziałania²⁴⁶.

W 1912 roku sytuacja zaczęła się zmieniać. Na wskutek wojny bałkańskiej (Czarnogóra, Serbia, Bułgaria i Grecja uderzyły na Turcję, odnosząc błyskotliwe zwycięstwo),²⁴⁷ która była przez większość uważana za preludium większego konfliktu pomiędzy zaborcami, zaczęły

---

²⁴³ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 140; Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

²⁴⁴ A. Chwalba, Józef Piłsudski historyk wojskowości..., op. cit., s. 10; A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 22.

²⁴⁵ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 140 – 141.

²⁴⁶ St. Kieniewicz, Historia Polski 1795 – 1918..., op. cit., s. 475 – 476.

²⁴⁷ A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 26.

pojawiać się w środowiskach politycznych Galicji różnorakie inicjatywy porozumień pomiędzy odmiennymi stronnictwami politycznymi. Wszyscy zgodnie popierali tworzenie organizacji wojskowych o charakterze polskim. Dnia 10 listopada 1912 roku w Wilnie na wniosek Piłsudskiego została utworzona Komisja Tymczasowa Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych (dalej: Komisja).²⁴⁸ Komisja stanowiła porozumienie partii politycznych działających na terenie Galicji (PPS, Polska Partia Socjalno – Demokratyczna Galicji i Śląska Cieszyńskiego, Polskie Stronnictwo Postępowe, Związek Patriotów, Związek Chłopski, Narodowy Związek Chłopski, Polskie Stronnictwo Ludowe, Narodowy Związek Robotniczy i Związek Niepodległości²⁴⁹). Celem Komisji było po pierwsze w wypadku wojny przeformować się na rząd narodowy lub wyłonić go z siebie oraz sprawować dozór nad PSW. Dnia 1 grudnia 1912 roku Piłsudski został mianowany Komendantem Głównym, któremu podporządkowano Drużyny i Związki Strzeleckie.²⁵⁰ Było to ważne wydarzenie w życiu Piłsudskiego, ponieważ w tym momencie stał się przywódcą, którego legitymacją była jego charyzma oraz szacunek, jakim darzyła go młodzież zorganizowana w Związkach, a także jego osobiste cechy, jak umiejętność zachowania dystansu, zdolność do narzucania własnych przekonań oraz enigmatyczny dla podwładnych sposób rozumowania.²⁵¹

Jednak Komisja szybko przeżyła kryzys organizacyjno – personalny, ponieważ wewnętrzne antagonizmy były bardzo głębokie. Koalicja oparta jedynie na hasle niepodległości bez wyraźnego programu politycznego, czy porozumienia o charakterze społecznym, okazała się tworem kruchym.²⁵² W kwietniu 1913 roku Piłsudski ustąpił z funkcji Komendanta Głównego,. Wkrótce przemianowano Komendę Główną na Wydział Wojskowy, w skład którego weszli przedstawiciele Drużyn i Związków oraz członkowie Komisji.²⁵³ Wszystkie stronnictwa, choć z różnych powodów, dążyły do utrzymania Komisji, której zadania nieco uległy zmianie, gdyż przekształcona została ona stałą instytucją koordynującą działania niepodległościowe i wyraźnie odcinała się od jakichkolwiek funkcji rządzenia.²⁵⁴

Na początku 1914 roku Piłsudski wybrał się w podróż, którą rozpoczął w Genewie. Jej celem była inspekcja oddziałów strzeleckich w Szwajcarii i Francji. Równocześnie wygłaszał

²⁴⁸ St. Kieniewicz, *Historia Polski 1795 – 1918...*, op. cit., s. 476 – 477.

²⁴⁹ *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 8, s. 271.

²⁵⁰ *Nowa encyklopedia powszechna...*, op. cit., t. 6, s. 278.

²⁵¹ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 146.

²⁵² *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 8, s. 272.

²⁵³ St. Kieniewicz, *Historia Polski 1795 – 1918...*, op. cit., s. 477.

²⁵⁴ *Nowa encyklopedia powszechna...*, op. cit., t. 6, s. 278.

on odczyty na temat powstań polskich, a zwłaszcza styczniowego z 1863 roku, podczas których zbierano również datki na PSW. PSW by również wspierany przez Polonię amerykańską, skąd pochodziła lwia część funduszy.²⁵⁵ Jednak I połowa 1914 roku była dla Piłsudskiego oraz jego współpracowników czasem głębokiego kryzysu. Rosło nieposłuszeństwo młodzieży zrzeszonej w Drużynach i Związkach na wskutek osłabienia nastrojów patriotycznych. Komisja zaczęła się rozpadać poprzez odchodzenie kolejnych stronnictw, a także niektórych Drużyn. Wywiad austriacki postanowił ściślej podporządkować sobie grupy paramilitarne z terenów Galicji.²⁵⁶ Ponadto, PSW tracił podstawę swojego istnienia, czyli wpływy amerykańskie, które zostały przejęte przez Komitet Obrony Narodowej – konkurencyjny względem Komisji organ, który został założony po to, by lepiej kontrolować fundusze przeznaczone na przygotowania Polski do wojny i pozostawić je w Ameryce.²⁵⁷ Mimo to Piłsudski nie zmierzał zmieniać taktyki, ponieważ uważał, że przyjdzie jeszcze moment, kiedy jego poczynania przyniosą mu sukces.²⁵⁸

2.5. I wojna światowa (1914 – 1918)

Dnia 28 lipca 1914 roku rozpoczął się zbrojny konflikt pomiędzy Austro – Węgrami, a Serbią, co stanowiło początek I wojny światowej. Dnia 26 lipca 1914 roku odbyła się w Krakowie XII Rada Partyjna PPS, w której uczestniczył również i Piłsudski. W trakcie tego spotkania jeszcze nie uważano, aby konflikt ten stał się zarzewiem wojny, Piłsudski oceniał sytuację, jako w miarę stabilną, a Rada Partyjna rozważała wybuch wojny jako jedną z ewentualności, poświęcając swój czas na analizowanie poczynąń partii w warunkach pokoju.²⁵⁹ Jednak wybuch wojny był dla bardzo wielu zaskoczeniem, ponieważ wydarzenia potoczyły się bardzo szybko, jednak to właśnie stworzyło Piłsudskiemu szczególne szanse, gdyż miał on dawna przygotowany plan działania. Opierał się on na przekonaniu, że do małego oddziału ochotniczo przystępować będą ludzie z terenów zaborów, co tym samym spowoduje ilościowe powiększenie się oddziału, który stałby się załóżkiem polskiej armii.²⁶⁰ Dnia 29 lipca 1914 roku Piłsudski dokonał pierwszych działań mobilizacyjnych. Dopiero dnia 2 sierpnia Piłsudski otrzymał od przedstawiciela wywiadu austriackiego, kapitana Józefa

²⁵⁵ A. Chwalba, Józef Piłsudski historyk wojskowości..., op. cit., s. 9; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 151.

²⁵⁶ R. Świętek, Lodowa ściana: sekrety polityki Józefa Piłsudskiego w latach 1904 – 1918..., op. cit., s. 698.

²⁵⁷ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 272.

²⁵⁸ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 157.

²⁵⁹ R. Świętek, Lodowa ściana: sekrety polityki Józefa Piłsudskiego w latach 1904 – 1918..., op. cit., s. 696.

²⁶⁰ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 160 – 161.

Rybaka, zezwolenie na mobilizację oddziałów strzeleckich, które miałyby działać w kierunku Miechów – Jędrzejów – Kielce.²⁶¹ Pod austriackim nadzorem uformowano I Kompanię Kadrową, która powstała z „Strzelców”, „Sokołów” i Drużyn Bartoszewskich, liczyła 144 żołnierzy, dowodzona była przez Tadeusza Kasprzyckiego. Kompania została uformowana dnia 3 sierpnia na Błoniach Krakowskich. Po przemówieniu, jakie wygłosił do żołnierzy Piłsudski, dnia 6 sierpnia Kompania wyruszyła w stronę Słomnik i Miechowa. Piłsudski pozostał jeszcze w Krakowie.²⁶²

Piłsudski spotkał się z Komisją, której oświadczył, że w Warszawie powstał Rząd Tymczasowy, a on został przez niego mianowany komendantem wojska polskiego, co było nieprawdą. Komisja jednogłośnie upoważniła Piłsudskiego do podejmowania kroków wojskowych i wyraziła chęć nawiązania z Rządem kontaktu. Piłsudski wymyślił owy Rząd po pierwsze, aby nadać jego akcji zbrojnej charakteru szerszego niż tylko inicjatywa Komisji, a po drugie mianowanie go przez Rząd dowódcą wojska polskiego podnosiłoby jego autorytet.²⁶³ Jednak Piłsudski pomylił się w swoim planie, bo pomimo tego, że na terenie Galicji powstanie I Kompanii było przyjęte entuzjastycznie, to na terenie Królestwa oddział ten spotkał się z bardzo dużą niechęcią: ludzie zamykali się w domach, niechętnie odsprzedawali swój dobytek na poczet dostaw dla wojska, a o wstępowaniu w szeregi żołnierzy nie było mowy. Plan Piłsudskiego załamał się – oddziały kadrowe pozostały tylko kadrowymi, nie rozrastały się w potężną armię.²⁶⁴ Skutkiem takiej sytuacji było cofnięcie poparcia Austrii dla całego przedsięwzięcia Piłsudskiego. Żądano, aby w ciągu najbliższych dni rozwiązał oddziały strzeleckie. Była to całkowita klęska Piłsudskiego.²⁶⁵

Sytuację musiała uratować Komisja, która podjęła rokowania z ugrupowaniami demokratów i konserwatystów w celu stworzenia szerszej reprezentacji politycznej i równocześnie uzyskała jak największą samodzielność dla Piłsudskiego. Konserwatyści i demokraci również poszukiwali nici porozumienia z Piłsudskim i Komisją, ponieważ ich izolacja doprowadziłaby do straty wpływów w Galicji.²⁶⁶ Ta skłonność od rozmów zaowocowała powstaniem dnia 16 sierpnia 1914 roku w Krakowie Naczelnego Komitetu Narodowego (dalej: Komitet), któremu o tamtej chwili podlegać miały polskie oddziały.

²⁶¹ A. Połozynski, Marszałek Józef Piłsudski odbrazowiony..., op. cit., s. 28.

²⁶² Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 342.

²⁶³ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 166 – 167.

²⁶⁴ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

²⁶⁵ R. Świętek, Lodowa ściana: sekrety polityki Józefa Piłsudskiego w latach 1904 – 1918..., op. cit., s. 704 – 705.

²⁶⁶ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 344.

Powstanie tego organu była dla Piłsudskiego bardzo na rękę, ponieważ kreowało go to na człowieka, tworzącego wojsko ponad podziałami partyjnymi.²⁶⁷ Na pierwszym posiedzeniu Komitetu zdecydowano o utworzeniu dwóch Legionów Polskich, jednego w zachodniej, drugiego we wschodniej Galicji,²⁶⁸ co spotkało się z aprobatą władz austriackich, gdyż posiadali oni możliwość delegowania z własnej armii dowódców tych oddziałów. Piłsudski zgodził się na rezygnację z pomysłu stworzenia Rządu Narodowego na rzecz utrzymania dowództwa nad oddziałami strzelców.²⁶⁹

Doświadczenia z terenów Królestwa, jakich doznała młodzież z oddziału strzelców, przyczyniły się niechybnie do wzrostu integracji wewnątrz tej grupy. Dodatkowym czynnikiem spajającym była osoba samego Piłsudskiego, który był dla legionistów najważniejszym przywódcą. Ich przywiązanie wynikało nie tylko z samego nierozumienia sytuacji politycznej, jakiej ofiarami się stali, ale również z charyzmy, jaka płynęła z osoby samego Komendanta, który w czasach niepewności, stał się dla nich pewnym punktem odniesienia.²⁷⁰ Ów proces kształtowania się kultu Komendanta był dodatkowo wspierany przez samego Piłsudskiego, ponieważ doceniał on użyteczność polityczną tej sprawy, gdyż od samego początku chciał on występować jako autonomiczny przywódca wojskowy, niemający nad sobą władzy, czy to Komisji, czy Komitetu.²⁷¹ Pojął on również własną grę polityczną i wraz z Jodką i Sokolnickim dnia 5 września 1914 roku utworzył Polską Organizację Narodową (dalej: PON), poszukując politycznego porozumienia z Niemcami, by w ten sposób utworzyć organ polityczny do podjęcia rozgrywek z Komitetem. Jednak na skutek niepowodzeń wojsk niemieckich podczas próby przejęcia Warszawy, Piłsudski został zmuszony przez Komitet do podporządkowania względem niej PON – u.²⁷² W międzyczasie i Komitet miał pewne problemy, ponieważ w jego łonie doszło do rozłamu. Galicyjscy endecy doprowadzili do rozwiązania Legionu Wschodniego.²⁷³

Przegrana PON stanowiła dla Piłsudskiego drugą już klęskę polityczną w niedługim odstępie czasowym. Postawiwszy na kartę niemiecką, zawiódł się na niej, a jego pozycja na terenach Królestwa również nie była imponująca. Rozwinięta przez niego październiku Polska Organizacja Wojskowa (dalej: POW), skupiająca Związki i Drużyny Strzeleckie,

²⁶⁷ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

²⁶⁸ A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrązowiony..., op. cit., s. 29.

²⁶⁹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 171 – 172.

²⁷⁰ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 26; Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 3, s. 694.

²⁷¹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 173.

²⁷² R. Świętek, Lodowa ściana: sekrety polityki Józefa Piłsudskiego w latach 1904 – 1918..., op. cit., s. 723.

²⁷³ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 34; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 344.

również nie rozwijała się zachwycająco. W takiej sytuacji Piłsudski był zmuszony do ponownego zwrócenia do Komitetu. Konserwatyści i demokraci przyjęli Piłsudskiego z otwartymi rękami.²⁷⁴ Wielu z nich uznawało go za znaczącą postać w środowisku zarówno wojskowym, jak i politycznym.. Dla Piłsudskiego był to okres wstępnej współpracy z konserwatystami, jednak było to koniecznością narzuconą przez sytuację, w której Warszawa i Większość Królestwa były w rękach rosyjskich.²⁷⁵ Pozostawiwszy działania Komitetu w rękach swoich współpracowników, udał się on na front do I Brygady.

Przez pierwsze półrocze 1915 roku Piłsudski był razem z I Brygadą. Swoją patriarchalną postawą wobec żołnierzy świadomie budował swoją legendę, rozbudzał nastroje patriotyczne, inicjując agresywne zachowania wobec armii austriackiej, do której przecież I Brygada należała.²⁷⁶ Pierwsze półrocze 1915 roku był dla Piłsudskiego okresem, w którym miał ograniczone możliwości polityczne. Dopiero przełamanie na początku 1915 roku frontu rosyjskiego pod Gorlicami, a następnie niemieckie uderzenie od północy zmusiły Roję do odwrotu, co też poskutkowało zajęciem przez państwa centralne Warszawy, a na to Piłsudski czekał.²⁷⁷ W lecie 1915 roku Piłsudski wiedział, że społeczne poparcie dla jego Legionów w Królestwie jest znikome, co w obliczu ujawnienia tej sytuacji przed państwami centralnymi stanowiło zagrożenie jego pozycji politycznej, dlatego też zdecydował się na zaprzestanie werbunku w szeregi Legionów, co spotkało się z ostrą krytyką Komitetu. Zdybcie znaczenia w Kongresówce według Piłsudskiego mogło odbyć się jedynie poprzez wykorzystanie wrogości społeczeństwa do państw centralnych, które miałyby swój początek w doprowadzeniu konfliktu Legionów z państwami centralnymi.²⁷⁸

W drugiej połowie sierpnia 1915 roku Piłsudski zjawił się zajętej przez Niemców Warszawie. On sam został hucznie powitany, co nie przypadło do gustu władzom niemieckim, które zwróciły się do niego o opuszczenie miasta. Jednak Piłsudski chciał jednego: przekonać społeczeństwo, iż jego polityka jest autonomiczna, niezwiązana z żadnym mocarstwem, czy partią polityczną, a dokonać tego mógł poprzez zaostrenie stosunków z każdym z osobna.²⁷⁹ Po wyjeździe z miasta Piłsudski wybrał się do Otwocka, gdzie rozpoczął aktywną działalność polityczną, która zmierzała do opanowania przyszłego kryzysu politycznego, związanego ze wstrzymaniem przyjmowania żołnierzy do Legionów oraz

²⁷⁴ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 25.

²⁷⁵ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 178 – 179.

²⁷⁶ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 3, s.694.

²⁷⁷ St. Kieniewicz, Historia Polski 1795 – 1918..., op. cit., s. 511.

²⁷⁸ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 182 – 183.

²⁷⁹ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 21.

aktywizacją POW – u. Delegacja Komitetu udała się do Otwocka celem nawiązania porozumienia z Piłsudskim, jednak negocjacje nie przyniosły pozytywnych rezultatów. Piłsudski domagał się od władz niemieckich i austriackich zgody na uformowanie rządu i polskiej armii, które byłyby wolne od zagranicznych wpływów.²⁸⁰ Państwa centralne jednak starannie unikały zasadniczych kroków w sprawie polskiej, nie podejmowano dyskusji o tworzeniu autonomicznych organów polskich. Ta sytuacja stawiała Piłsudskiego i jego Legiony, które po prostu stały się formacją ochotników polskich walczących u boku państw centralnych w dwuznacznej sytuacji politycznej. Czas pracował przeciwko Piłsudskiemu, który nie wytrzymał napięcia, dnia 29 lipca 1916 roku złożył dymisję z Legionów, która miała być protestem przeciwko biernej postawie państw centralnych wobec sprawy polskiej.²⁸¹

Piłsudski został odesłany na urlop, a jego dymisja została dokonana dopiero dnia 26 września 1916 roku. Ogłoszenie tej decyzji wywołało głęboki kryzys w Legionach, ponieważ jego członkowie dotychczas posiadali w Piłsudskim oparcie. Nastroje niepewności i rozterek miały wyraz w masowym składaniu rezygnacji ze służby wojskowej przez Polaków.²⁸² Poprawy nie przyniosło przemianowanie Legionów w Polski Korpus Posiłkowy, który wprawdzie miał występować pod sztandarami polskimi i w polskich mundurach, ale równocześnie nadal będąc pod władzą Austro – Węgier.²⁸³ W oblicz kurczących się rezerw ludzkich państw centralnych oraz postawy większości polskich mieszkańców na zajętych przez armie niemieckie i austro – węgierskie obszarach imperiów carów działanie Piłsudskiego przyniosło oczekiwany rezultat, ponieważ dnia 5 listopada 1916 roku generałowie – gubernatorzy z okręgów warszawskiego i lubelskiego proklamowali w imieniu obu cesarzy manifest zapowiadający utworzenie z ziem zaboru rosyjskiego autonomicznego Królestwa Polskiego, co sprawiło, że kwestia niepodległości Polski stała się sprawą o znaczeniu międzynarodowym, co zmusiło Wielką Brytanię i Francję do narzucenia carskiej Rosji rozwiązania tej kwestii, która dotychczas była traktowana jako sprawa z zakresu polityki wewnętrznej Rosji.²⁸⁴

Pozycja Piłsudskiego była niepewna, ponieważ w wypadku tworzenia nowego rządu, a w szczególności armii, jego osoba mogła zostać pominięta na rzecz innych czołowych postaci,

²⁸⁰ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 185.

²⁸¹ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 350.

²⁸² Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

²⁸³ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 187.

²⁸⁴ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 366 – 367.

jak Józef Haller, czy Władysław Sikorski. Piłsudski dążył do podjęcia współpracy z generałem – gubernatorem Hansem Hartwigiem von Beslerem, który po wielogodzinnych rozmowach nie wykluczał możliwości przyciągnięcia Piłsudskiego do współpracy przy tworzeniu wojska. W rezultacie prowadzonych negocjacji pomiędzy Berlinem, a Wiedniem, w dniu 6 grudnia 1916 roku wydano rozporządzenie o utworzeniu Tymczasowej Radzie Stanu Królestwa Polskiego (dalej: TRS), która rozpoczęła swoje działania z dniem 15 stycznia 1917 roku.²⁸⁵ Rada ta składała się z 25 członków, powołanych w obu terenów okupowanych, jednak nie posiadała żadnych konkretnych prerogatyw ponieważ wszystkie jej decyzje były powiązane z koniecznością uzyskania aprobaty jednego z okupantów.²⁸⁶ W TRS Piłsudski otrzymał funkcję referenta Komisji Wojskowej.²⁸⁷ Dnia 16 stycznia 1917 roku około 10 tysięcy członków POW zostało podporządkowanych Komisji Wojskowej, co świadczyło o lojalności Piłsudskiego wobec nowo powstałego rządu. Ta chęć współpracy z TRS miała dla Piłsudskiego dwojakie znaczenie: po pierwsze chciał on wyeliminować ewentualne wpływy Sikorskiego na tworzenie armii polskiej, a po drugie uzyskać porozumienie z prawicą. Jednak czas pokazał, że okupanci nie traktowali TRS poważnie, a polskie plany współzrządzenia okazały się mrzonką. Nawet te kręgi, które przyjęły powstanie TRS z dużymi nadziejami, zaczynały ulegać coraz większemu rozczarowaniu, a społeczeństwo zaczęło żywić coraz większą nieufność wobec tego tworu.²⁸⁸

Piłsudski zdał sobie sprawę, że znalazł się w bardzo niekorzystnej sytuacji politycznej, gdyż zaangażowawszy się w działalność TRS, w znaczącym stopniu zaczął tracić na popularności. Po wybuchu rewolucji w Rosji poszukiwał on wyjścia z tej niekorzystnej sytuacji. Dlatego też od końca kwietnia 1917 roku starał się on przeforsować dymisję całej TRS, co się mu nie udało. Do czerwca Piłsudski prowadził politykę bardzo niezdecydowaną, ponieważ wciąż miał nadzieję na to, że powstanie odpowiednie porozumienie z Niemcami, jednak z drugiej strony rosnące niepokoje społeczeństwa zmuszały go do coraz wyraźniejszego podkreślania postawy w opozycji.²⁸⁹ Ta sytuacja stała się przyczyną kryzysu przysięgowego Legionów, jaki miał miejsce w lipcu 1917 roku. W lipcu 1917 roku legionieści, którzy nie byli obywatelami Austro – Węgier, mieli obowiązek przysięgi na wierność cesarstwu, jednak Piłsudski doprowadził do jej modyfikacji, co doprowadziło do zaostrenia

---

²⁸⁵ Tamże, s. 367.

²⁸⁶ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 52.

²⁸⁷ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 193.

²⁸⁸ W. Suleja, Józef Piłsudski..., op. cit., s. 98.

²⁸⁹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 195 – 196.

konfliktu z okupantami.²⁹⁰ Takie działanie Piłsudskiego doprowadziło do zakrojonych na szeroką skalę aresztowań legionistów oraz członków POW, co spowodowało kilkumiesięczną stagnację tych organizacji militarnych. Piłsudski rozważał jeszcze wyjazd do Rosji, aby tam ewentualnie zorganizować wojsko polskie, jednak ten plan nie doszedł do skutku. W nocy z 21 – 22 lipca Piłsudski wraz z Kazimierzem Sosnowskim²⁹¹ zostali aresztowani i po przetrzymaniu ich w kilku więźniach, przeniesieni zostali do więzienia w Magdeburgu, gdzie przebywali w ścisłej izolacji.²⁹²

W trakcie jego pobytu w Magdeburgu w lutym 1918 roku na świat przyszła jego córka Wanda, której matką była wspomniana już Aleksandra. Dla Piłsudskiego stanowiło to poważny problem, dokuczająca mu samotność, potęgowana przez kolejne problemy zdrowotne, w znaczącym stopniu odznaczyły się na jego psychice.²⁹³ O ile jednak jego pobyt w więzieniu stał się dla niego ciężarem, to w sensie politycznym było to dla niego pewnego rodzaju wybawienie. Jego powaga rosła, ponieważ został on uznany przez wielu za bohatera narodowego, który jeszcze na dodatek był prześladowcy przez okupantów.²⁹⁴ Czas działał na korzyść Piłsudskiego, bo podczas jego pobytu w więzieniu kompromitacji ulegały kolejne przedsięwzięcia, jak powstanie w Królestwie Rady Regencyjnej (dalej: Rada), czy Polskich Sił Zbrojnych. Te kilkanaście miesięcy stały się dla Piłsudskiego czasem, w którym znacząco wzrosła jego pozycja polityczna oraz reputacja, co sprawiło, że znalazł się on w sytuacji tak korzystnej, jak nigdy dotychczas.²⁹⁵

2.6. Piłsudski Tymczasowym Naczelnikiem Państwa i Naczelnikiem Państwa (1918 – 1922)

Rada Regencyjna podjęła ożywione działania w celu pozyskania Piłsudskiego, widząc w nim osobę o dużym znaczeniu politycznym dla Polski. W dniu 7 października 1918 roku zwróciła się do kanclerza niemieckiego z prośbą o uwolnienie Piłsudskiego, jednak jego prośba została odrzucona.²⁹⁶ Rada podjęła ponowną próbę.²⁹⁷ Dnia 31 października Piłsudski

²⁹⁰ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

²⁹¹ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 342.

²⁹² Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 33; A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrazowiony..., op. cit., s. 36

²⁹³ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 197 – 198.

²⁹⁴ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

²⁹⁵ A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrazowiony..., op. cit., s. 47.

²⁹⁶ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 23.

²⁹⁷ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 10.

odbył rozmowę z wysłannikiem niemieckiego rządu hrabią Kesslerem, którego Piłsudski znał z czasów sprzed wojny. Kessler starał się przekonać Piłsudskiego do złożenia pisemnej deklaracji o rozpoczęciu współpracy z Niemcami w celu odepchnięcia zagrożenia ze strony bolszewików, na co Piłsudski nie przystał. W tydzień później Kessler otrzymał rozkaz o przetransportowaniu Piłsudskiego i Sosnowskiego do Berlina, gdzie wybuchła rewolucja. Wtedy zdecydowano, że więźniowie zostaną przetransportowani specjalnym pociągiem do Warszawy, gdzie dotarli dnia 10 listopada 1918 roku.²⁹⁸ Na dworcu przywitał ich Zbigniew Lubomirski, jako reprezentant Rady oraz Adam Koc dowódca POW. Rada, będąc pod naciskiem równych stronnictw politycznych, była zdecydowana oddać Piłsudskiemu władzę państwową, jednak ten musiał najpierw rozeznac się w sytuacji, a ta była bardzo skomplikowana.²⁹⁹

W Lublinie od trzech dni istniał Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej, który w głównej mierze opierał się na koalicji partii lewicowych, a na jego czele stał Ignacy Daszyński.³⁰⁰ Na terenie Krakowa od końca października 1917 roku władzę dzierżyła Polska Komisja Likwidacyjna (na czele z Wincentym Witosem), jak i utworzona kilka dni przed nią Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego.³⁰¹ W okolicach Poznania powstała Naczelną Radą Ludową, którą kierował Wojciech Korfanty.³⁰² Istniał jeszcze jeden organ, przypisujący sobie władzę nad państwem polskim, który stacjonował w Paryżu pod przywództwem Dmowskiego zwany Komitetem Narodowym Polski, który skupiał wokół siebie endecję i realistów.³⁰³ Na terenach Galicji Wschodniej trwały zacięte walki z Ukraińcami. Ostatecznie dnia 11 listopada 1918 roku Rada przekazała Piłsudskiemu zwierzchnictwo i naczelną dowództwo nad podległym jej wojskiem polskim, a rząd lubelski oddał się mu do dyspozycji.³⁰⁴

Następnego dnia Piłsudski złożył oświadczenie, iż Rada zgłosiła się do niego z prośbą o utworzenie rządu narodowego i po konsultacji z rządami lubelskimi, podjął decyzję o przeprowadzeniu negocjacji z różnymi stronnictwami politycznymi. Nie było to jednak sprawą prostą, ponieważ osoba Piłsudskiego wciąż była kojarzona z PPS.³⁰⁵ Piłsudski powierzył formowanie gabinetu Daszyńskiemu, jednak zwrócił on uwagę na to, że ma to być

²⁹⁸ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 201 – 202.

²⁹⁹ W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004..., op. cit., s. 20.

³⁰⁰ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 128.

³⁰¹ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 11.

³⁰² A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 203.

³⁰³ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

³⁰⁴ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 23; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 25.

³⁰⁵ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

rząd koalicyjny, obejmujący również i stronnictwa prawicowe, a podjęcie przez niego reform miało zostać wstrzymane do momentu zwołania Sejmu. Piłsudski na podstawie dekretu zmienił nazwę państwa polskiego na Republikę Polską. Na premiera wybrano Moraczewskiego, który pomimo tego, że prowadził rząd o charakterze lewicowym, konsekwentnie realizował politykę Piłsudskiego.³⁰⁶ Skład gabinetu podobny był do rządu lubelskiego. Tymczasem dnia 22 listopada 1918 roku Piłsudski został wybrany na Tymczasowego Naczelnika Państwa i miał tę funkcję sprawować do momentu zwołania pierwszego Sejmu.³⁰⁷

Jednak rząd Moraczewskiego szybko zakończył swoją działalność. Na skutek zamachu, jaki odbył się w nocy z 4 na 5 stycznia 1919 roku, który został pokierowany przez reprezentanta prawicy, gabinet musiał zostać rozwiązany, ponieważ Piłsudskiemu bardzo zależało na jego akceptacji przez prawą stronę sceny politycznej.³⁰⁸ Kandydat na nowego premiera był akceptowany i przez lewicę i przez prawicę Paderewski stwarzał możliwości unormowania stosunków z paryskim Komitetem Narodowym, o co przez bardzo długi czas Piłsudski zabiegał. Problem wynikał z tego, że Dmowski i Piłsudski byli przeciwnikami politycznymi i każdy z nich chciał, aby to jego rząd był tym, który reprezentowałby sprawy polskie wobec aliantów. Sprawę komplikował fakt, że Komitet Narodowy był uznawany przez Francję, Wielką Brytanię oraz Włochy jako rząd polski przebywający na emigracji.³⁰⁹ Po negocjacjach Komitet Narodowy dostał pozwolenie od Piłsudskiego na reprezentację stanowiska Polski na konferencji pokojowej.³¹⁰

Piłsudski skupił się dla kwestii dla niego najważniejszej, czyli na tworzeniu wojska. Uważał on, że wojsko stanowi dla państwa o nieufornych jeszcze granicach, podstawową siłę. Co więcej, armia zapewniała szybkie unormowanie wewnętrznej niepokojącej sytuacji.³¹¹ Dla Piłsudskiego miała być również narzędziem do osiągnięcia celów perspektywicznych w polityce wschodniej. Piłsudski nie wiązał się z żadną konkretną partią. Przy tworzeniu wojska Piłsudski najpełniej realizował idee solidaryzmu narodowego, czy zacierania różnic politycznych.³¹² Jednak cel ten był bardzo ciężki do osiągnięcia, ponieważ nie było już możliwości tworzenia armii jedynie w oparciu o I Brygadę, ale trzeba

³⁰⁶ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 26.

³⁰⁷ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 205.

³⁰⁸ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 16.

³⁰⁹ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

³¹⁰ W. Suleja, Józef Piłsudski..., op. cit., s. 211; Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 30.

³¹¹ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 130.

³¹² A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 209.

było werbować również i tych, którzy walczyli przeciwko sobie i uważali się wcześniej za wrogów.³¹³ To właśnie w środowisku legionistów panowały nastroje sprzeciwu wobec solidarystycznej polityki Piłsudskiego, jednak pomimo tych głosów dnia 7 grudnia 1918 Piłsudski wydał rozkaz o jednolitości sił zbrojnych. Ta zasada była konsekwentnie realizowana aż do 1921 roku, kiedy to po unormowaniu się sytuacji w państwie, Piłsudski zdecydował się na polityczną aktywizację grupy legionowej.³¹⁴

Dnia 20 lutego 1919 roku na trzecim posiedzeniu Sejmu I kadencji, Piłsudski złożył dymisję ze stanowiska Tymczasowego Naczelnika Państwa. Sejm wyraził wdzięczność za sukcesy i zaproponował mu objęcie urzędu Naczelnika Państwa, jaki miał sprawować do momentu uchwalenia konstytucji. Piłsudski zrealizował swój pierwszy punkt planu, ponieważ doprowadził do postania Sejmu i wciąż posiadał władzę, która może nie była już tak nieograniczona jak przed powstaniem Sejmu, ale za to była ona przekazana w imię narodu.³¹⁵ Jednak rosły tarcia na linii Piłsudski, a endecja. Różniły ich nie tylko kwestie dotyczące polityki wewnętrznej, ale przede wszystkim różnice dotyczyły spraw związanych z koncepcją tworzenia granic wschodnich.³¹⁶ Endecja chciała przeforsować koncepcję inkorporacyjną, a Piłsudski dążył do realizacji zamysłu federacyjnego. Dmowski zakładał włączenie do Rzeczypospolitej guberni kowieńskiej, wileńskiej i grodzieńskiej, większej części guberni mińskiej oraz powiatów płońskiego i kamienieckiego z terenów Wołynia. Reprezentowana koncepcja federalistyczna, pomimo tego, że od dawna występowała w polskiej myśli politycznej, była dla Dmowskiego nie do przyjęcia. Jednak koncepcja federacyjna, jaką lansował Piłsudski, miała swoje uzasadnienie na scenie politycznej. Utworzenie kilku państw narodowych oraz połączenie ich w federację miało stanowić zapórę przeciwko Rosji. Jednak realizacja tego planu wymagała posiadania odpowiednio liczebnej armii. Ponadto, Piłsudski potrzebował armii do wzmocnienia swojej władzy, jednak armia liczyła tylko 200 tysięcy żołnierzy, była bardzo słabo uzbrojona i nadal wyczekiwano przybycia armii Hallera.³¹⁷

Mając świadomość tego, że niewiele stron zainteresowanych jest utworzeniem wschodniej granicy Polski na jej korzyść, Piłsudski podjął decyzję o rozpoczęciu wyprawy wileńskiej. 16

³¹³ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 8, s. 351.

³¹⁴ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 210.

³¹⁵ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

³¹⁶ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 34; L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 151; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 17 – 18.

³¹⁷ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 37; W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004..., op. cit., s. 23; W. Suleja, Józef Piłsudski..., op. cit., s. 223, 225; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 212 – 214; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 26.

kwietnia 1919 roku Piłsudski rozpoczął operację przejścia Wilna i jego okolic, a dnia 21 kwietnia tereny te były już w rękach polskich.³¹⁸ Miał on zamiar dokonać natychmiastowego utworzenia rządu opartego na wojsku, jednak ten pomysł nie powiódł się i następnego dnia Piłsudski wydał do mieszkańców odezwę, w której zachęcał do realizacji programu federacyjnego. Nie udało się jednak Piłsudskiemu przeforsować idei federacji na Litwie, ani stworzyć pewnego rodzaju zaplecza dla realizacji generalnych założeń polityki wschodniej. W rezultacie jednym rozwiązaniem była inkorporacja przez Polskę terenów litewskich.³¹⁹

Jednak nie tylko kwestia Litwy była sprawą związaną z polityką wschodnią. Nie mniej ważne było rozwiązanie konfliktu polsko – ukraińskiego na terenach Galicji wschodniej.³²⁰ Jeszcze przez wyprawą wileńską Piłsudski był atakowany przez endeków o lekceważenie sprawy Galicji Wschodniej.³²¹ 14 maja 1919 roku rozpoczęto ofensywę polską, jaka była kierowana przez Piłsudskiego, na tereny Galicji Wschodniej. Wojska polskie osiągnęły dużą przewagę i kroczyły na wschód, ale po nie całych dwóch tygodniach Piłsudski musiał zatrzymać ofensywę ze względu na duże naciski ze strony Ententy. Pomimo podjęcia pewnych decyzji przez Radę Najwyższą, Piłsudski dnia 28 czerwca ponownie rozpoczął natarcie i do dnia 18 lipca jego oddziały dotarły do rzeki Zbrucz.³²²

W omawianym okresie życia Piłsudskiego istotną kwestię odgrywało również jego ustosunkowanie się do rewolucji rosyjskiej i jej skutków, czyli powstaniu rządu Rad Delegatów oraz kontrewolucji, której następstwem była wojna pomiędzy armiami Denikina i Kołczaka (biali) przeciwko bolszewikom (czerwoni). Początkowo Piłsudski nie chciał szukać porozumienia z Rosją Radziecką, ponieważ jak wielu polityków uważał, że władza ta będzie nietrwała i będzie ona jedynie kolejnym przejściowym etapem w historii Rosji. W połowie lutego 1919 roku wojsko polskie znalazło się w kontakcie bojowym z Armią Czerwoną, co jednak nie zakończyło stosunków politycznych pomiędzy państwami. Dopiero wyprawa wileńska Piłsudskiego rozpoczęła wojnę polsko – bolszewicką.³²³ Dopiero dnia 10 lipca 1919 roku Julian Marchlewski, otrzymawszy szerokie pełnomocnictwa od Lenina, udał się o Polski celem normalizacji stosunków polsko – radzieckich. W tym czasie, Piłsudski niepewny co do kwestii popierania białych w ich walce o przywrócenie „Wielkiej Rosji” (co

³¹⁸ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

³¹⁹ W. Suleja, Józef Piłsudski..., op. cit., s. 226 – 227; Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 58.

³²⁰ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 17; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 26.

³²¹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 218.

³²² W. Suleja, Józef Piłsudski..., op. cit., s. 223.

³²³ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 220 – 221.

stało w sprzeczności z realizacją spraw polskich), zaczął opowiadać się po stronie bolszewików, Piłsudski uchylał się od obowiązku współpracy z Denikinem, który otrzymał ze strony Ententy.³²⁴

Od listopada do grudnia 1919 roku w miejscowości Mikaszewice prowadzone były rozmowy pomiędzy wysłannikami Piłsudskiego, a Lenina. Piłsudski, jako Naczelnik Państwa, złożył oświadczenie, w którym stwierdził: że wojska polskie nie posuną się poza zajmowane obecnie stanowiska, jeżeli strona rosyjska stworzy 10 – cio kilometrowy neutralny pas, że domaga się przerwania bolszewickiej akcji agitacyjnej w wojsku polskim.³²⁵ Odpowiedź Moskwy była pozytywna, jednak na wskutek zmiany sytuacji (oddalenie „zagrożenia” ze strony białych na wskutek ich kolejnych klęsk), Piłsudski konsekwentnie odrzucał oferty pokojowe Moskwy, jednak taka sytuacja nie mogła długo się utrzymywać, ponieważ groziło to politycznym izolacjonizmem Polski, dlatego warunki pokoju były tworzone tak, aby ich realizacja nie była możliwa.³²⁶ Sytuację komplikował jeszcze fakt, że Leopold Skulski, który był zbliżony do endecji, chociaż resorty wojskowe nadal były pod kierownictwem Piłsudskiego. Ponadto Naczelnik Państwa nie mógł liczyć na poparcie większości sejmowej (sprzeciwiającej się utworzeniu Ukraincom ich własnego państwa) dla swojej koncepcji polityki wschodniej.³²⁷ To tłumaczy pozorne wahania Piłsudskiego w realizacji celów politycznych. Źle dla stosunków Piłsudskiego z endecją skończyło się również zmontowanie sojuszu antyradzieckiego z ukraińskim atamanem Semenem Petrułą. W takim wypadku Piłsudski rozpoczął aktywne działania militarne.³²⁸

Dnia 25 kwietnia 1920 roku Piłsudski pokierował ofensywą polską, której celem militarnym było rozbicie Armii Czerwonej, a celem politycznym utworzenie państwa ukraińskiego.³²⁹ Wyprawa była poprzedzona negocjacjami z Petlurą który zobowiązał się do pomocy militarnej dla Polaków w przypadku walki z bolszewikami. Cel militarny nie został zrealizowany, ponieważ Armia Czerwona się wycofywała.³³⁰ Kijów został zajęty dnia 7 maja 1920 roku, co okazało się bardzo łatwe ze względu na brak jakiegokolwiek obrony wojskowej.³³¹ Cel polityczny jednak nie został zrealizowany. Co prawda Piłsudski i Petlura wydali oświadczenie, że żołnierze polscy zostaną tak długo na terytorium ukraińskim, aż rząd

³²⁴ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 61.

³²⁵ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 28.

³²⁶ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 222 – 223.

³²⁷ W. Suleja, Józef Piłsudski..., op. cit., s. 241.

³²⁸ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 25.

³²⁹ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 38.

³³⁰ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

³³¹ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 29.

narodowy Rzeczypospolitej Ukraińskiej powoła prawy rząd ukraiński.³³² Wojsko polskie było przyjmowane jednak wrogo, a Petlura nie mógł zdobyć szerszych wpływów w swoim kraju. W ciągu miesiąca okupowania terenów środkowej Ukrainy przez armię polską nie udało się stworzyć państwa ukraińskiego, ani zwołać Konstytuanty. Dnia 18 maja 1920 roku Piłsudski powrócił do Warszawy, witany niczym bohater narodowy. Skulski, jako szef rządu przywitał go na dworcu, podczas posiedzenia sejm marszałek Trąmpczyński wygłosił przemówienie, w którym porównywał czyny Piłsudskiego do działań Chrobrego.³³³

Jednak sytuacja bardzo szybko uległa zmianie, ponieważ już podczas pobytu Piłsudskiego w Warszawie, od czterech dni na Białorusi trwała ofensywa radziecka, która zmusiła wojska polskie, na czele z Edwardem Rydzem – Śmigłym, do odwrotu. Armia Czerwona postępowała szybko na przód. W czerwcu 1920 roku dokonały się dalsze zmiany, ponieważ przełamanie frontu polskiego na Ukrainie zmusiło Rydza – Śmigłego do opuszczenia Kijowa.³³⁴ Od dnia 4 lipca 1920 roku Rosja rozpoczęła ofensywę na froncie litewsko – białoruskim, której nie udało się odepchnąć; czerwona fala szybko zbliżała się w kierunku Polski.³³⁵ W międzyczasie wyłoniono pozaparlamentarny gabinet Władysława Grabskiego. Na jego wniosek, Sejm powołał Radę Obrony Państwa (dalej: ROP), co wiązało się z ograniczeniem władzy Piłsudskiego, jako Naczelnika Państwa.³³⁶

Tymczasem sytuacja militarna Polski pogarszała się z dnia na dzień. Polska musiała zwrócić się do Ententy z prośbą o podjęcie rokowań pokojowych z Rosją Radziecką, jednakże jej ustalenia były niekorzystne dla strony polskiej. Klęski militarne, kolejne niepowodzenia polityczne spowodowały falę krytyki w kraju wobec Piłsudskiego. ostre ataki ze strony mediów prasowych, przyczyniły się do załamania prestiżu osoby Piłsudskiego.³³⁷ Na jednym z zebrań ROP, na którym Piłsudski został ostro zaatakowany przez Dmowskiego, Naczelnik Państwa wysunął wniosek o wotum zaufania. W tej sytuacji jednomyślnie przegłosowano wyrażenie zaufania dla Piłsudskiego.³³⁸ Również i w armii wzrastało niezadowolenie.³³⁹ Dnia 24 lipca 1920 roku ROP powołał nowy gabinet koalicyjny z Wincentym Witosem na czele.³⁴⁰ Zaczęto opracowywać plan kontrofensywy polskiej, który był owocem współdziałania

³³² Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 44.

³³³ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 24; W. Suleja, Józef Piłsudski..., op. cit., s. 257.

³³⁴ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 29 – 30.

³³⁵ W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004..., op. cit., s. 23.

³³⁶ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 30.

³³⁷ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 230.

³³⁸ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

³³⁹ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 25; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 230.

³⁴⁰ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 63.

Piłsudskiego, Tadeusza Rozwadowskiego i Maxime Weyganda. Zdefiniowano plan działania polegający na skoncentrowaniu i przeprowadzeniu kontrofensywy znad rzeki Wieprz.³⁴¹ Przejęta koncepcja była najbardziej ryzykowna, ale równocześnie dawała największe nadzieje na odepchnięcie wrogich wojsk spod i tak zagrożonej już Warszawy. Dnia 12 sierpnia Piłsudski chciał złożyć na ręce Witosy dymisję z funkcji Naczelnika Państwa, mając pełną świadomość, że obecna sytuacja Polski była całkowicie jego winą, a rokowani z Rosją były utrudnione z jego powodu, co było jego sugestywną opinią. Witos dymisji jednak nie przyjął. Bitwa warszawka, jaka rozegrała się w dniach od 13 do 25 sierpnia 1920 roku, dzięki wysiłkom Piłsudskiego, zakończyła się odepchnięciem wojsk bolszewickich.³⁴²

Dnia 18 marca 1921 roku doszło do podpisania traktatu ryskiego, który stanowił o zakończeniu konfliktu z bolszewikami. Podpisanie tego traktatu oznaczało dla Piłsudskiego całkowitą klęskę jego koncepcji i planów utworzenia wschodniej granicy państwa w oparciu o stworzenie federacji polsko – litewskiej, a sprawa uzależnienia państwa ukraińskiego od polskiego rządu, na wskutek fiaska wyprawy kijowskiej, stała się również niezrealizowanym marzeniem.³⁴³ Polska zapłaciła wysoką cenę za politykę Piłsudskiego, ponieważ nie tylko pogorszyły się stosunki z Litwinami, ale również w większym stopniu rząd polski był uzależniony od decyzji Ententy, a na domiar tego w trakcie walk życie poniosło bardzo wielu żołnierzy, jednak część społeczeństwa nie wyobrażała sobie, aby Wilno było poza granicami Polski, więc sprawa jest dyskusyjna. Próba przeforsowania polityki wschodniej zakończyła się jednak realizacją koncepcji inkorporacyjnej.³⁴⁴ Odniósł on sukces w kwestii organizacji wojska polskiego, jednak i to było jedynie połowiczne, ponieważ nie zdołał zintegrować i podporządkować sobie generalicji. Budowanie swojego poparcia jedynie na armii w czasach pokoju okazało się bezskuteczne, ponieważ w czasie bez wojen zaplecze to traciło na znaczeniu.³⁴⁵

Piłsudski nie brał żadnego udziału w opracowywaniu zapisów ustawy zasadniczej, a ona sama w znaczący sposób ograniczyła jego przywileje i prawa, jako głowy państwa. Mimo podejmowanych w 1921 roku i 1922 roku prób wzmocnienia swojej pozycji na scenie politycznej Piłsudski nie miał możliwości na uzyskanie przewagi przy aktualnym układzie sił w Sejmie. Miał on jednak możliwość ukształtowania innej, pozaparlamentarnej siły, która

³⁴¹ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 39; L. Podchorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 143.

³⁴² W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004..., op. cit., s. 27.

³⁴³ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

³⁴⁴ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 34; Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 66.

³⁴⁵ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 235.

miałaby wpływ nie tylko na politykę, ale również na sprawy cywilne, a dotyczyło to środowiska legionistów.³⁴⁶ Owi sfrustrowani i zawiedzeni legionieści byli liczącą się wówczas siłą polityczną, ze względu na swoją ilość oraz specyfikę życia, które trudno było przestawić z warunków wojennych na szarą rzeczywistość. Takie osoby po demobilizacji, stając w obliczu problemów społecznych, czy gospodarczych, bardzo często czuły frustrację wynikłą ze zmiany ich statusu społecznego, dlatego też byli oni bardzo podatni na charyzmę Piłsudskiego i dzięki temu stanowili oni później podstawę dla rozszerzenia bazy obozu belwederskiego.³⁴⁷

W czerwcu 1922 roku Piłsudski doprowadził do przesilenia gabinetowego. Powołany nowy rząd pod przewodnictwem Antoniego Ponikowskiego nie był już tak skłonny do współpracy z Naczelnikiem Państwa. Piłsudski uważał, że powstały gabinet rządzi nieudolnie, a na poparcie swojego argumentu przedstawił podpisanie układu w Rapallo, na wskutek którego stosunki polsko – radzieckie uległy pogorszeniu a społeczeństwo polskie uważało interesy Polski za zagrożone.³⁴⁸ Ponadto, Ponikowski zobowiązał się wobec Rosji do oddania w ich ręce atamana Petlury, co w sposób osobisty dotknęło Piłsudskiego. Naczelnik zwrócił się z zapytaniem do Rady Ministrów, czy aby na pewno państwo polskie nie znajduje się w stanie zagrożenia przez nieudolnie prowadzoną politykę szefa ministerstwa spraw zagranicznych.³⁴⁹ W dniu 6 czerwca 1922 roku, gdy członkowie Rady Ministrów zjawili się w Belwederze, by tam poprowadzić negocjacje z Naczelnikiem Państwa, doprowadzono wówczas do dymisji całego organu. Piłsudski twierdził, że w trakcie kampanii wyborczej do Sejmu II kadencji, jaka miała wówczas miejsce, powinna rządzić ekipa, posiadająca szerokie poparcie polityczne, a według niego rząd Ponikowskiego takowego nie posiadał. Przeciwnicy Piłsudskiego ocenili jego poczynania, jako sposób na dążenie do dyktatury pod przykrywką troski o sprawy polskie.³⁵⁰

Nastąpiła kwestia wyboru nowego premiera. Piłsudski zwrócił się do Sejmu z prośbą o interpretację zapisów małej konstytucji, która podkreślała, że Naczelnik Państwa powołuje rząd na podstawie porozumienia z Sejmem. Domagał się on wyjaśnienia, czy formułowanie to wynika, że ma on rolę czynną, a jeśli tak to jaką, a także co oznacza zwrot „na podstawie porozumienia” i czy pod słowem „Sejm” kryje się cała izba, czy może jakiś specjalny organ

³⁴⁶ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 34; W. Suleja, Józef Piłsudski..., op. cit., s. 258.

³⁴⁷ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 98.

³⁴⁸ W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004..., op. cit., s. 42.

³⁴⁹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 242.

³⁵⁰ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 99.

reprezentujący Sejm.³⁵¹ W następnych dniach opracowano odpowiedzi na zadane przez Piłsudskiego pytanie: otóż Naczelnik Państwa posiada inicjatywę desygnowania premiera, a jeśli z niej zrezygnuje, wtedy inicjatywę to przejmuje specjalny organ powołany przez Sejm. Piłsudski dokonał rezygnacji z danej inicjatywy, na skutek czego Sejm powołał Komisję Główną, która składała się z 86 posłów, reprezentujących różne kluby parlamentarne. Komisja Główna zaproponowała na stanowisko premiera Stefana Przanowskiego, jednak Piłsudski odmówił prawa do zaakceptowania jego gabinetu. W tym przypadku Komisja Główna oddała Piłsudskiemu inicjatywę desygnowania premiera, z czego Naczelnik Państwa skorzystał ze sytuacji i desygnował on Artura Śliwińskiego, jednak jego gabinet trwał zaledwie kilka dni, ponieważ większością sześciu głosów otrzymał on wotum nieufności. Sytuacja nadal ulegała komplikacji.³⁵²

Piłsudski, po rozmowach z Trąpczyńskim i Skulskim, znów zrzekł się inicjatywy, na skutek czego dnia 14 lipca 1922 roku Komisja Główna na premiera desygnowała przywódcę chrześcijańskiej demokracji Wojciecha Korfanteo. Pomimo deklaracji przyszłego premiera, że z chęcią podejmie współpracę z Naczelnikiem, Piłsudski stwierdził, iż nie jest on w stanie nawiązać porozumienia w związku z czym, zagroził, że składa swoją dymisję.³⁵³ Walka polityczna nabierała coraz ostrzejszego wymiaru, ponieważ w wystąpieniach sejmowych zwolennicy Piłsudskiego ostrzegali przed wojną domową, a PPS organizował przeciwko Korfantom publiczne demonstracje. Gdy Korfanty przedstawił Piłsudskiemu listę członków gabinetu, Piłsudski odmówił jej podpisania.³⁵⁴ Prawica zagregowała na to wystąpieniem do Sejmu o wotum nieufności dla Piłsudskiego, który upadł większością 20 głosów „przeciw”, co jednak nie świadczy o zbyt dużym poparciu dla Piłsudskiego ze strony Izba Niższej. W końcu, na skutek porozumienia, Piłsudski wysunął kandydaturę Juliana Nowaka – krakowskiego konserwatysty, którego gabinet został utworzony 31 lipca 1922 roku.³⁵⁵

³⁵¹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 242.

³⁵² L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 153.

³⁵³ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 243.

³⁵⁴ A. Chwalba, Józef Piłsudski historyk wojskowości..., op. cit., s. 25.

³⁵⁵ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

2.7. Pozorna nieobecność w polityce i zamach majowy (1922 – 1926)

Po wyborach do Sejmu i Senatu, obie izby, zgodnie z konstytucją, dokonały wyboru prezydenta Rzeczypospolitej, którym został Narutowicz. Agresywna kampania przeciwko nowemu prezydentowi wzbudziła oburzenie Piłsudskiego, który uważał, że oddanie władzy w takim momencie stanie się czynnikiem umniejszającym znaczenie tego czynu. Przekazanie władzy nastąpiło w ponurej atmosferze.³⁵⁶ Nie jest to dziwne, ponieważ dotychczas, przez ostatnie cztery lata, był on postacią decydującą (lub współdecydującą) o losach Polski, a po oddaniu władzy jego przyszłość polityczna była dość niejasna.³⁵⁷ Istniała koncepcja stworzenia utworzenia gabinetu centro – lewicowego pod kierownictwem Piłsudskiego, jednak realizacja tej koncepcji była nierealna. Piłsudski miał dwie możliwości: albo zamieszkać w Sulejówku ze swoją rodziną, odsuwając się od sceny politycznej, albo podjąć walkę o władzę. Ambicje nie dały mu spokoju; wybrał tą drugą drogę. Wtedy zamierzał poświęcić się wojsku, był wówczas przewodniczącym Ścisłej Rady Wojennej (dalej: ŚRW).³⁵⁸

Po zamachu na Narutowicza, Piłsudski objął stanowisko Szefa Sztabu. Istniała realna groźba ze strony piłsudczyków, że ten moment politycznego zamętu wykorzystają do rozprawienia się z prawicą. Pod tym określeniem ukrywała się chęć fizycznej likwidacji wybranych działaczy obozu narodowego. Piłsudski odgrywał w tym projekcie rolę szczególną, ponieważ miał on na czele z wojskiem, doprowadzić do uspokojenia nastrojów wzburzenia.³⁵⁹ Jednak realizacja tego planu została zatrzymana przez Daszyńskiego, który przekonał niedoszłych reakcjonistów, że czyn ten byłby szkodliwy dla państwa polskiego i przyniósłby skutek odwrotny do zamierzonego, zmieniając narodowców z morderców w męczenników. Daszyński straszył również wyciągnięciem najcięższych konsekwencji wobec tych, którzy do jego usilnej prośby się nie dostosują. Do krwawego odwetu nie doszło. Z tej skomplikowanej sytuacji narodziła się prezydentura Wojciechowskiego oraz gabinet pod przewodnictwem Sikorskiego.³⁶⁰

W międzyczasie Piłsudski skupił się na działalności o innym charakterze. Końcem grudnia 1922 roku wydał on dokument, w którym opisywał wszystkie spostrzeżenia

---

³⁵⁶ L. Podchorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 154.

³⁵⁷ T. Nałęcz, D. Nałęcz, *Józef Piłsudski – legendy i fakty...*, op. cit., s. 150.

³⁵⁸ A. Chwałba, *Józef Piłsudski historyk wojskowości...*, op. cit., s. 122; W. Roszkowski, *Historia Polski 1914 – 2004...*, op. cit., s. 38.

³⁵⁹ L. Podchorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 154.

³⁶⁰ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 92.

dotyczące wojny z 1920 roku oraz dokonał w nim opisu trudności, jakie napotkał na swojej drodze, będąc wodzem naczelnym, a także scharakteryzował opinie o generałach broni i dywizji.³⁶¹ Piłsudski prowadził również działalność, mającą na celu przedstawienie jego światopoglądu społeczeństwu i związku z tym w dniach 6 i 9 stycznia 1923 roku udzielił on wywiadu dla „Kuriera Polskiego”, w którym mówił o politycznej niedojrzałości politycznej sceny Polski.³⁶² Podejmował on również działania mniej widoczne, dla przykładu dnia 13 stycznia 1923 roku spotkał się on z kilkunastoma posłami na konferencji w Sztabie Generalnym, gdzie podkreślał priorytetowość realizacji interesów społeczeństwa nad interesami stronnictw politycznych.³⁶³ Te wszystkie działania miały na celu utrzymanie przez Piłsudskiego kontaktu ze światem politycznym, co miało być podstawą do tworzenia pozaparlamentarnego i pozapartyjnego środowiska.³⁶⁴

Rząd Sikorskiego, po kilku sukcesach, stał się miejscem gabinetowi Witosy. W dniu powołania gabinetu Witosy Piłsudski dokonał demonstracyjnej zmiany miejsca zamieszkania z Belwederu na willę w Sulejówku. Następnego dnia złożył dymisję ze stanowiska szefa Sztabu Generalnego, zatrzymując jeszcze przewodnictwo ŚRW, jednak dokonał tego jedynie na potrzeby zapowiedzianej na koniec czerwca 1923 roku wizyty rumuńskiej pary królewskiej. Dnia 28 czerwca 1923 roku odbyło się posiedzenie ŚRW, na której doszło do konfliktu pomiędzy Piłsudskim, a generałem Stanisławem Szeptyckim, który bez porozumienia konsultacji z Piłsudskim, posłał do Sejmu wnioski o reorganizację najwyższych władz wojskowych i likwidację ŚRW.³⁶⁵ Marszałek i Szeptycki poróżnili się na ten temat tak dalece, że na drugi dzień marszałek otrzymał wezwanie do pojedynku, które odrzucił, stwierdziwszy, że nie będzie pojedynkował się z podwładnym. Jako arbiter interweniował prezydent Wojciechowski. Po tym incydencie dnia 2 lipca 1923 roku Piłsudski zrezygnował z funkcji przewodniczącego ŚRW, a kilka dni wcześniej, tj. 28 czerwca Sejm podjął uchwałę, na podstawie której stwierdzono, że Piłsudski, jak Naczelnik Państwa i Naczelnny Wódz, zasłużył się dla narodu polskiego.³⁶⁶

Dnia 3 lipca 1923 roku w Sali Malinowej hotelu Bristol zorganizowano bankiet na cześć Piłsudskiego, którego inicjatorem byli jego zwolennicy.³⁶⁷ Wygłosił wtedy

³⁶¹ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 40; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 255.

³⁶² Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

³⁶³ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 256.

³⁶⁴ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

³⁶⁵ W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004..., op. cit., s. 51.

³⁶⁶ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 140.

³⁶⁷ A. Chwalba, Józef Piłsudski historyk wojskowości..., op. cit., s. 23.

przemówienie, w którym jasno dał do zrozumienia, że jego największymi wrogami byli endecy, których porównywał do „cieni” lub „karła na krzywych nóżkach”.³⁶⁸ Endecja stanowiła dlań symbol wynaturzenia politycznego i uważał, że należy z nią walczyć nie dlatego, że reprezentowała prawą stronę sceny politycznej, ale dlatego, że umocnienie się koalicji Chjeno – Piasta powodowało zanikanie szans piłsudczyków na przejęcie władzy.³⁶⁹ Odchodząc do Sulejówka Piłsudski miał dwie możliwości działania. Pierwszą z nich było uzyskanie władzy na skutek tworzenia takich przesileń politycznych, aby te doprowadziły do kompromitującego upadku parlamentu, przy czym należy uwzględnić fakt bardzo słabej większości sejmowej. Drugim rozwiązaniem było rozpoczęcie zbrojnego przewrotu. Jedna opcja nie wkluczała drugiej, ponieważ dokonanie zbrojnego przewrotu wymagało nie tylko przygotowania militarnego, ale również politycznego.³⁷⁰

Kolejne kryzysy gabinetowe oraz rosnące niepokoje społeczne spowodowane ciągle pogarszającą się sytuacją ekonomiczną powodowało u Piłsudskiego coraz większą irytację posunięciami rządów.³⁷¹ Co prawda, oferowano mu w międzyczasie objęcie ministra spraw wojskowych, jednakże warunki stawiane przez niedoszęłego kandydata były niemożliwe do zaakceptowania, prowadząc w ten sposób do całkowitego impasu.³⁷²

Piłsudski lata 1923 – 1926 wykorzystał dla konsolidacji wspólnoty składającej z dawnych członków Legionów oraz POW w celu poszerzenia swoich wpływów poprzez zapewnienie sobie poparcia części organizacji kombatanckich, stronnictw lewicy parlamentarnej oraz ugrupowań demokratycznej inteligencji.³⁷³ Jednocześnie prowadził on ożywioną akcję propagandową na rzecz swojego powrotu do władzy, krytykując wynaturzenia demokracji parlamentarnej oraz występując w roli obrońcy honoru armii, który nie godził się na wciąganie honoru wojska w sprawy polityczne. Piłsudski działał w dwóch kierunkach: jednym były wystąpienia z pozoru apolityczne, drugim zaś było kreowanie legendy Piłsudskiego.³⁷⁴ Winą za dziejące się w Polsce nieprawości obciążał ugrupowania nacjonalistyczne prawicy i centrum (najczęściej blok Chjeno – Piasta), toteż wykorzystując

---

³⁶⁸ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 263.

³⁶⁹ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

³⁷⁰ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s.

³⁷¹ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 111.

³⁷² W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004..., op. cit., s. 52.

³⁷³ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 111.

³⁷⁴ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 884.

fakt kolejnego objęcia władzy przez tą koalicję w maju 1926 roku, dokonał przy pomocy wojska zbrojnego zamachu stanu, popartego przez partie lewicowe.³⁷⁵

---

³⁷⁵ Józef Piłsudski i jego legenda..., op. cit., s. 43; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 140.

ROZDZIAŁ 3

Zmiany zaprowadzone w ustroju politycznym po zamachu majowym

3.1. Zmiany w organach władz państwowych celem legalizacji zamachu majowego

3.1.1. Stosunek Piłsudskiego do parlamentu po zamachu majowym

Piłsudski, jako zwycięzca, zdawał sobie sprawę, że osiągnął swój cel, jakim było uzyskanie pełni władzy. Jednak jego realizacja dokonała się za cenę wyższą niż zakładał,³⁷⁶ ponieważ w toku walk pomiędzy zamachowcami, a oddziałami wiernymi legalnej władzy państwowej zginęło aż 379 osób, a 920 zostało rannych.³⁷⁷ Pomimo tego, że Piłsudski był przeciwnikiem dyktatorskiego stylu rządzenia, ponieważ potępiał m.in. doktrynę faszystów, pragnął on być człowiekiem decydującym o sprawach państwowych, nie będąc jednocześnie bezpośrednio zaangażowanym w sprawowanie władzy.³⁷⁸ Uważa się, że chciał on realizować swoją wizję polityki Rzeczypospolitej poprzez kierowanie odpowiednimi personami ze świata polityki.³⁷⁹ Piłsudski posiadał wówczas władzę tak nieograniczoną, że mógł sobie pozwolić na jej częściowe oddelegowanie na ręce Rataja, który po dymisji prezydenta, przejął funkcję głowy państwa. Dla Piłsudskiego jednak to nie zmieniało istoty sprawy, ponieważ w każdej chwili mógł cofnąć daną cesję.³⁸⁰

Piłsudski uważał, że państwo jest tworem nadrzędnym wobec wszystkich możliwych form organizacji społecznej. Był on przeciwnikiem partii politycznych, bo uważał je za organizacje ograniczające funkcjonowanie państwa, a w szczególności negował endecję, ponieważ według niego propagowany przez jej przywódców nacjonalizm stawał się przyczyną narastania konfliktów osłabiających Rzeczypospolitą.³⁸¹ Dlatego dla Piłsudskiego parlament był kolejną formą wynaturzenia politycznego, ponieważ, w ówczesnej formie, jako miejsce walki partii politycznych, prowadził do destabilizacji państwa.³⁸² Powszechnie spodziewano się, że Piłsudski po zamachu stanu dokona rozwiązania i parlamentu. Jednak postępowanie Piłsudskiego okazało się zgoła inne. Postulat rozwiązania sejmu i senatu Piłsudski odrzucał z

³⁷⁶ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 219.

³⁷⁷ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 122; A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 357.

³⁷⁸ *Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności...*, op. cit., s. 244.

³⁷⁹ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 125.

³⁸⁰ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 218; A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 357.

³⁸¹ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 219; A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 457.

³⁸² A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 358.

takich samych powodów, na podstawie którego kluby parlamentarnej lewicy dążyły do jego urzeczywistnienia. Nowe wybory oznaczałyby znaczne przesunięcie sił w parlamencie w „lewą” stronę, na co Piłsudski nie chciał pozwolić. Zdaniem części badaczy wiedział on, że po rozprawieniu się z endecją, niektórzy reprezentanci lewicy będą jego kłopotliwymi sojusznikami, więc bezcelowym było ich wzmacnianie.³⁸³

Ta dezinformacja pomiędzy Piłsudskim, a lewicowcami wynikała z faktu, że ci sądzili, że Marszałek zgodzi się na realizację ich postulatów po dokonaniu zamachu, jeśli lewica zgodzi się wesprzeć ten czyn. Demokratyczna lewica, obawiając się, że endecy wykonają pierwszy ruch w stronę przejęcia władzy państwowej, zdecydowała się poprzeć dawnego Naczelnika Państwa, sądząc, że ten w przyszłości odwdzięczy się im za tą pomoc. Dla Piłsudskiego poparcie lewicy okazało się konieczne w momencie zamachu majowego, ale również tworzyło kłopotliwą dlań sytuację, ponieważ chciał się on odzegnać od współpracy z jakąkolwiek partią polityczną, nie chciał być symbolem jakiegokolwiek ruchu politycznego, ponieważ ciągle podkreślał, że reprezentuje całą Polskę, a więc także i tych, których musiał pokonać, aby przejąć władzę. Jednak początkowo Piłsudski nie obnosił się oficjalnie ze swoim nowym stosunkiem do lewicy; obrał on inną taktykę, a mianowicie milczał, ponieważ taka postawa była najwygodniejsza i zwalniała go z obowiązku określenia się.³⁸⁴

Innym wydarzeniem przedstawiającym stosunek Piłsudskiego do parlamentu było jego przemówienie skierowane do posłów i senatorów z dnia 29 maja 1926 roku. Z uwagi na możliwość przytoczenia fragmentu tej mowy, warto ją odtworzyć: „Gdy wróciłem z Magdeburga – mówił Piłsudski – posiadałem władzę, jakiej nikt w Polsce nie piastował, wierząc w odrodzenie narodu i nie chciałem rządzić batem i oddałem władzę w ręce zwołanego przez siebie Sejmu Ustawodawczego. Naród się jednak nie odrodził [...]. Swobody demokratyczne zostały nadużyte tak, że można było znienawidzić całą demokrację, co odczuwałem najboleśniej jako zdecydowany demokrat. Interes partyjny przeważał nad wszystkim [...]. Cożeście z tym państwem zrobili?”.³⁸⁵ I dalej mówił: „Warunki tak się ułożyły, że mogłem nie dopuścić was do sali Zgromadzenia Narodowego, kpiąc z was wszystkich, ale czynię próbę, czy można jeszcze w Polsce rządzić bez bata. Nie chcę czynić

³⁸³ Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności..., op. cit., s. 244. A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski..., op. cit., s. 457; A. Chojnowski, Piłsudczycy u władzy: dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, Wydawnictwo OSSOLINEUM, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1986, s. 10.

³⁸⁴ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 279; Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 124; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 356.

³⁸⁵ W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 220.

nacisku, ale ostrzegam, że Sejm i Senat są instytucjami najbardziej zniechęconymi w społeczeństwie. Róbcie jeszcze raz próbę. Nacisku nie będzie. Żadna siła fizyczna nie zaciąży nad wami. Dałem gwarancję swobodnego obioru Prezydenta i słowa dotrzymam, ale ostrzegam, nie zawierajcie z kandydatem na Prezydenta układów partyjnych. Kandydat na Prezydenta musi stać ponad stronnictwami, winien umieć reprezentować cały naród. Wiedźcie, że w przeciwnym razie w Polsce rządzić będzie człowiek pod terrorem szuj i temu się sprzeciwiam. Sejm i Senat mają nadmiar przywilejów i należałoby, aby ci, którzy powołani są do rządów, mieli więcej praw. Parlament winien odpocząć. Dajcie możliwość rządzącym odpowiadać za to, czego dokonają. Niech Prezydent tworzy rząd, ale bez nacisku partii. To jest jego prawo.”³⁸⁶

Z powyższego fragmentu można wywnioskować, iż pomimo tego, że Piłsudski deklarował pozostawienie autonomii Zgromadzeniu Narodowemu w wyborze prezydenta, przemawiał do tego organu jako dyktator, który nie ukrywał, że posiada pełnię władzy i od jego dobrej woli zależy istnienie parlamentu. Ponadto, używanie formułowania „użycia bata”, wskazuje na fakt, jaką pogardą Piłsudski darzył parlament. W tym momencie dalsze „być albo nie być” posłów i senatorów zależało od ich kolejnych decyzji i posunięć.³⁸⁷ Jednak i te działania Piłsudskiego nie był kwestią przypadku, czy porywczej osobowości Marszałka. Piłsudski dążył do tego, aby parlament skompromitował się sam, ponieważ jego rozpędzenie lub użycie zdławienie do innymi środkami administracyjnymi, mogło doprowadzić do niezadowolenia wśród opinii społecznej. Piłsudski dążył nie do całkowitej likwidacji parlamentu, ale bardziej dążył do jego zastraszenia, aby organ ten został sprowadzony do roli „ponoszenia i opuszczania ręki”, jak mawiał o tym sam Piłsudski. Parlament został zepchnięty do roli instytucji fasadowych i dekoracyjnych.³⁸⁸

Inną wypowiedzią, dotyczącą sytuacji zapoczątkowanej przez Piłsudskiego był wywiad udzielony dnia 25 maja 1926 roku, który posiadał następujące fragmenty: „Miałem (tj. Piłsudski) do wyboru: albo przeciągnąć dalej strunę i zakończyć tak, jak zdaje się, żądano ode mnie – jakąś próbą dyktatury i wzięciem władzy w swoje ręce, albo – co mi się wydawało jako droga możliwa – próbować ulegalizowania faktu dokonanego, gdy prezydent Wojciechowski otworzył do tego drogę i odwołania się w ten sposób do sił moralnych mojej

³⁸⁶ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 125; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 383 – 384.

³⁸⁷ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 282; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 384 – 385.

³⁸⁸ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 125.

Ojczyźnie, które – jak się mi zdawało – zostały silnie poekscytowane moim wyruszeniem. Wybrałem drugą drogę i wtedy spieszyłam jak najgwałtowniej, czyniąc nacisk, pod względem czasu, a nie pod względem treści na pana Marszałka Rataja, który prawnie do wyboru nowego Prezydenta jest jego zastępcą i miał zatem obowiązek sformowania nowego rządu wobec ustąpienia poprzedniego”.³⁸⁹ W innym fragmencie tego samego tekstu Piłsudski mówił: „I mogą krytykować mnie ludzkie tak, jak im się żywnie podoba, ja zaś nie przestanę twierdzić, że zrobiłem jedyny w swoim rodzaju fakt historyczny, że zrobiłem coś podobnego do zamachu stanu i potrafiłem go natychmiast zalegalizować i że uczyniłem coś w rodzaju rewolucji bez żadnych „rewolucyjnych konsekwencji”.³⁹⁰ Piłsudski nie tylko starał się wmówić opinii publicznej, że wbrew swym doradcom nie przyjął on władzy dyktatorskiej, ale również krytykował system parlamentarny, chociaż nie dopuścił do rozwiązania sejmu i senatu i rozpisania nowych wyborów. Wiedział, że wybory przyniosą dlań wynik niekorzystny, a w tym momencie najważniejsze było umocnienie zdobytej władzy.³⁹¹

3.1.2. Utworzenie rządu – skład, jego „dyspozycyjność” względem Piłsudskiego

W latach 20. XIX wieku w Europie zdarzały się przypadki podobne, jak te w Polsce, gdzie na wskutek zamachu stanu władzę przejmował dyktator lub przynajmniej siły polityczne, które poparły go w walce, co stanowiło jakby naturalną konsekwencją zamachu stanu.³⁹² Na to wskazywał pierwszy komunikat wystosowany przez kwaterę główną zamachowców informujący o zakończeniu walk oraz o tym, że „pan Prezydent Rzeczypospolitej zrzekł się władzy na rzecz marszałka Piłsudskiego i uznał go za jedynie godnego i powołanego do rządzenia Polską”³⁹³. Komunikat ten nie był zgodny z prawdą, ponieważ w świetle przepisów konstytucyjnych w momencie rezygnacji prezydenta z pełnienia tej funkcji, obowiązki głowy państwa przejmuje Marszałek Sejmu, czyli w tym przypadku Rataj.³⁹⁴ Bardziej realnym, co miały potwierdzić przyszłe wydarzenia, był ogłoszony przez tymczasową głowę państwa, czyli Rataja, komunikat, który informował o dymisji rządu Wincentego Witosa oraz o tym, że „marszałek Piłsudski wraz z marszałkiem Ratajem pracują nad utworzeniem nowego rządu złożonego z ludzi uczciwych i godnych

³⁸⁹ A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 457.

³⁹⁰ Tamże.

³⁹¹ *Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności...*, op. cit., s. 245; A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 458.

³⁹² Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 281.

³⁹³ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 357.

³⁹⁴ *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 146.

władzy”.³⁹⁵ W praktyce oznaczało to, że tworzenie nowego gabinetu będzie odbywało się na zasadach ustalonych przez Piłsudskiego.³⁹⁶

Jak już zostało wspomniane Piłsudski starał się odcinać od swoich doraźnych politycznych zwolenników i podkreślał, że jest on reprezentantem całej Polski. Jak sam twierdził, z zamachu majowego nie chciał wyciągać „rewolucyjnych konsekwencji”, co innymi słowami oznaczało karanie osób walczących przeciw niemu, a raczej starał się możliwie szybko przywrócić obowiązujące zasady prawa, chociażby pod kątem formalnym.³⁹⁷ Dlatego też dnia 15 maja 1926 roku powołany został gabinet nie polityczny, ani nie fachowy, lecz przejściowy, który miał istnieć jedynie do momentu wybrania nowej głowy państwa. Powołanie tego gabinetu miało również na celu znormalizowanie sytuacji politycznej po zamachu majowym.³⁹⁸ Prezesura w tym gabinecie została powierzona Kazimierzowi Bartłowi – mało znanemu profesorowi Politechniki Lwowskiej i prezesowi niewielkiego Klubu Pracy, który znajdował się na parlamentarnej lewicy. Wybór ten był zaskoczeniem dla wielu polityków. Bartel do niedawna był również członkiem PSL „Wyzwolenie”, a w momencie obejmowania stanowiska był uważany za jednego z najbardziej zaufanych ludzi Piłsudskiego.³⁹⁹

W gabinecie tym Piłsudski objął tekę ministra spraw wojskowych i urząd ten sprawował aż do swojej śmierci. Sprawy wewnętrzne zostały przydzielone gen. Kazimierzowi Młodzianowskiemu, ponieważ było to ministerstwo w tych dniach szczególnie ważne. Innym ważnym resortem spraw zagranicznych zajął się August Zaleski, pod okiem którego miał dojrzewać kandydat Piłsudskiego na to stanowisko, czyli Józef Beck. Pozostałe miejsca zostały obsadzone przez osoby niezbyt znane szerokiemu ogółowi.⁴⁰⁰ Ważnym do podkreślenia faktem jest to, że w jego składzie nie było nikogo ze starej ekipy Piłsudskiego i przede wszystkim nie było tam żadnego działacza z lewicy parlamentarnej. Posunięcie to stanowiło odpowiedź Piłsudskiego na organizowane przez lewicę demonstracje na cześć osoby Marszałka, przy czym skandowane były hasła o dyktaturze socjalistycznej. W tym momencie było to dla Piłsudskiego niepotrzebne i obce.⁴⁰¹ Gabinet Bartla został przyjęty przez lewicę z mieszanymi uczuciami. Było to na tyle zrozumiałe, że tego samego dnia PPS

³⁹⁵ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 281.

³⁹⁶ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 360.

³⁹⁷ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 281.

³⁹⁸ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 122.

³⁹⁹ *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 147.

⁴⁰⁰ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 221.

⁴⁰¹ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 360.

oraz PSL „Wyzwolenie” wystosowały żądanie o utworzeniu rządu o charakterze wyraźnie lewicowym.⁴⁰²

Zgodnie z zapowiedzią, gabinet Bartla podał się do dymisji w momencie wyboru nowego prezydenta, a nastąpiło to dnia 8 czerwca 1926 roku. Jednakże okazało się, że była tylko formalność, ponieważ Bartel znów został desygnowany na premiera. Zaskoczeniem dla opinii publicznej była zwłoka w sformułowaniu nowego rządu.⁴⁰³ Wbrew powszechnemu przekonaniu, że dymisja rządu była tylko formalnością, nastąpiło kilkudniowe przesilenie gabinetowe. W międzyczasie tego przesilenia Bartel czynił niejednoznaczne posunięcia. Początkowo szefowanie ministerstwu rolnictwa zaproponował Juliuszowi Poniatowskiemu z PSL „Wyzwolenie”, a gdy ten odmówił zaczęto sugerować kandydaturę Janowi Steckiemu, reprezentującego organizacje ziemiańskie. Mówiono także, że sprawy zagraniczne dostaną się Januszowi Radziwiłłowi, a ministerstwo sprawiedliwości zostanie objęte przez Aleksandra Meysztowicza. Uwag przykuły także długie rozmowy toczone z konserwatystami. Wszystkie te wydarzenia sugerowały, że Piłsudski (wiadomo było, że to on podejmował wszystkie decyzje) waha się nad kształtem przyszłego rządu. Jednak można domniemać, że były to działania mające na celu zdezorientowanie przeciwników politycznych. Ostatecznie jednak nowy gabinet Bartla niewiele różnił się od poprzedniego i na stanowiskach pozostali prawie wszyscy dotychczasowi ministrowie, przy czym rząd ten ewoluował jednak w prawą stronę sceny politycznej.⁴⁰⁴

Gabinet Bartla przetrwał do dnia 24 września 1926 roku, kiedy to dokonała się dymisja jego rządu. Miała ona swoje podstawy w tym, że pod koniec września 1926 roku sejm uchwalił wotum nieufności wobec dwóch ministrów – spraw wewnętrznych Kazimierza Młodzianowskiego oraz ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego Antoniego Sujkowskiego. W międzyczasie toczyła się jeszcze sprawa prowizorium budżetowego na ostatni kwartał, gdyż sejm dokonał cięć budżetowych, a Bartel, po rozmowie z Piłsudskim, przebywającym na wakacjach w Druskiennikach, oznajmił, że rząd na żadne cięcia się nie zgadza.⁴⁰⁵ Przyczyną decyzji sejmu o uchwaleniu wotum nieufności dla ministrów było niezadowolenie z rodzaju prowadzonej polityki narodowościowej. Na znak solidarności ze swoimi współpracownikami Bartel podał cały rząd do dymisji. Trzy dni później, tj. dnia 27

⁴⁰² Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 147.

⁴⁰³ W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 221.

⁴⁰⁴ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 393; Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 126.

⁴⁰⁵ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 168; W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 223.

września 1926 roku, po porozumieniu z Piłsudskim, prezydent ponownie desygnował Bartla na stanowisko premiera. Bartel stworzył rząd o takim samym składzie, jaki był poprzednio, włącznie z ministrami, którzy otrzymali wcześniej wotum nieufności ze strony sejmu; co więcej, zostali oni przydzieleni do tych samych ministerstw. Wydarzenie to było początkiem serii tzw. precedensów konstytucyjnych, które zostaną opisane w dalszej części rozdziału.⁴⁰⁶ Co do kwestii budżetu sprawa znów zakończyła się ośmieszeniem sejmu, gdyż zaproponowane przez specjalną Komisję Budżetową cięcia zostały odrzucone w głosowaniu sejmowym, przez co rząd wyszedł nie tylko obronna ręką z tego incydentu.⁴⁰⁷

Jednak sprawa z budżetem i powołaniem „nowego” rządu nie zakończyła się tak łatwo, ponieważ po uchwaleniu przez sejm prowizorium budżetowego, trafiło ono od senatu, gdzie dokonano tych zmian, których izbie niższej nie udało się wprowadzić. W świetle prawa, sejm musiał się ustosunkować do poprawek senatu. Posiedzenie w tej sprawie zaplanowano na dzień 30 września 1926 roku. Przed posiedzeniem, rząd zebrał się u Piłsudskiego, który powrócił z wakacji do Belwederu, zadecydował, że jeżeli sejm przyjmie wprowadzone poprawki, parlament zostanie rozwiązany. Bartel, wyposażony w odpowiedni dokument, na którym brakowało jedynie podpisu prezydenta, udał się do marszałka Rataja i przedstawił mu swoje stanowisko.⁴⁰⁸ Sejm poprawki przyjął, a Bartel udał się do prezydenta. Ku swojemu zaskoczeniu premier podpisu nie otrzymał, lecz poinformował telefonicznie Rataja, że jego rząd podał się do dymisji i dymisja ta została przyjęta. Bartel, którzy uważał, że cieszy się zaufaniem i szacunkiem Marszałka, okazał się jedynie marionetką, dzięki której Piłsudski ponownie pokazał słabość parlamentu. Przez powołanie rządu w tym samym składzie Piłsudski pokazał, że sejm znaczy dla niego niewiele, przy czym uniemożliwił izbie niższej zajęcie stanowiska w tej sprawie. Po dwóch dniach od poprzedniej dymisji, dymisja z dnia 30 września uniemożliwiła sejmowi uchwalenia kolejnego wotum nieufności.⁴⁰⁹

Nowy rząd został powołany dnia 2 października 1926 roku. Niespodziewanie premierem został sam Piłsudski, zachowując jednocześnie tekę ministra do spraw wojskowych. Bartel został wicepremierem i otrzymał ministerstwo wyznań religijnych i oświecenia publicznego, jednakże wkrótce zastąpił go na tym miejscu Gustaw Dobrucki z

---

⁴⁰⁶ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 152; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 285.

⁴⁰⁷ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 405 – 406; A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski..., op. cit., s. 461; L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 168.

⁴⁰⁸ W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 223.

⁴⁰⁹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 407.

Klubu Pracy.⁴¹⁰ Podobnie, jak poprzednio, znamienite osobistości z ugrupowań lewicowych nie były brane pod uwagę podczas formowania gabinetu⁴¹¹. W myśl ponadpartyjnych koncepcji Piłsudskiego, rząd ten składał się z osób, będących członkami poprzedniego gabinetu, ale pojawiły się również nowe twarze. Z poprzedniego gabinetu pozostali: August Zaleski (sprawy zagraniczne), Eugeniusz Kwiatkowski (przemysł i handel), Paweł Romocki (komunikacja), Stanisław Jurkiewicz (praca i opieka społeczna) i Witold Staniewicz (reformy rolne). Sensacją były trzy desygnacje: Jędrzeja Moraczewskiego (roboty publiczne), Karola Niezabytowskiego (rolnictwo) i Aleksandra Meysztowicza (sprawiedliwość).⁴¹²

Z tego składu wynika, że w rządzie znaleźli się politycy poprzednio związani z PPS, posłowie PSL „Wyzwolenie”, chadek, reprezentant Partii Pracy oraz członkowie tzw. żubrów kresowych, czyli konserwatystów wileńskich. Obecność w jednym gabinecie socjalisty i konserwatystów była dla opinii publicznej zdumiewająca, jednakże najwięcej do myślenia dawał fakt przyjęcia konserwatystów w ogóle. Szczególnie zastanawiająca była nominacja Aleksandra Meysztowicza, który był uczestnikiem odsłonięcia w 1904 roku pomnika carycy Katarzyny w Wilnie, przez co nazwano go „kataryniarzem” i nosił miano monarchisty.⁴¹³ Pozornie ten rząd obejmował szeroki wachlarz polityczny, jednakże w rzeczywistości każdy z ministrów reprezentował tylko siebie, ponieważ decyzje o przyjęciu teki podejmowali bez uprzednich konsultacji z władzami macierzystej partii.⁴¹⁴ Takie działania były dla wielu niezrozumiałe. Piłsudski w ten sposób chciał przekonać klasy posiadające, że ich interesy będą zabezpieczone przez nową ekipę rządzących. Piłsudski potrzebował klas posiadających do dalszego utrzymania władzy. Konserwatyści, widzący słabość endecji, jaka ukazała się podczas zamachu majowego, chętnie podejmowali współpracę z Piłsudskim, a niektórzy konserwatyści dzięki takim powiązaniom zrobili niemałą karierę polityczną.⁴¹⁵

udział konserwatystów w rządzie Piłsudskiego była preludium do rozpoczęcia współpracy Marszałka z tą opcją polityczną. Tą koncepcję przypieczętowało kolejne wydarzenie, które miało miejsce dnia 25 października 1926 roku.⁴¹⁶ Jak podają źródła tego

⁴¹⁰ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 223.

⁴¹¹ Szersze omówienie danej kwestii w dalszej części pracy (podrozdział 3.3)

⁴¹² L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 168; A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 409.

⁴¹³ Tamże.

⁴¹⁴ *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 154; W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 287.

⁴¹⁵ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 411; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 125; L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 167.

⁴¹⁶ L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 169.

dnia Piłsudski, już jako premier, pojawił się w miejscowości Nieśwież, czyli siedzibie Radziwiłłów na Kresach, gdzie odbyła się uroczystość udekorowania orderem Virtuti Militarni sarkofagu mjr Stanisława Radziwiłła, byłego adiutanta Piłsudskiego, który zginął w 1920 roku.⁴¹⁷ Jednakże prawdziwy cel uroczystości okazał się zgoła odmienny, gdyż spotkanie przerodziło się w zgromadzenie polityczne. W uroczystości wzięli udział przedstawiciele ziemiaństwa z całej północno – wschodniej Polski, a wygłaszane przemówienia miały mocno polityczny charakter (szczególnie wyróżniały się tą cechą wypowiedzi Eustachego Sapiehy i Janusza Radziwiłła).⁴¹⁸ Jak się później okazało spotkanie w Nieświeżu było początkiem tego typu wydarzeń, ponieważ w następnym roku, który poprzedzał wybory do Sejmu II kadencji odbyło się wiele podobnych spotkań. Co prawda, sam Piłsudski w nich nie uczestniczył, ale zawsze obecni byli jego zaufani ludzie (np. Walery Sławek, czy Edward Rydz – Śmigły).⁴¹⁹

3.1.3. Prezydent – przebieg i wybór, znaczenie tej funkcji po zamachu majowym

Po dokonaniu zamachu stanu oraz utworzeniu doraźnego rządu, konieczne było przeprowadzenie wyboru prezydenta, za czym opowiadały się wszystkie stronnictwa polityczne ze względu na przywrócenie w pełni zasad konstytucyjnych. Piłsudski automatycznie nasuwał się na kandydata na to stanowisko, jednak jego zwolennicy czuli niepewność, co do sukcesu jego wyboru. Popierająca Piłsudskiego lewica nie posiadała większości w sejmie. Mająca kluczowe znaczenie na forum parlamentu w tej kwestii PSL „Piast” było niezdecydowane. Z obawy przed pozaparlamentarnym naciskiem zaczęto sugerować przeniesienie obrad sejmu do Poznania, gdzie przeważały nastroje antypiłsudczykowski lub neutralnego Krakowa.⁴²⁰ Jednak ta niepewność została usunięta przez samego Piłsudskiego, który dnia 29 maja 1926 roku na spotkaniu z posłami i senatorami poręczył,⁴²¹ że prace Zgromadzenia Narodowego nad wyborem nowego prezydenta nie będą zakłócane przez żadne pozaparlamentarne siły, przy czym podkreślił, że to zapewnienie stanowi dla Zgromadzenia Narodowego pewnego rodzaju próbę, czy będzie ono w stanie

⁴¹⁷ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 287.

⁴¹⁸ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 154.

⁴¹⁹ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 135.

⁴²⁰ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 377.

⁴²¹ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 125.

podjąć słuszną decyzję bez konieczności użycia przemocy.⁴²² Odmienne niż w roku 1922 Piłsudski nie negocjował swojej kandydatury na fotel prezydencki.⁴²³

Dnia 31 maja 1926 roku Zgromadzenie Narodowe rozpoczęło swoje posiedzenie,⁴²⁴ którego głównym celem było wybranie prezydenta Polski, ponieważ poprzedni prezydent Stanisław Wojciechowski zrzekł się swojej funkcji na wskutek zamachu majowego.⁴²⁵ Obecność posłów była prawie stuprocentowa.⁴²⁶ Wynik wyboru był jasny już po pierwszej turze głosowania – Piłsudski otrzymał 292 głosy, a jego przeciwnik Adolf Bniński, kandydat ZLN, 193, przy czym 50 osób nie oddało głosu, a komuniści i ich zwolennicy oddali głos na niezgłoszonego kandydata Stanisława Łańcuckiego. W obliczu takich wyników jasnym było, że kolejna tura nie jest potrzebna, ponieważ Piłsudski otrzymał taką liczbę głosów, która pozwoliła mu na natychmiastowe przejście obowiązków prezydenckich, co jego zwolennicy przyjęli wybuchem ogromnego entuzjazmu, będąc zupełnie pewnym, że ich lider obejmie władzę dyktatorską w ten legalny sposób.⁴²⁷ Jednak ten zapał został szybko ostudzony przez samego elekta, który w wstąpieniu publicznym ogłosił, iż bardzo cieszy się oraz szanuje decyzję Zgromadzenia Narodowego, jednak nie może on przyjąć powierzonej mu funkcji. Decyzję swoją usprawiedliwiał tym, że według niego zapisy konstytucji tak dalece ograniczały możliwości prezydenta, iż on na tej posadzie będzie się męczyć i poniżać. Najprawdopodobniej Piłsudski założył, że Zgromadzenie Narodowe wybierze go na prezydenta, co tym samym będzie dla niego stanowić formalne zalegalizowanie dokonanego przez niego zamachu stanu, a przyjęcie tej funkcji byłoby dla niego kłopotliwe.⁴²⁸

Decyzja Piłsudskiego była bardzo niepopularna, zarówno wśród zwolenników, jak i przeciwników. Uważano, że doprowadziło to nie tylko do zmarnowania czasu, ale również nie spowodowałby rozczarowania swoich zwolenników. Jednak dla Piłsudskiego miała ona głęboki sens, ponieważ nie tylko osiągnął on legalizację zamachu majowego, ale również można odnieść wrażenie, że cała ta sytuacja była kolejną próbą kompromitacji parlamentu.

⁴²² A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 383; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 147.

⁴²³ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 282; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 379.

⁴²⁴ W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 220.

⁴²⁵ A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski..., op. cit., s. 457; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 356.

⁴²⁶ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 282.

⁴²⁷ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 166; W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 220.

⁴²⁸ W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004..., op. cit., s. 53; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 282; L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 166.

Stąd to brutalne przemówienie do parlamentu przez wyborami, a następnie pogardliwa odmowa; to wszystko miało okazać opinii publicznej że parlament nie jest nic wart.⁴²⁹ Co więcej, od tamtej chwili zdawano sobie sprawę, że każdy kolejny prezydent będzie miał znacznie mniejszy autorytet oraz bezsprzecznie będzie on maronitką, która przygotowuje grunt dla właściwej głowy państwa. Oczywiście stało się również to, że prawdziwy ośrodek władzy państwowej nie będzie mieścił się w Zamku Królewskim (siedzibie prezydenta), a w miejscu zamieszkania Piłsudskiego, czyli w Belwederze.⁴³⁰

Jednakże pomimo tego, że decyzja Piłsudskiego była tak źle postrzegana, to sam Marszałek nie chciał pozostawić wyboru prezydenta tylko przypadkowi; miał on w planie kilka kandydatur: byłego regenta Zdzisława Lubomirskiego, historyka i byłego premiera Artura Śliwińskiego, profesora uniwersyteckiego Mariana Zdziechowskiego oraz profesora Ignacego Mościckiego, który w młodości był związany z PPS i będący w ścisłej relacji z Piłsudskim.⁴³¹ Ostateczny wybór Piłsudskiego padł na Mościckiego, który był nie mniej zaskoczony tym faktem, niż parlament i opinia publiczna. Sam Mościcki wyznał, że po otrzymaniu telefonu od Barta z wiadomością, że jest proponowanym przez Piłsudskiego kandydatem na fotel prezydencki, doznał ogromnego szoku i przez całą noc analizował swoje życie, jakby gotował się do śmierci.⁴³² Dnia 1 kwietnia 1926 roku podczas posiedzenia Zgromadzenia Narodowego zgłoszono trzy kandydatury na stanowisko głowy państwa: Ignacego Mościckiego, ponownie Adolfa Bnińskiego oraz Zygmunta Marka z ramienia PPS. Ta ostatnia kandydatura była jedynie manifestacją niezadowolenia posłów PPS z decyzji Piłsudskiego i nie miała ona realnej szansy poparcia, a głosowanie za Mościckim przedstawiłoby PPS, jako takiej, która podporządkowuje się dyrektywom Piłsudskiego. Pierwsza tura nie przyniosła rozwiązania, bo pomimo tego, że Mościcki otrzymał największą ilość głosów (215) to liczba ta okazała się niewystarczająca do osiągnięcia zwycięstwa.⁴³³ Socjaliści wycofali kandydaturę Marka i przerwali głosy na Mościckiego. Dopiero druga tura przyniosła Mościckiemu 281 głosów, przy 200 oddanych na Bnińskiego oraz 63 wstrzymujących się (komuniści i mniejszości słowiańskie).⁴³⁴ Trzy dni później nowy prezydent został zaprzysiężony i tym samym objął urządowanie. Jednak faktem dla

⁴²⁹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 388.

⁴³⁰ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 125 – 126.

⁴³¹ W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 221.

⁴³² L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 166; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 389.

⁴³³ Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności..., op. cit., s. 245.

⁴³⁴ W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004..., op. cit., s. 53.

wszystkich było to, że jego prezydentura nieustannie będzie znajdować się w cieniu Piłsudskiego.⁴³⁵

3.1.4. Sejm – stopniowy spadek jego znaczenia

Odmowa Piłsudskiego podporządkowania się legalnym władzom Rzeczypospolitej oraz ugięcie się najwyższych organów państwowych przed demonstracją siły Marszałka stanowiły zakończenie epoki rządów parlamentarnych w II RP. Sytuacja polityczna w państwie była całkiem odmienna od tej, jaka istniała przed majem 1926 roku, ponieważ objęcie rządu przez Bartla, jaki był oddany Piłsudskiemu, oznaczało początek nowego stanu faktycznego. Zamach zaprzepaścił zasady działania dotychczasowego ustroju politycznego. Sejm w praktyce stracił jakikolwiek wpływ na tworzenie bądź usuwanie rządu, a także został pozbawiony możliwości oddziaływania na podejmowany przez ten organ decyzje, czy kontrolowania jego działań.⁴³⁶ Rola parlamentu była stopniowo podważana.

Pierwszym etapem zmiany pozycji parlamentu było wprowadzenie zmiany w konstytucji, która znana jest w literaturze pod nazwą „Noweli sierpniowej”, o której będzie w szczegółach mowa w dalszej części opracowania. Kolejnym elementem, mającym na celu ograniczenie działania parlamentu było ograniczenie jego doraźnej działalności poprzez skrócenie czasu obrad. Do momentu zamachu parlament obradował niemal bezustannie. Zgodnie z zapisami konstytucyjnymi prezydent, jako głowa państwa, zwoływał, otwierał, odraczał i zamykał każdą kolejną sesję parlamentu, przy czym miał on obowiązek zwołania nadzwyczajnej sesji sejmowej, gdy taki wniosek wysunęła odpowiednia liczba posłów.⁴³⁷ Do momentu, gdy sejm obradował permanentnie, z tego przepisu nie korzystano. Jednakże po zamachu majowym sytuacja ta uległa zmianie, gdyż zaczęto ograniczać poszczególne czynności sejmu, dla przykładu: sesja była zwoływana, ale nie otwierano jej od razu. Najczęściej te zabiegi stosowano do sesji nadzwyczajnych, które były zamykane po kilku dniach lub natychmiast po otwarciu odraczano je na 30 dni, a następnie zamykano bez żadnego posiedzenia. Takie uniki wynikały z tego, że przepisy konstytucyjne nie precyzowały szczegółowo, że w czasie sesji nadzwyczajnej posłowie mają obowiązek obradować. Nawet ostatnia sesja sejmu, która odbywała się dnia 27 października 1927 roku, czyli miesiąc przed

⁴³⁵ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 283.

⁴³⁶ *Polska odrodzona 1918 – 1939...*, op. cit., s. 104.

⁴³⁷ L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 169.

ustawowym zakończeniu kadencji, została odłożona przez prezydenta na czas 30 dni, co spowodowało, że sejm już nie obradował.⁴³⁸

Bardzo niepokojącymi były również sporadyczne, ale bardzo brutalne wydarzenia, jakie dotyczyły oponentów obozu rządzącego. Poseł ZLN Jerzy Zdziechowski w nocy z dnia 30 września na 1 października 1926 roku został brutalnie okaleczony i skopany przez grupę około 10 oficerów. Napastnicy oznajmili mu, że jest to kara za wtrącanie się do budżetu (w trakcie prac nad budżetem Zdziechowski złożył wniosek o ograniczenie wydatków na cele wojskowe).⁴³⁹ Inną ofiarą „nieznanych sprawców”, łudząco podobnych do oprawców Zdziechowskiego, był Adolf Nowaczyński. Był on publicystą obozu narodowego. Został on porwany prosto z ulicy oraz wywieziony za miasto, gdzie go bestialsko pobito, na skutek czego stracił oko. W następnych latach ofiar było więcej: Tadeusz Dołęga – Mostowicz (autor kąśliwej pozycji literackiej, opisującej stosunki sanacyjne), czy Jan Dąbski (wicemarszałek sejmiku oraz delegat w rokowaniach ryskich). Do tej nieszczęśliwej listy zaliczyć można także osobę gen. Włodzimierza Zagórskiego, antagonisty Piłsudskiego od czasów legionowych, który zmarł w niewyjaśnionych okolicznościach.⁴⁴⁰ Pomimo tego, że w literaturze można wyczuć tendencję autorów, którzy twierdzą, że za tymi aktami agresji stał obóz piłsudczykowski. Argumentami przemawiającymi za słusnością tej tezy są: pobieżne prowadzenie śledztw w tych sprawach, obojętna (lub nawet agresywna) postawa Piłsudskiego wobec spraw tych napadów oraz całkowita obojętność ekipy rządzącej wobec tych wydarzeń, a także kompletnie zaniechanie wyciągania jakiegokolwiek odpowiedzialności za popełnione czyny.⁴⁴¹

Kolejnym ważkim elementem ograniczania władzy parlamentu była akcja poszukiwania „złodziei grosza publicznego”. Hasło to dla Piłsudskiego było sztandarowe w momencie przejmowania władzy w państwie. przez Udowodnienie tezy deprawacji poprzednich elit przez nowe władze miało umożliwić wprowadzenie poprawki o pociąganiu do odpowiedzialności karnej parlamentarzystów, którzy wykorzystywali swój mandat do czerpania korzyści majątkowych.⁴⁴² Słusznym twierdzeniem jest to mówiące, że obsesja istnienia zdrady, obejmującej najwyższe elity władzy, jest elementem nieodłącznym dla

⁴³⁸ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 285; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 152.

⁴³⁹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 406, 408.

⁴⁴⁰ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 135.

⁴⁴¹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 408 – 409; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 153; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 284; W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 223.

⁴⁴² Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 151.

nowej dyktatury. Zarówno Piłsudski jak i jego zwolennicy nie mogli oswobodzić się z wrażenia, że Rzeczpospolita była zdradzana za pieniądze.⁴⁴³ Jednak w rzeczywistości postulaty walki z łapówkarstwem i skorumpowaniem stały się martwą literą, ponieważ wszczęte przeciwko m. in. Karolowi Popielowi lub Wojciechowi Korfantemu postępowania nie przyniosły oczekiwanych przez rządzących rezultatów. Jediną osobą osądzoną o defraudację środków publicznych został nie parlamentarzysta, a zawodowy oficer gen. Michał Żymierski, który został postawiony w stan oskarżenia za dokonanie nadużyć przy zakupie wyposażenia wojskowego, jednakże i tu nie można wykluczyć motywu politycznego, ponieważ w momencie zamachu majowego gen. Żymierski był walczącym po stronie legalnego rządu Wincentego Witosa.⁴⁴⁴

3.2. Zmiany w administracji państwowej

3.2.1. Nowela sierpniowa

Jeszcze przed dokonaniem zamachu majowego wiele ugrupowań politycznych postulowało dokonanie zmian w konstytucji na rzecz wzmocnienia władzy wykonawczej. Te same żądania zostały wysunięte przez obóz piłsudczyków i ich przywódcę, który dzięki temu urósł do rangi uzdrowiciela polskiego ustroju.⁴⁴⁵ Ogłoszenie przez rząd nowego programu gospodarczego oraz projektu zmian konstytucji miało duże znaczenie dla procesów politycznych, dokonujących się po zamachu majowym, ponieważ dla lewicy był to kolejny akt odstąpienia o ich postulatu rozwiązania parlamentu, zaś dla prawicy oznaczało to, że piłsudczycy oddalają się od lewicowej linii politycznej.⁴⁴⁶ Polepszające się relacje pomiędzy piłsudczycami, a konserwatystami stanowił dla PPS powód do niemałego zaniepokojenia, a rządowy projekt zmian w konstytucji, budził sprzeciw kierownictwa partii. Jednak Piłsudski wiedział, że konflikt z lewicą jest nieunikniony, skoro piłsudczycy zacieśnili współpracę z reprezentacją interesów klas posiadających.⁴⁴⁷

Debata sejmowa, dotycząca dokonania zmian w konstytucji ciągnęła się od dnia 5 lipca do dnia 22 lipca 1926 roku, przy czym dnia 16 lipca Bartel przedstawił sejmowi projekt

---

⁴⁴³ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 151.

⁴⁴⁴ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 284; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 151.

⁴⁴⁵ Tamże, s. 149.

⁴⁴⁶ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 398.

⁴⁴⁷ A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski..., op. cit., s. 430. W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 222.

planowanych zmian.⁴⁴⁸ Dnia 31 lipca 1926 roku sejm przystąpił do głosowania nad zmianą w konstytucji i pełnomocnictwami dla prezydenta. Sprzeciw wyrazili: PPS, słowiańskie mniejszości narodowe, prokomunistyczna Niezależna Partia Chłopska i komuniści. Za przyjęciem ustawy o zmianie konstytucji, zwaną „nowelą sierpniową”, głosowało 246 posłów, a za jej odrzuceniem było 95 posłów.⁴⁴⁹ W czasie głosowania doszło do incydentu, który miał duże znaczenie dla dalszego działania parlamentu, ponieważ izba niższa odrzucając kolejno poprawki senatu z rozpędu pozbawiła się prawa samorozwiązania. Brak tego uprawnienia spowodował, że wobec ciągłego odraczania obrad sejmu, co pośrednio doprowadziło do jego stopniowego upadku.⁴⁵⁰

Wprowadzona w dniu 2 sierpnia 1926 roku ustawa „zmieniająca i uzupełniająca Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1922 roku” została nazwana nowelą sierpniową.⁴⁵¹ Zgodnie z nią prezydent otrzymał prawo do przedterminowego rozwiązania parlamentu, co mógł uczynić na wniosek rządu, ale tylko raz z tego samego powodu, co było istotną zmianą na poczet poprzednich zapisów, które były omówione w rozdziale I. Zmiana nie byłaby tak zasadnicza, gdyby nie wspomniane pozbawienie się sejmu prawa do samorozwiązania.⁴⁵² Co więcej, prezydent do końca 1927 roku otrzymał także możliwość rządzenia za pomocą wydawania specjalnych rozporządzeń, mających taką samą moc prawną, jak ustawy. Nazywano je „dekretami”.⁴⁵³ Zapis ten okazał się bardzo istotny w świetle wzmocnienia władzy wykonawczej oraz zmniejszenia roli parlamentu, o czym mówią następujące dane: w II połowie 1926 roku sejm uchwalił 26 ustaw, a prezydent wydał 41 dekretów; w pierwszym półroczu 1927 roku sejm uchwalił 17 ustaw, a prezydent wydał 88 dekretów; w drugim półroczu 1927 roku sejm w ogólnie nie obradował.⁴⁵⁴ Ponadto, prezydent otrzymał jeszcze szczególne uprawnienia budżetowe, a także specjalne pełnomocnictwa, które miały bardzo szeroki zakres, ponieważ za formułowaniem „uporządkowanie stanu prawnego w państwie”, jakie istniało w nowym zapisie, mogło kryć się w zasadzie wszystko.⁴⁵⁵

⁴⁴⁸ A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 458; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 126.

⁴⁴⁹ *Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności...*, op. cit., s. 245; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 400.

⁴⁵⁰ Tamże, s. 400.

⁴⁵¹ W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764 – 1989...* op. cit., s. 308.

⁴⁵² *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 150.

⁴⁵³ L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 167 – 168.

⁴⁵⁴ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 131.

⁴⁵⁵ *Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności...*, op. cit., s. 245 (publikacja cytowana); K. Witkowska – Chrzczonowicz, *Prace nad konstytucjami w II RP ...*, op. cit., s. 13; A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 401.

Nowela sierpniowa dotyczyła również parlamentu. Wprowadzała ważny zapis, dotyczący zgłaszania wniosków o wotum nieufności. Zapisy zmieniły się tak, że wniosek o wotum nieufności wobec rządu nie mógł być głosowany na tym samym posiedzeniu, na którym został zgłoszony. Takie rozwiązanie pozwoliło ekipie rządzącej na wywieranie znaczącego nacisku na parlament. Co więcej, zmiany dokonały się także w sprawach terminów prac budżetowych. Wprowadzono ścisłe terminy prac nad budżetem państwowym dla sejmu i senatu, a niedotrzymanie tych terminów powodowało, że dana uchwałą budżetowa automatycznie „przeskakiwała” do dalszych etapów jej procedowania. W praktyce oznaczało to, że projekt rządowy mógł zostać urzeczywistniony bez konieczności głosowania sejmu.⁴⁵⁶ Ostatni zapis dotyczył zaostrenia kar dla osób, które czerpały korzyści osobiste z racji zajmowania stanowiska posła bądź senatora.⁴⁵⁷

Marszałek Rataj, początki wprowadzanych zmian komentował tak, że dyskutując z zarzutami, iż sejm przekreślił sens swego istnienia, oddając tak daleko idące pełnomocnictwa władzy wykonawczej, stwierdził: „Sejmowi pozostawała jeszcze tak wielka sfera działania, tak duża władza (uchylenie dekretów, wotum nieufności), że gdyby był ją chciał wykonać, pełnomocnictwa byłyby drobnostką”.⁴⁵⁸ Jednak Rataj był tak mocno zaangażowany we wprowadzanie nowych ustaw, że stracił on możliwość obiektywnego osądu i krytycznej refleksji. Rzeczywistość była jednak inna, ponieważ sejm dobrowolnie i bez przymusu dokonał swojego prawnego ubezwłasnowolnienia.⁴⁵⁹ Wprowadzone zmiany w konstytucji były dla piłsudczyków jednak nie wystarczające i dążyli oni do uchwalenia nowej konstytucji, co nastąpiło dopiero w 1935 roku.⁴⁶⁰ Prawica zaś była usatysfakcjonowana przyjętymi poprawkami konstytucji, uważając je za bardzo korzystne podstawy dla przyszłych swych rządów. Nie brała ona pod uwagę tego, że autorytarne rządy okażą się trwałe. Jednak nowela sierpniowa, sankcjonując prawnie uznanie utworzonego po zamachu majowym systemu państwowego, była jedynie rozwiązaniem niepełnym, a o dalszym rozwoju ustroju decydować miały praktyka i pomysły obozu piłsudczyków.⁴⁶¹

Sytuację sejmu najlepiej oddaje tekst Stanisława Thugutta z dnia 19 września 1927 roku, opublikowany w „Kurierze Porannym”: „Sejm utrzymany, ku powszechnemu

⁴⁵⁶ K. Witkowska – Chrzczonowicz, *Prace nad konstytucjami w II RP ...*, op. cit., s. 13; W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 222.

⁴⁵⁷ W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764 – 1989...* op. cit., s. 308; *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 150.

⁴⁵⁸ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 401.

⁴⁵⁹ *Polska odrodzona 1918 – 1939...*, op. cit., s. 105 – 106.

⁴⁶⁰ K. Witkowska – Chrzczonowicz, *Prace nad konstytucjami w II RP ...*, op. cit., s. 14.

⁴⁶¹ *Polska odrodzona 1918 – 1939...*, op. cit., s. 106.

zdziwieniu, przy życiu przez zwycięzców w walkach majowych, spychany jest odtąd systematycznie w nicość. Część uprawnień pozbył się przez zmianę Konstytucji, inne ofiarował szczerą ręką Rządowi w postaci pełnomocnictw. Tych, które mu pozostały, nie wolno było używać pod grozą poszczucia niego opinii publicznej, ciężkiego oskarżenia o przeszkadzanie pożytecznemu dziełu uzdrawiania stosunków. Wzywany do pracy w wypadkach nieodzownej potrzeby, dla załatwienia budżetu albo ratyfikacji umów międzynarodowych, pozbawiany jest poza tym z reguły nie tylko wpływu na bieżącą politykę Państwa, ale możliwości zajmowania się swoją główną pracą: uchwalaniem ustaw. Rząd bowiem, odmawiając wszelkiej z nim współpracy, pozostawia go w próżni, w której wcześniej czy później musi zniszczyć. Lżony, a co najmniej lekceważony publicznie przy każdej okazji, atakowany stale bezprzytomnie przez część prasy, Sejm stał się kosztownym sprzętem, którego celu i potrzeby nikt nie rozumie, przykładem odstrasającym szanujących się ludzi od pracy politycznej”.⁴⁶²

3.2.2. Inne zmiany w prawie

Kolejnym ważnym elementem w sposobie działania ówczesnego rządu miało również stosowanie tzw. precedensów konstytucyjnych, zwanych wówczas uzusami, jakie stanowiły dziedzictwo tradycji austriackich metod rządzenia. Podstawą stosowania precedensów konstytucyjnych był sposób interpretacji zapisów konstytucyjnych. Stosownie precedensów konstytucyjnych polegało na naruszaniu konstytucji marcowej poprzez jej werbalną, czyli dosłowną, interpretację, która nie zawsze była zgodna z intencją ustawodawcy. Do precedensów uciekano się najczęściej w momentach konfliktu rządu z sejmem⁴⁶³, ponieważ najczęściej chodziło o realizację takich działań, które nie zostały wyraźnie zakazane. Stosowanie uzusów miało za zadanie nie tylko ułatwienie pracy rządu, ale również ośmieszenie parlamentu oraz wskazanie, że konstytucja marcowa z 1922 roku była wadliwym tworem prawnym.⁴⁶⁴ Zastosowanie precedensów konstytucyjnych miało miejsce przy wspomnianym już wotum nieufności wobec ministrów z rządu Bartla lub w kwestiach dotyczących obradowania sejmu.

Precedensowy charakter miała również sprawa dotycząca zmiany prawa prasowego. Wydana została w formie dekretu prezydenta dnia 4 listopada 1926 roku. Nowe prawo przewidywało kary od 100 do 10 tys. złotych lub reszt od 10 dni do 3 miesięcy pozbawienia

⁴⁶² A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 443.

⁴⁶³ Polska odrodzona 1918 – 1939..., op. cit., s. 107.

⁴⁶⁴ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 152.

wolności za świadome rozpowszechnianie lub publikowanie w mowie lub druku, nieprawdziwych lub obłudnych, a mogących wyrządzić szkodę interesom państwa lub wywołać niepokój publiczny wiadomości o niebezpieczeństwie grożącym jego ustrojowi konstytucyjnemu lub społeczeństwu, choćby wiadomość taka miała charakter pogłoski.⁴⁶⁵ Kara dotknąć mogła: autora tekstu, redaktora gazety lub rzeczywistego kierownika organu prasowego, a w przypadku anonimowego tekstu istniał obowiązek ujawnienia autora. Wprowadzona została także solidarność majątkowa, którą zostali objęci wydawca, właściciel czasopisma, zarząd drukarni oraz jej właściciel.⁴⁶⁶ Ponieważ zakres czynów, które mogłyby z tytułu tych przepisów zostać ukarane, był bardzo niedoprecyzowany (co nie było dziełem przypadku), stwarzało to rządowi możliwość nieograniczonego represjonowania prasy opozycji, a o prawdziwości informacji decydowali pracownicy administracji.⁴⁶⁷

Na pierwszym po wydaniu dekretu w sprawie prawa prasowego posiedzeniu sejmku poseł Jerzy Sochacki z Komunistycznej Frakcji Poselskiej wystąpił z wnioskiem o uchylenie dekretu prezydenckiego. Wniosek ten został poparty przez wszystkie stronnictwa parlamentarne, nawet Klub Pracy. Sprawa wdrożenia zapisu dekretu w życie miała skomplikowane tło prawne. Według noweli sierpniowej dekrety prezydenckie, które są wydawane z mocą ustawy, mogą stracić swoją moc obowiązującą, jeżeli nie zostaną złożone sejmowi do 14 dni po najbliższym posiedzeniu sejmku lub jeśli sejm je uchyli. Pierwsze posiedzenie po wydaniu dekretu miało miejsce dnia 13 listopada 1926 roku, więc jeśli nie zostałyby złożony do sejmku do dnia 27 listopada, to tracił swoją moc prawną, a ogłoszenie go w „dzienniku ustaw” nie oznaczało złożenia go sejmowi. Jednocześnie powstał problem, czy sejm może rozpatrywać dekret, który nie został mu przedłożony. Te wątpliwości prawne chciał rozwiązać Rataj, który odesłał sprawę do Komisji Konstytucyjnej, która orzekła, że w każdym razie sejmowi przysługuje prawo uchylenia dekretu w drodze ustawy, co uczyniono w drodze głosowania dnia 11 grudnia 1926 roku.⁴⁶⁸

Jednakże w maju 1927 roku po zakończeniu jednej z sesji obrad sejmku, prezydent wydał kolejny dekret prasowy, który niewiele się różnił od tego poprzedniego, zaś prawo wprost nie zakazywało wydawania prawa, które raz zostało przez sejm nie zaakceptowane. W czasie kilku dniowej sesji nadzwyczajnej w sierpniu 1927 roku sejm postanowił odrzucić i ten dekret, jednakże odroczenie jego obrad na 30 dni sprawiło, że ustawa nie zdążyła być

⁴⁶⁵ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 130.

⁴⁶⁶ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 285.

⁴⁶⁷ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 167.

⁴⁶⁸ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 420.

przedstawiona senatowi. Prezydent i rząd stanęli na stanowisku, że wobec braku potwierdzenia uchwały ze strony senatu nie można unieważnić dekretu, a decyzja taka musi przybrać formę ustawy. Problem przybrał więc formę sporu konstytucyjnego, a rząd nie ogłosił uchwały sejmowej w „Dzienniku Ustaw”. W rezultacie dekret obowiązywał do 1930 roku, kiedy sejm go formalnie odrzucił.⁴⁶⁹

Dokonano również zmian w prawie administracyjnym, które przyczyniło się do wzrostu zaufania obywateli do rządów piłsudczyków. Minister prawy wewnętrznych Sławoj Składkowski wydał dla administracji wewnętrznej rozporządzenie, które dotyczyło załatwiania spraw obywateli. Starostowie zostali zobowiązani do osobistego przyjmowania petentów, i jeśli to było możliwe, załatwienia ich spraw w trybie natychmiastowym, przy czym opracowany został cały rytuał tego rodzaju spotkań. Jednocześnie Składkowski dążył do zmniejszenia biurokratyzmu. Wprowadził nowy styl pracy, który opierał się na częstym i niezapowiedzianym kontrolowaniu jednostek administracyjnych, a podczas kontroli źle pracujący urzędnicy byli doraźnie karani. W zależności od punktu widzenia takie działania miały zarówno swoje zalety, jak i wady jednakże dla przeciętnego obywatela stawało się świadectwem, że rząd jest po stronie społeczeństwa i jest po jego stronie w relacjach z lokalną administracją.⁴⁷⁰

Z drugiej jednak strony ustanowiono prawo, które przyczyniło się do rozbudowy systemu biurokratycznego, bowiem dnia 25 sierpnia 1926 roku określono zasady organizacji i urzędowania ministerstw, które w praktyce jednoznacznie stwierdzały, że minister sprawuje naczelną władzę w zakresie poruczonego mu działu służby, a żaden z urzędników nie posiadał samodzielnych uprawnień z tytułu zajmowanego stanowiska, lecz władzę sprawował tylko z upoważnienia i polecenia danego ministra.⁴⁷¹

Po zamachu majowym nasilił się także proces podporządkowania i ujednoczenia administracji i nie miał on tylko wydźwięku personalnego, o czym traktowane będzie w następnej części pracy. W myśl dekretu prezydenckiego z dnia 19 stycznia 1928 roku dokonano określenia organizacji i zakresu działania władz administracji ogólnej. Akt ten przewidywał, iż władzami administracji ogólnej są wojewodowie, komisarz rządu na miasto stołeczne Warszawę, starostowie powiatowi i starostwie grodzcy. Przepisy te dokonały

⁴⁶⁹ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914 – 2004...*, op. cit., s. 55; *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 153.

⁴⁷⁰ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 444; *Nowa encyklopedia powszechna...*, op. cit., t. 5, s. 871.

⁴⁷¹ W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764 – 1989...* op. cit., s. 327.

znacznego wzmocnienia pozycji administracji rządowej w hierarchii administracyjnej. Jednocześnie została także określona zasada monokratyczności, która głosiła, iż wspomniane władze administracji ogólnej działały pod osobistą odpowiedzialnością, samodzielnie oraz jednoosobowo. Akt ten w zasadniczy sposób umocnił zasadę zespolenia⁴⁷² w administracji ogólnej. Wojewoda, który pochodził z nominacji prezydenta, osobowo podlegał ministrowi spraw wewnętrznych, a służbowo premierowi i poszczególnym ministrom. Co ważniejsze, rozporządzenie to szczegółowo dookreśliło kwestię zakresu reprezentacji rządu przez wojewodę (m.in. wyłączne reprezentowanie rządu na uroczystościach państwowych; uzgadnianie działalności administracji państwowej na obszarze województwa zgodnie z linią rządu; ogólny nadzór nad sprawami osobowymi funkcjonariuszy państwowych ze stanowiska wymogów bezpieczeństwa; uzgadnianie działalności administracji cywilnej).⁴⁷³

Istniała również propozycja dokonania zmian w ordynacji wyborczej. Wystąpiono z projektem ograniczenia liczby posłów do 320 osób, a liczby senatorów do 80 osób. Miało to wpłynąć nie tylko na odciążenie skarbu państwa, ale również przyczynić się do lepszego zorganizowania izb prawodawczych. Dodatkowo, miało to przyczynić się do ustąpienia ludzi bez odpowiedniego wykształcenia, bowiem napięty harmonogram prac doprowadziłby do selekcji. Ponadto, uważano, iż dotychczasowa ordynacja wyborcza doprowadza do sytuacji, w której wyniki z okręgów, zamieszkałych w znakomitej większości przez osoby pochodzenia polskiego, są umniejszane na poczet okręgów, zamieszkałych przez mniejszości narodowe. W projekcie założono, że głosy będą liczone za pomocą metody d'Hondta proporcjonalnie do liczby ważnych głosów oraz wprowadzona zostanie zasada równości głosów. Rząd wiedział, że uzyska w tej sprawie poparcie i akceptację prawicy oraz centrum, ale stanowiłoby to policzek dla lewicy. W tym czasie Piłsudski jeszcze nie mógł pozwolić sobie na jawne sprzeciwianie się lewicy i chociaż Bartel zakulisowo działał, by sam sejm projekt taki wysunął, ostatecznie koncepcja zmiany ordynacji wyborczej nie doszła do skutku.⁴⁷⁴

---

⁴⁷² Jest to jedna z reguł określających sposób wyodrębnienia kompetencji administracyjnej w niższych terenowych szczeblach administracji publicznej. Zasada ta określa, że kompetencje administracyjne dotyczące różnych dziedzin administrowania, nie powinny być szeroko i nadmiernie przyznawane wielu terenowym organom administracji publicznej.

⁴⁷³ W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764 – 1989...* op. cit., s. 334 – 335; *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 140; *Nowa encyklopedia powszechna...*, op. cit., t. 4, s. 884.

⁴⁷⁴ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 400.

3.2.3. Przegrupowanie na państwowych stanowiskach

Dla piłsudczyków 1926 rok był czasem, kiedy należało umocnić zdobytą władzę. Drogą do tego nie było tylko wzmocnienie pozycji prezydenta, ciągła praca rządu oraz ośmieszenie parlamentu, ale również dokonanie zmian w polityce personalnej. Przebieg wydarzeń zamachu majowego ujawnił słabości organizacyjne piłsudczyków. Dowodzenie miało często charakter improwizowany. Mścił się brak własnych rozbudowanych struktur organizacyjnych i politycznych. Szczupłość zaufanych kadr własnych uniemożliwiała szybkie obsadzenie stanowisk w administracji państwowej (zwłaszcza na prowincji) oddanymi Piłsudskiemu ludźmi.⁴⁷⁵

Dnia 6 sierpnia 1926 roku, czyli zaraz po uchwaleniu noweli sierpniowej, prezydent uchwalił dekret o organizacji najwyższych władz wojskowych, powołując do życia niezależną od parlamentu instytucję Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych, który w trakcie wojny miał być Naczelnym Wodzem.⁴⁷⁶ Trzy tygodnie później stanowisko Generalnego Inspektora zostało przekazane Piłsudskiemu, który jako minister spraw wojskowych tylko formalnie podlegał kontroli parlamentu. Dekret ten spowodował całkowite odsunięcie kontroli wojska spod kompetencji parlamentu, a zależność Generalnego Inspektora od głowy państwa miała charakter jedynie formalny, co było związane ze znanymi nam już relacjami na linii Piłsudski – Mościcki. Tym samym także od strony formalnej pełnia władzy skupiła się w rękach Piłsudskiego, który będąc jednocześnie ministrem spraw wojskowych i Generalnym Inspektorem, miał do własnej dyspozycji wojsko polskie.⁴⁷⁷ Dzień wcześniej, czyli dnia 5 sierpnia 1926 roku rząd uchwalił dodatek służbowy dla oficerów znacznie podwyższający ich uposażenia.⁴⁷⁸

Umacnianiu pozycji obozu sanacyjnego towarzyszyły działania mające na celu pogłębienie sprzeczności występujących prawie we wszystkich partiach i stronnictwach. Od jesieni 1926 roku systematycznie wprowadzano do rządów, choć początkowo nie na najbardziej eksponowane stanowiska, osoby całkowicie oddane Piłsudskiemu. Równocześnie dokonano dużej reorganizacji w szeregach oficerów zawodowych wycofanych ze służby czynnej, którzy posiadali decydujący głos o kwestiach najistotniejszych, jak sprawy kadrowe, czy dysponowanie finansami w poszczególnych jednostkach. Selekcja dokonywana w wojsku

⁴⁷⁵ A. Chojnowski, Piłsudzczy u władzy..., op. cit., s. 9 – 10.

⁴⁷⁶ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 168.

⁴⁷⁷ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 127; W. Witkowski, Historia administracji w Polsce 1764 – 1989... op. cit., s. 324; A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski..., op. cit., s. 461.

⁴⁷⁸ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 403.

opierała się również na decyzjach o odsunięciu niechętnych Piłsudskiemu generałów na wcześniejszą emeryturę lub poprzez odsunięcie ich na „boczne tory”. Tym, którzy byli wierni Piłsudskiemu znacząco poprawiono warunki bytności i chociaż podwyżka uposażenia dla oficerów była potrzebna, to przeciwnicy Piłsudskiego komentowali ją jako swojego rodzaju zapłatę za wierność w trakcie zamachu majowego. Zdarzało się również, że wojskowi obsadzani byli również i w administracji.⁴⁷⁹ Początkiem 1926 roku tylko 14 % generałów wywodziło się z grup legionowych, a w 1932 roku było ich już 75%. Najbliższymi współpracownikami Piłsudskiego w sprawach państwowych zostali pułkownicy Aleksander Prystor, Józef Beck, Bolesław Wieniawa – Długoszowski, Walery Sławek, Adam Koc i Bronisław Pieracki.⁴⁸⁰ Po wyeliminowaniu przez sanację z wojska i administracji najaktywniejszych jej przeciwników, nie zastosowano szerszych represji wobec pokonanych.⁴⁸¹

W skali całego kraju przeprowadzono również poważne zmiany personalne na stanowiskach starostów, wojewodów oraz wyższych urzędów państwowych. Do maja 1926 roku stanowiska te były w większości zajmowane przez zwolenników stronnictw centroprawicowych, tj. endecji, chadecji i „Piasta”.⁴⁸² Po zamachu majowym dokonano zmian i przesunięć personalnych w administracji. W pierwszych miesiącach po zamachu zmieniono 7 z 17 wojewodów, ponad 1/3 starostów, a w prawie wszystkich urzędach wojewódzkich pojawili się nowi ludzie, którzy – podobnie, jak to miało miejsce na szczeblach ministerstw – zajmowali przeważnie stanowiska nie najbardziej eksponowane, ale za to newralgiczne z punktu widzenia rządu państwem.⁴⁸³ Kolejne lata przyniosły również zmiany na stanowiskach administracji oświatowej, kas chorych, czy ubezpieczalni.⁴⁸⁴ Skrajnym przypadkiem było obsadzenie stanowiska Generalnego Komisarza Wyborczego, aby rząd miał również możliwość kontrolowania w ten pośredni sposób wyników najbliższych wyborów.⁴⁸⁵

Jakie skutki przynosiły owe działania, najlepiej przedstawia notatka Rataja z dnia 6 sierpnia: „Zaczęła żerować na sytuacji wszelkiego rodzaju kanalia. Podwładny mający urazę do swojego przełożonego robił po prostu na niego donos, iż jest endek lub piastowiec, a

⁴⁷⁹ L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 168; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 283.

⁴⁸⁰ L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 168.

⁴⁸¹ *Polska odrodzona 1918 – 1939...*, op. cit., s. 106.

⁴⁸² A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 461.

⁴⁸³ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 283 – 284.

⁴⁸⁴ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 128.

⁴⁸⁵ *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 161.

nie raz dorzucał, że i złodziej, którego należy wysanować. Sanofantyzm doszedł do tych rozmiarów, że urzędnicy w jednym biurze bali się rozmawiać ze sobą. Prześciganie się w piłsudczyństwie. Niedawni zakamieniali endecy występują demonstracyjnie z organizacji i w sposób właściwy neofitom wszelkiego rodzaju są bardziej majowo nastroszeni niż sam Piłsudski. Przy czyszczeniu i reorganizowaniu administracji oszczędza się w sposób wpadający w oko funkcjonariuszy związanych w ten lub inny sposób ze sferami ziemiańskimi”.⁴⁸⁶

3.3. Reorganizacja sceny politycznej i konieczność rozpisania wyborów

Zamach majowy doprowadził do zmian na polskiej scenie politycznej oraz pewnych przegrupowaniami w stronnictwach. Zaraz po zamachu majowym Piłsudski w pierwszej kolejności oficjalnie odrzucił współpracę z komunistami, którzy byli mu potrzebni jedynie w uzyskaniu poparcia w momencie walki. Komuniści, stojąc po stronie Piłsudskiego, zaznaczali wcześniej, że poparcie dla zamachu majowego jest, pomimo tego, że ich cele szły dalej niż cele piłsudczyków. Działacze komunistyczni już po dwóch tygodniach od zamachu wycofali swoje poparcie dla Piłsudskiego uznając je za karygodny błąd polityczny popełniony przez kierownictwo partii.⁴⁸⁷ Postawa Komunistycznej Partii Polski została również wyraźnie potępiona przez wyraźną dyrektywę Międzynarodówki Komunistycznej.⁴⁸⁸ W partii doszło do ostrych sporów pomiędzy tzw. większością i mniejszością na temat błędu majowego, przez co w latach 1926 – 1929 trwała walka tych dwóch frakcji, która zakończyła się objęciem władzy w partii przez frakcję mniejszościową. Przy każdej możliwej okazji, gdzie głosowano w sejmie nad uchwaleniem jakiejś ustawy, komuniści głosowali przeciwko oczekiwaniom ekipy rządzącej, która była dla nich tożsama z rządami Piłsudskiego.⁴⁸⁹ Jednak komuniści działający najczęściej w podziemiu nie byli liczącą się siłą polityczną. Większe problemy stwarzała Niezależna Partia Chłopska, które ze względu na swój ewidentnie kryptokomunistyczny charakter została zdelegalizowana w marcu 1927 roku.⁴⁹⁰

Dla lewicy dzień zwycięstwa Piłsudskiego stanowił początek ich drogi do władzy. Dzień po zakończeniu walk, czyli dnia 15 maja 1926 roku, Centralny Komitet Wykonawczy

⁴⁸⁶ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 403.

⁴⁸⁷ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 130.

⁴⁸⁸ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 155.

⁴⁸⁹ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 3, s. 442.

⁴⁹⁰ Polska odrodzona 1918 – 1939..., op. cit., s. 106; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 288.

PPS podjął uchwałę, w której domagał się utworzenia „rządu robotniczo – włościańskiego bez udziału partii popierających krwawy i sprzedajny rząd W. Witosa”.⁴⁹¹ Późniejsze poczynania Piłsudskiego, który komponując pierwszy gabinet Bartla nie wziął pod uwagę działaczy lewicowych, wciąż nie zniechęcały członków PPS. Jednak ich złudzenia Piłsudski eliminował dość szybko, na co przykładem może być sytuacja, z dnia 14 maja 1926 roku, kiedy to do gabinetu Piłsudskiego udali się delegaci PPS by porozmawiać z Marszałkiem o ogłoszeniu dekretu o wywłaszczeniu bez odszkodowania. Piłsudski przyjął ich bardzo chłodno, stanowczym tonem odpowiedział, że wywłaszczenia bez odszkodowania nie będzie i wydalil posłów tak szybko, iż oficer, który otworzył im uprzednio drzwi, nie zdążył ich nawet zamknąć, a goście już byli przy nich z powrotem. I chociaż lewica nadal liczyła na współpracę z Piłsudskim ze względu na jego socjalistyczną przeszłość, czas pokazał, że Piłsudski nie miał zamiaru liczyć się z ich zdaniem⁴⁹².

Opisany stosunek Piłsudskiego do lewicy kompletnie ją dezorientował. Na pierwszym po przewrocie posiedzeniu CKW PPS zostały sformułowane żądania partii, które dotyczyły rozwiązania parlamentu, konieczności obioru przez Piłsudskiego funkcji głowy państwa, a także odrzucono możliwość współpracy z komunistami, Niezależną Partią Chłopską i Niezależną Socjalistyczną Partią Pracy, opowiadając się za współpracą z PSL – „Wyzwolenie”, Stronnictwem Chłopskim i Partią Pracy,⁴⁹³ które poparły żądania PPS. Jednak Piłsudski nadal dystansował się od lewicy, niejednoznacznie potwierdzał w swoich enigmatycznych publicznych wypowiedziach. Nie były to sformułowania bezpośrednie, tak by nie doprowadzić do całkowitego rozbratu, jednak Piłsudski kreował się na człowieka, który stoi ponad partiami. Jednak po zjeździe w Nieświeżu, część działaczy PPS zdecydowała się przejść do opozycji.⁴⁹⁴

Omawiając stanowisko PPS wobec Piłsudskiego od momentu przewrotu do listopada 1926 roku, A. Garlicki, powołując się na opinię A. Tymienieckiej, twierdzi, że można wyróżnić w tym dwa etapy: pierwszy z nich, który zamknął odrzucenie przez Piłsudskiego prezydentury to całkowite identyfikowanie się PPS z siłami przewrotu majowego; drugim etapem stanowisko PPS wobec rządów Piłsudskiego określić można było jako krytyczną

⁴⁹¹ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 154.

⁴⁹² A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 365.

⁴⁹³ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 130.

⁴⁹⁴ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 369; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 155.

współpracę.⁴⁹⁵ Zaś w listopadzie 1926 roku CKW PPS podjął uchwałę o przejściu do konstruktywnej opozycji celem reformy rządów i usunięcie zeń przedstawicielei władz konserwatystów oraz zmiany polityki gospodarczej władz.⁴⁹⁶ Decyzję tą miesiąc później potwierdziła Rada Naczelna, podkreślając równocześnie, że nie zamierza walczyć z Piłsudskim jako szefem rządu. Jednak pomimo tej uchwały działania członków PPS były niekonsekwentne, ponieważ podejmowanie oficjalnej krytyki działań rządu, wiązało się z obawami, iż publiczna agresja skierowana bezpośrednio w osobę Piłsudskiego, przysienie niebezpieczeństwo ze strony systemu, który przecież był faktycznym architektem tego systemu.⁴⁹⁷ Jednak niekonsekwencja ta miała swoje przyczyny w tym, że część członków PSL „Wyzwolenie” i PPS, a także Stronnictwa Chłopskiego była lojalnymi zwolennikami Piłsudskiego i popierała działania podejmowane przez Marszałka, nawet jeśli jego poczynania nie były zgodne z linią ich partii. Wyrazem tego było przyłączenie się do tworzonego w październiku 1926 roku rządu posłów z PPS i PSL „Wyzwolenie”, gdzie kierownictwa obu partii zaznaczyły, że ministrowie ci nie są przedstawicielami swoich ugrupowań, a rządy sprawują jedynie jako osoby prywatne.⁴⁹⁸

Piłsudski posiadał bardzo wielu zwolenników w najliczniejszej warszawskiej organizacji PPS, która była kierowana przez Rajmunda Jaworowskiego. Narastające sprzeczności doprowadziły do tego, że jesienią 1928 roku, kiedy spór pomiędzy rządem, a parlamentem był najostrzejszy, doszło do rozłamu w PPS, a rozłamowcy reaktywowali dawną piłsudczykowską PPS Frakcję Rewolucyjną. Było to nawiązanie nazwą do okresu, kiedy Piłsudski zajmował w ruchu socjalistycznym pozycję znaczącą. Jednak nowa organizacja nie zdobyła, poza Warszawą i Śląskiem, szerszego poparcia i w późniejszym okresie nie odgrywała znaczącej roli na scenie politycznej.⁴⁹⁹

Jednak ogólnie rzecz ujmując, opozycja ze strony lewicy była stosunkowo łagodna i opierała się w głównej mierze na krytyce poszczególnych ministrów lub decyzji rządu, a najostrzejszym jej wyrazem było wstrzymanie się od głosowania nad budżetem lub wypowiedanie się przeciw niemu, jednakże miało to miejsce tylko wtedy, gdy jego

---

⁴⁹⁵ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 413.

⁴⁹⁶ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 129; L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 170.

⁴⁹⁷ A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski..., op. cit., s. 463; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 288.

⁴⁹⁸ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 155.

⁴⁹⁹ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 288.

uchwalenie nie budziło wątpliwości.⁵⁰⁰ Proces przechodzenia partii lewicy parlamentarnej do opozycji wobec rządów Piłsudskiego był procesem trudnym i skomplikowanym.⁵⁰¹

Pewne zmieszanie powstało w partiach centrowych. Polaryzacja stanowisk dokonała się najszybciej w łonie Narodowej Partii Robotniczej. Od momentu przeprowadzania przez Piłsudskiego zamachu majowego część działaczy opowiadała się za poparciem legalizacji przewrotu oraz udzieleniem wsparcia Piłsudskiemu, a przeciwstawna była zbliżaniu się partii centrowych do obozu narodowego.⁵⁰² Dnia 15 sierpnia 1926 roku doszło do rozłamu w NPR i wyłoniła się zeń grupa piłsudczykowska, która przybrała nazwę NPR Lewica⁵⁰³. Pozostała część nadal była pod przywództwem Karola Popieła i zajęła stanowisko antypiłsudczykowskie.⁵⁰⁴ Czołowymi przywódcami ugrupowania frakcyjnego byli Antoni Cizak i Ludwik Waszkiewicz.⁵⁰⁵ Lewica, która później używała nazwy Narodowego Stronnictwa Pracy, dysponowała pewnymi wpływami w województwach zachodnich i centralnych, a według szacunków w roku 1928 skupiała około 15 tysięcy członków.⁵⁰⁶ Ich najważniejszym zapleczem było nowo powstała centrala związkowa, czyli Polskie Związki Zawodowe „Praca”. Jednak to nowe ugrupowanie, które chciało zdobyć sobie nowych zwolenników poprzez podkreślanie wierności programowi partii z 1920 roku nie było jednak zbyt silne. Sama organizacja nie okazała się zbyt trwałą, ponieważ po 6 latach podzieliła się na Narodowe Stronnictwo Pracy i usiłującą z nim konkurować efemeryczną Partię Narodową Socjalistów.⁵⁰⁷

Także w Polskim Stronnictwie Chrześcijańskiej Demokracji, w której uwidoczniły się podziały terytorialne, nie istniała jedność, chociaż była to jedyna aktywna partia chadecka na polskiej scenie politycznej. Podziały te miały zarówno charakter ideologiczny, jak i terytorialny. Przejawem braku odpowiedniej organizacji było częściowe poparcie kandydatury Piłsudskiego na stanowisko prezydenta oraz analogiczna sytuacja w przypadku głosowania na Mościckiego.⁵⁰⁸ Najbardziej antypiłsudczykowskie nastawienie reprezentowała kierowana przez Wojciecha Korfatego chadecja śląska, która nawet w grudniu 1927 roku ogłosiła swoją autonomię w odrębne stronnictwa, dystansując się zwłaszcza od organizacji

---

⁵⁰⁰ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 155.

⁵⁰¹ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 436.

⁵⁰² Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 289.

⁵⁰³ Nowa encyklopedia powszechna..., op. cit., t. 4, s. 394.

⁵⁰⁴ W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 228.

⁵⁰⁵ Tamże, s. 227.

⁵⁰⁶ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 155.

⁵⁰⁷ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 289.

⁵⁰⁸ Tamże, s. 289.

wschodniogalicyskiej (m. in.) ze Stefanem Bryłą), opowiadającej się za porozumieniem z ekipą rządzącą. Chwiejną i niezdecydowaną postawę zajmowali działacze grupujący się wokół Józefa Chacińskiego. Po stronie Korfantego stało natomiast, przynajmniej do początków lat 30., środowisko krakowskie skupione wokół gazety „Głos Narodu”. Pozycję chadecji osłabiał także brak wyraźnego poparcia ze strony Kościoła katolickiego, dla którego coraz istotniejsze było unormowanie stosunków z ekipą rządzącą. W ciągu kolejnych lat część działaczy przeszła do obozu piłsudczykowski.⁵⁰⁹ Ponadto, piłsudczycy przyczynili się do osłabienia pozycji endecji poprzez nawiązanie współpracy z hierarchią kościelną.⁵¹⁰

Zróznicowane stanowisko wobec przewrotu i jego konsekwencji zajęli przywódcy PSL „Piast”, które stanowiło najliczniejszą partię centrum w sejmie. Wspomniany już wielokrotnie Maciej Rataj i Jan Dębski, który pod nieobecność Witosa posiadał rzeczywiste kierownictwo nad frakcją poselską, opowiedzieli się za kandydaturą Piłsudskiego na fotel prezydencki, a następnie poparli wybór na to miejsce Mościckiego.⁵¹¹ Stanowisko większości działaczy wyraziła konferencja krakowska PSL „Piast” z dnia 14 czerwca 1926 roku, która jednoznacznie poparła opozycyjne stanowisko Witosa, potępiła przewrót majowy i krytycznie ustosunkowała się do gabinetu Bartla. W okresie późniejszym preferowano tzw. rzeczową opozycję,⁵¹² w związku z czym posłowie „Piasta” bardzo często głosowali w sejmie za projektami rządowymi, chociaż sam prezes stronnictwa wyraźnie dystansował się od działań ekipy rządzącej. Występujące kontrowersje ujawniły się ponownie przed wyborami parlamentarnymi z 1928 roku i zaowocowały rozłamem.⁵¹³

Najszybciej wyciągnęła wnioski z poczynań Piłsudskiego prawica. Zmiany dokonujące się w obozie narodowym nie były jednak, tak jak w wypadku innych ugrupowań politycznych, efektem różnicy zdań na temat stanowiska, jakie należy zająć wobec nowych rządzących, ale sporów o wybór drogi, która umożliwiłaby narodowcom powrót do władzy.⁵¹⁴ Przewrót majowy był dla endecji zaskoczeniem. Oczywiście liczone się z tym, że Piłsudski sięgnie po władzę, jednakże nie przewidywano, że wydarzenia potoczą się właśnie w taki sposób. Można odnieść wrażenie, że endecję zaskoczył społeczny aspekt przewrotu majowego. Obawiano się bowiem, że przewrót będzie stanowił polskie wydanie wspomnianej

⁵⁰⁹ A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 463. *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 156.

⁵¹⁰ *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 129.

⁵¹¹ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 227; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 289.

⁵¹² *Wielka historia Polski 1918 – 1939...*, op. cit., t. 9, s. 129.

⁵¹³ *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 156.

⁵¹⁴ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 290.

już kiereńszczyzny i rozniecenie nieobliczalnych radykalnych nastrojów doprowadzi do nieobliczalnych skutków społecznych. Endecja obawiała się zarówno wojny domowej, jak i rewolucji społecznej.⁵¹⁵

Początkowo konserwatyści charakteryzowali się niejednorodnym stanowiskiem wobec zamachu majowego, gdzie jedni opowiadali się za lojalnością wobec Piłsudskiego, drudzy zaś potępiali zamach zaraz po jego zakończeniu.⁵¹⁶ Tak było również z decyzją Piłsudskiego o nawiązaniu współpracy z konserwatystami. Po spotkaniu nieświeskim jego najwierniejsi współpracownicy, czyli Walery Sławek i Edward Rydz – Śmigły pozyskali dla piłsudczyków nie tylko wpływy sfery ziemiańsko – konserwatywne z poszczególnych dzielnic,⁵¹⁷ ale również zdobyli poparcie Andrzeja Wierzbickiego, kierującego wpływowym „Lewiatanem”, czyli Centralnym Związkiem Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów.⁵¹⁸ Pozyskanie tej osoby świadczyło o przyciąganiu przez piłsudczyków również tych ludzi, którzy liczyli się najbardziej w sferach przemysłowych. Takie działania doprowadziły w znacznym stopniu do osłabienia endecji, która poprzednio korzystała z pomocy finansowej tych środowisk, zwłaszcza podczas kampanii wyborczych.⁵¹⁹ Obóz konserwatywny, który po zwycięstwie koncepcji republiki i demokracji parlamentarnej, zszedł na margines życia politycznego, dzięki współpracy z Piłsudskim znów miał możliwość powrotu na scenę polityczną.⁵²⁰

Narodowa Demokracja w dalszym ciągu jednak znajdowała ona uznanie i poparcie części ziemiaństwa, burżuazji i mieszczaństwa. Posiadała nadal duże wpływy w Polsce zachodniej (Wielkopolska, Pomorze, czy Górny Śląsk), na kresach wschodnich (Lwów i Wilno) i w dużych miastach innych regionów kraju.⁵²¹ Roman Dmowski, przeciwnik polityczny Piłsudskiego i przywódca obozu narodowego, podobnie jak Marszałek, odnosił się do partii i stronnictw politycznych z dużą niechęcią, uważając, że te formy działania są przeżytkiem i przystąpił do organizowania swoich zwolenników w formacji o nowych zasadach działania. Dnia 4 grudnia 1926 roku w hotelu „Bazar” w Poznaniu odbyło się

⁵¹⁵ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 422.

⁵¹⁶ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 972.

⁵¹⁷ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 128.

⁵¹⁸ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 394.

⁵¹⁹ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 287 – 288.

⁵²⁰ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 373; W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 224.

⁵²¹ A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski..., op. cit., s. 462; W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s.227.

kilkusetosobowe spotkanie, na którym powstał Obóz Wielkiej Polski (dalej: OWP).⁵²² Geneza OBW miała już swoje miejsce w okresie przedmajowym, choć niewątpliwie przewrót odegrał rolę katalizatora, przyspieszając decyzje i działania.⁵²³ W intencjach Dmowskiego OWP miał mieć charakter ponadpartyjny i skupiać przedstawicieli oraz reprezentantów różnych przekonań i grup społecznych, co tym bardziej podkreślało apolityczność organizacji. Jak zauważyli endecy, sanacja realizuje program zawierający postulaty ruchu narodowego, lecz czyni to niekonsekwentnie i zbyt wolno, zapominając, że gospodarzem państwa jest naród polski.⁵²⁴ Dla Dmowskiego ważne było to, aby ugruntowanie OBW przebiegało szybko i sprawie, bez marnowania czasu na jałowe dyskusje.⁵²⁵ W założeniach ideowych podkreślano powiązania z nauką kościoła katolickiego, ideę solidaryzmu narodowego, konieczność utworzenia silnego państwa i zwalczanie wszystkiego, co sprowadzało do jego wewnętrznego osłabienia, czyli przed wszystkim ugrupowań lewicowych i mniejszości narodowych, zwłaszcza tych żydowskich. Kierownictwo endeckie nie bez racji podnosiło rolę chrześcijaństwa w życiu narodu polskiego, jednak traktowało ono religię w sposób instrumentalny, czyniąc z niej hasło wyborcze.⁵²⁶

Formy organizacyjne OWP były nowe, zbliżone do wzorów włoskiego faszyzmu: wprowadzono zasadę mianowania przywódców niższego szczebla przez kierownictwo z wyższej hierarchii; członkowie nosili mundury organizacyjne, a na czele stał Wielki Obroźy, który był najwyższym przywódcą organizacji. Funkcję tą sprawował Dmowski, a jego najbliższymi współpracownikami byli Zygmunt Berezowski, Stanisław Haller, czy Jerzy Zdziechowski.⁵²⁷ Niezależnie od wątpliwości, czy OWP należy postrzegać w kategoriach faszystowskich, czy jako formę nacjonalistycznej organizacji militarnej, to warto zwrócić uwagę na fakt, że była to nowa jakość w życiu politycznym Polski.⁵²⁸ W ramach OWP powstał Również Ruch Młodych,⁵²⁹ który charakteryzował wewnętrznym dynamizmem autonomicznym oraz wysoką dyscypliną jego członków, a ich spotkania przypominały bardziej odprawy wojskowe niż zwykłe posiedzenia. OWP starał się przyciągać do siebie

---

⁵²² W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 227.

⁵²³ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 422.

⁵²⁴ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 227.

⁵²⁵ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 424.

⁵²⁶ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 227.

⁵²⁷ *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 156.

⁵²⁸ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 425.

⁵²⁹ A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 463.

także działacze z innych ugrupowań, m. in. PSL „Piast”, jednakże rozmowy zakończyły się fiaskiem.⁵³⁰

Co do sytuacji partii mniejszości narodowych to zamach majowy w niewielkim stopniu miał wpływ na zmianę ich pozycji na scenie politycznej, choć część tych stronnictw przyjęła dojście do władzy nowej ekipy, wyraźnie dystansującej się od koncepcji nacjonalistycznych, z pewną nadzieją. Uwidocznilo się to m. in. w postawie klubów poselskich Żydów i Niemców, które częściowo poparły wybór Piłsudskiego, a następnie Mościckiego na urząd prezydenta. Nieprzejednane stanowisko zajmowały cały czas mniejszości słowiańskie, a zwłaszcza te ich grupy, które znajdowały się pod wpływami komunistycznymi. One najwcześniej spotkały się z represjami, czego najwyraźniejszym przejawem było aresztowania działaczy białoruskich, będące wstępem do delegalizacji masowej, komunizującej Białoruskiej Włościańsko – Robotniczej „Hromady”.⁵³¹ Dla autorytarnych władz była tym bardziej niebezpieczna, gdyż po zamachu majowym lawinowo wzrosła jej liczebność, co było skutkiem nabrzmiałej sytuacji społecznej na północno – wschodnich krańcach Rzeczypospolitej, której nie potrafiły załagodzić zbliżone najczęściej do Narodowej Demokracji władze lokalne. Obawiały się one także podjęcia decyzji niezgodnych w linię rządzących. Jednak jej rozwiązanie nastąpiło dnia 14 stycznia 1927 roku poprzez aresztowanie jej głównych działaczy i kierownictwa.⁵³²

Obóz rządzący usiłując umocnić swoją pozycję w państwie, nieustannie dążył do pogłębiania niestabilności oraz rozłamów w partiach ludowców, socjalistów, czy w stronnictwach chrześcijańsko – demokratycznych, przy czym piłsudczycy zabiegali o pozyskanie dla siebie podstawy społecznej ruchu narodowo – demokratycznego.⁵³³ Większość z nich należała do innych partii politycznych, najczęściej lewicowych, gdzie niekiedy zajmowali oni bardzo ważne funkcje.⁵³⁴ Taki układ przyczyniał się do tego, że zwolennicy Piłsudskiego stanowili pewnego rodzaju hamulce podejmowanych w tych partiach decyzji, które mogłyby okazać się szkodliwe dla rządu, jednak w miarę czasu możliwości takich osób zaczynały topnieć.⁵³⁵ Ponadto, zbliżające się wybory, przeprowadzone miały być nadal według ordynacji wyborczej z 1922 roku, a to wymagało od

⁵³⁰ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 156.

⁵³¹ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 170; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 291 – 292.

⁵³² A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 426 – 427, 432.

⁵³³ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 463; A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski..., op. cit., s. 463.

⁵³⁴ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 464.

⁵³⁵ Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 160.

piłsudczyków stworzenia własnej reprezentacji. Początkowo do ugrupowań pro – piłsudczykowskich można było zaliczyć Partię Pracy, powstałą w wyniku rozłamu w PSL „Wyzwolenie” oraz Związek Naprawy Rzeczypospolitej, jaki został utworzony w czerwcu 1926 roku z inspiracji tajnego Związku Patriotycznego. Należeli do niego głównie członkowie Związku Strzeleckiego, Centralnego Związku Osadników i Związku Powstańców Śląskich. Na pozycje te przeszła także NPR Lewica i powstałe pod koniec 1927 roku w wyniku rozłamu w PSL „Piast” Zjednoczenie Ludu Polskiego z Jakubem Bojko na czele. Wszystkie te organizacje były niewystarczające na potrzeby kampanii wyborczej, więc od jesieni 1927 roku ruszyły przygotowania do tworzenia własnej organizacji.⁵³⁶

Od grudnia 1927 roku zaczęły powstawać w różnych częściach kraju Komitety Współpracy z Rządem,⁵³⁷ a dnia 19 stycznia 1928 roku ukazała się deklaracja Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem Marszałka Piłsudskiego (dalej: BBWR), a na czele nowej organizacji stanął Walery Sławek.⁵³⁸ BBWR nie miał być zwykłym sojuszem partii i stronnictw politycznych, ponieważ prawo do przystąpienia do niego posiadał każdy, bez względu na przynależność partyjną, a uznawał, że nadrzędność interesów państwa i konieczność pracy dla niego jest sprawą priorytetową. Tego rodzaju warunki były do przyjęcia dla ludzi o bardzo zróżnicowanych poglądach, a także dla przedstawicieli mniejszości narodowych. Wśród członków BBWR znaleźli się więc radykałowie i monarchiści, dawni socjaliści i ludowcy obok konserwatystów, a także przedstawiciele Żydów, Białorusinów i Ukraińców.⁵³⁹

Ogłoszona deklaracja miała charakter dość ogólnikowy i niesprecyzowany.⁵⁴⁰ W znacznej części poświęcona była krytyce konstytucji i zasad politycznych dominujących w okresie przedmajowym oraz podkreślanie osiągnięć, zwłaszcza ekonomicznych, obozu rządzącego. Zwracano w niej uwagę na konieczność wzmocnienia władzy wykonawczej oraz ograniczenia nadmiernie rozbudowanych uprawnień parlamentu i partii politycznych.⁵⁴¹ Konstrukcja taka była zamierzona, bo miała przekonać społeczeństwo, że nie liczą się piękne słowa i obietnice, jakich pełne były deklaracje partyjne, ale konkretne działania, do których się odwoływano. Zgodnie z generalną zasadą przeciwstawiano „pustym obietnicom” przemawiające do wyobraźni obywateli „fakty i liczby” dotyczące realnych dokonań ekipy

⁵³⁶ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s. 292.

⁵³⁷ A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935..., op. cit., s. 475.

⁵³⁸ W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 237.

⁵³⁹ L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 171.

⁵⁴⁰ Wielka historia Polski 1918 – 1939..., op. cit., t. 9, s. 136.

⁵⁴¹ Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności..., op. cit., s. 246.

rządzącej.⁵⁴² Wszystkie pozytywne zjawiska, jakie zeszły w państwie bezsprzecznie przypisywano działaniom ekipy rządzącej. BBWR był pewnym novum na polskiej scenie politycznej. Nie miał on charakteru tradycyjnego porozumienia wyborczego, nie był doraźną koalicją ugrupowań politycznych. Od początku istotną rolę w centralnych władzach organizacji odgrywali ludzie wywodzący się z armii i w związku z tym określani byli mianem „pułkowników”, chociaż nie wszyscy posiadali ten stopień.⁵⁴³

BBWR był bardzo zróżnicowany. W jego ramach działało także, na zasadach autonomii, wiele innych organizacji założonych przez zwolenników Piłsudskiego, jak np. Partia Pracy i Związek Naprawy Rzeczypospolitej (zwany „Naprawą”), które po wyborach z 1928 roku połączyły się i utworzyły Zjednoczenie Pracy Wsi i Miast. Porozumienie to jednak okazało się nietrwałe i w styczniu 1930 roku Partia Pracy wznowiła samodzielną działalność, pozostawiając w spadku dotychczasową nazwę „Naprawie”. Wspierające BBWR organizacje konserwatywne (małopolskie Stronnictwo Pracy Narodowej, Polka Organizacja Zachowawcza Pracy Państwowej z Polskiej centralnej i północno – wschodniej oraz wielkopolskie Chrześcijańskie Stronnictwo Rolnicze) powoływały do życia ciała koordynacyjne, jak Komitet Zachowawczy, Zachowawczy Związek Organizacji Politycznych i Gospodarczych oraz Zjednoczenie Zachowawczych Organizacji Politycznych. Jednak pomimo zapewnionej autonomiczności, część organizacji lewicowych szybko została wciągnięta w strukturę BBWR, które z czasem rozrastało się poprzez przyłączanie członków rozpadających się grup lub organizacji politycznych.⁵⁴⁴ BBWR uzyskał bezpośrednie wsparcie finansowe ze strony rządu oraz pomoc całej administracji państwowej.⁵⁴⁵ Jednak siłą jednoczącą BBWR był autorytet Piłsudskiego, przekonanie o słuszności przeprowadzenia zamachu majowego, powodzenie hasła apartyjności i pracy dla państwa, pomoc finansowa sfer prywatnych i ziemian oraz administracji państwowej.⁵⁴⁶

Wybory, które zostały zaplanowane na dzień 4 i 11 marca 1928 roku⁵⁴⁷ stanowiły pewnego rodzaju plebiscyt, dzieląc wyborców na tych, którzy zagłosują za nową władzą Piłsudskiego, i na tych, którzy opowiadają się za rządami przedmajowymi.⁵⁴⁸ Blok

⁵⁴² W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 238.

⁵⁴³ *Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności...*, op. cit., s. 246; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 293.

⁵⁴⁴ Cz. Brzoza, A. L. Sowa, *Historia Polski...*, op. cit., s. 293.

⁵⁴⁵ A. Czubiński, J. Topolski, *Historia Polski...*, op. cit., s. 463.

⁵⁴⁶ L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 171; W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 238.

⁵⁴⁷ *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 161.

⁵⁴⁸ A. Garlicki, *Józef Piłsudski 1867 – 1935...*, op. cit., s. 473.

popierający rząd wystąpił ostatecznie z czterema listami wyborczymi: samego BBWR, Katolickiej Unii Ziem Zachodnich (skupiała piłsudczyków z Wielkopolski i Pomorza), Stronnictwa Katolicko – Ludowego (Galicja Zachodnia), listą Narodowo – Państwowego Bloku Pracy i z listą Związku Chłopskiego (utworzony przez wyborami w 1928 roku przez Jana Stapińskiego, po usunięciu go ze Stronnictwa Chłopskiego).⁵⁴⁹ Prawica wysunęła dwie listy: Narodowej Demokracji, która bez współdziałania innej partii wystąpiła jako Stronnictwo Katolicko – Narodowe, a odrębną listę zgłosiła Monarchistyczna Organizacja Wszechstanowa. W centrum doszło do utworzenia bloku PSL „Piast” i chadecji, natomiast NPR zgłosiła własną listę. Wreszcie na lewicy nie uzyskano porozumienia, przez co istniało aż sześć list: Stronnictwa Chłopskiego, PSL „Wyzwolenie”, Chłopskiego Stronnictwa Radykalnego, PPS, Nienależnej Socjalistycznej Partii Pracy i komunistów występujących pod nazwą Jedność Robotniczo – Chłopska. Mniejszości narodowe utworzyły jeden blok, poza którym pozostawały jednak pomniejsze stronnictwa, jak np. blok Ukraińskich Socjalistycznych Włociańsko – Robotniczych Partii. Ogółem do wyborów zostało zgłoszonych rekordowo 38 list wyborczych, z czego o poparcie walczyło 28.⁵⁵⁰ Wiele list wyborczych opozycji zostało zlikwidowanych, gdyż podjęto akcję skrupulatnego sprawdzania podpisów pod listami, które nie zawsze okazywały się prawdziwe.⁵⁵¹

Dnia 4 marca 1928 roku frekwencja wyborcza wyniosła aż 78,3% uprawnionych do głosowania, co w porównaniu z wyborami w listopadzie 1922 roku oznaczało dziesięcioprocentowy wzrost. Była to najwyższa frekwencja w okresie międzywojennym. Największy sukces odniósł BBWR, który uzyskał otrzymał 21% głosów wyborców⁵⁵², co przełożyło się na 122 miejsc w sejmie (29%), jednak nie uzyskał on bezwzględnej większości, którą pozwoliłaby na legalne utrzymanie władzy bez konieczności wiązania się z koalicjantem. Wybory okazały się również sukcesem lewicy, która łącznie otrzymała 30% głosów, co zapewniło im 31% mandatów. Odnosiło się w pierwszej kolejności do PPS, która otrzymała 63 mandaty, co spowodowało, że była drugim najliczniejszym klubem w sejmie. Komuniści zdobyli 1,5% mandatów. Sukcesy BBWR i lewicy musiały odbić się na wynikach centrum i prawicy. Największą klęskę poniosło Stronnictwo Katolicko – Narodowe, który uzyskało jedynie 38 mandatów, podczas gdy w sejmie I kadencji Narodowa Demokracja posiadała ich 98. Dotkliwą porażkę poniosły również ugrupowania centrowe, które zdobyły

⁵⁴⁹ L. Podhorodecki, *Historia Polski 1796 – 1966...* op. cit., s. 171.

⁵⁵⁰ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1914 – 1945...*, op. cit., s. 238.

⁵⁵¹ *Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych...*, op. cit., t. 9, s. 161.

⁵⁵² Wynik ten zapewne był niższy. Były bowiem liczne oskarżenia wobec sanacji, o nadużycia wyborcze na kresach wschodnich; głębsze omówienie tego problemu wykracza poza zakres pracy.

zaledwie 10% głosów, co przełożyło się na 15% mandatów w sejmie. Zmniejszył się także stan posiadania NPR, która wprowadziła jedynie 14 posłów. Blok Mniejszości Narodowych otrzymał ponad 19% mandatów. Generalnie można przyjąć, że wybory zakończyły się sukcesem tych sił, które przeprowadziły zamach majowy lub je poparły.⁵⁵³

---

⁵⁵³ Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności..., op. cit., s. 246; Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych..., op. cit., t. 9, s. 163 – 164; L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966... op. cit., s. 171; W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945..., op. cit., s. 240; Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski..., op. cit., s.296 – 297.

Zakończenie

Celem niniejszego opracowania było przedstawienie zmian oraz modyfikacji ustroju państwowego II Rzeczypospolitej, jakich dokonano po zamachu majowym w 1926 roku. Dokonano porównania wybranych aspektów dwóch ustrojów państwowych, czyli demokracji parlamentarnej oraz systemu, który w literaturze był określany jako autokratyczny. Analiza zgromadzonego materiału pozwoliła na całościowe zrealizowanie celu pracy. Metodą badawczą wykorzystaną w trakcie opracowywania tematu była analiza porównawcza informacji z materiałów źródłowych.

Na podstawie wyników badania, można sformułować następujące wnioski:

- A. Pomimo oficjalnych oświadczeń Piłsudskiego, jakoby ten nie był zwolennikiem systemu autorytarnego, ustrój państwa polskiego w początkowym okresie jego rządów posiadał wiele cech ustroju autorytarnego.
- B. Dokonanie zamachu majowego przez Piłsudskiego było realizacją jego generalnych założeń, aby dokonać przebudowy instytucji państwowych i nadanie im nowych treści.
- C. Piłsudski, trwając w przeświadczeniu, iż system demokracji parlamentarnej był systemem nieudolnym, konsekwentnie starał się forsować proces przebudowy systemowej, początkowo oparty głównie na zaprowadzeniu zmian w organach państwowych.
- D. Posiadanie przez Piłsudskiego możliwości wpływania na różne aspekty władzy (m. in. prezydenta, czy rząd) stanowiło o tym, że trójpodział władz w II Rzeczypospolitej był jedynie fasadowy.
- E. Dyktator, który spełniał rolę suwerena w systemie, oddziałując na organa państwowe, sprawił, że pozycja i znaczenie parlamentu były stopniowo degradowane. Końcowym efektem było zablokowanie możliwości realizacji jego podstawowych uprawnień. Parlament został zepchnięty do instytucji wyrażającej zróżnicowanie opinii w społeczeństwie.
- F. Zmiany dokonane w administracji państwowej, o charakterze personalnym oraz prawnym, były urzeczywistnieniem założeń ustrojowych Piłsudskiego oraz jego zwolenników, jednakże stanowiły one także wyraz umocnienia władzy. Wykorzystano je również do nakłonienia innych grup politycznych, aby te poparły obóz piłsudczyków.

G. Zamach majowy w bardzo dużym stopniu wpłynął na zróżnicowanie na scenie politycznej II Rzeczypospolitej, a opozycja pomimo tego, że w większej części była krytycznie nastawiona do obozu sanacyjnego, nie była w stanie podjąć zdecydowanych działań, aby przeciwstawić się Piłsudskiemu.

Reasumując, na podstawie powyższych wniosków można stwierdzić, iż Piłsudski był przeciwnikiem Sejmu i Senatu II Rzeczypospolitej, które utożsamiał z całokształtem systemu parlamentarnego. Zagadnienie to zawiera w sobie zarówno przedstawienie funkcjonowania postaci samego Piłsudskiego w systemie politycznym jak i stworzenie przez niego obozu jako elementu tego systemu, który stał się narzędziem w ręku Marszałka do realizacji własnego poglądu na rządzenie II RP. Poglądy polityczne Piłsudskiego oraz jego silna pozycja były bezpośrednio związane z autonomicznością wobec wiedzy teoretycznej i opinii Piłsudskiego na temat demokracji jako systemu politycznego. Historycy do dziś nie są w stanie jednoznacznie określić słuszności, czy też zbyteczności działań podjętych przez Piłsudskiego, co oznacza, iż ten problem może stanowić w przyszłości asumpt do dalszych rozważań.

Bibliografia

Spis literatury:

- J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, Historia państwa i prawa polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985;
- Cz. Brzoza, A. L. Sowa, Historia Polski 1918 – 1945, Wydawnictwo literackie, Kraków 2006;
- A. Chojnowski, Piłsudczycy u władzy: dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, Wydawnictwo OSSOLINEUM, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1986;
- A. Chwalba, Józef Piłsudski historyk wojskowości, Wydawnictwo UNIVERSITAS, Kraków 1993;
- Józef Piłsudski i jego legenda, pr. zbior. pod red. A. Czubińskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1988;
- A. Czubiński, J. Topolski, Historia Polski, Wydawnictwo OSSOLINEUM, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1988;
- A. Garlicki, Józef Piłsudski 1867 – 1935, Wydawnictwo Czytelnik, Warszawa 1988;
- Wielka historia Polski, Polska w czasach niepodległościowych i II wojny światowej (1918 – 1945), pr. zbior. pod red. Prof. Dr. Hab. St. Grodzkiego, Wydawnictwo FOGRA;
- W. Jędrzejewicz, Józef Piłsudski 1867 – 1935, życiorys, Wydawnictwo LTW, Warszawa 2002;
- St. Kieniewicz, Historia Polski 1795 – 1918, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1987;
- Wielka historia Polski 1918 – 1939; pr. zbior. pod red. prof. dr hab. F. Kiryka, Wydawnictwo PINNEX, Kraków 2000;
- Nowa encyklopedia powszechna, pr. zbior. pod red. J. Kofmana, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996;
- T. Nałęcz, D. Nałęcz, Józef Piłsudski – legendy i fakty, Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1987;
- Nowa encyklopedia powszechna, pr. zbior. pod red. B. Petrozolin – Skwrońskiej, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995;
- L. Podhorodecki, Historia Polski 1796 – 1966, Wydawnictwo Mada, Warszawa 1997;
- A. Połczyński, Marszałek Józef Piłsudski odbrazowany, książka wydana nakładem autora, Warszawa 2005;

- W. Roszkowski, Historia Polski 1914 – 2004; Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004;
- W. Roszkowski, Najnowsza historia Polski 1914 – 1945, Wydawnictwo Świat Książki, Warszawa 2003;
- Polskie dzieje. Od czasów najdawniejszych do współczesności, pr. zbior. pod red. A. Sucheni - Grabowskiej i E. C. Król, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995;
- W. Suleja, Józef Piłsudski, Wydawnictwo OSSOLINEUM, Wrocław – Warszawa – Kraków 2005;
- R. Świętek, Lodowa ściana: sekrety polityki Józefa Piłsudskiego w latach 1904 – 1918, wydawnictwo PLATAN, Kraków 1998;
- K. Witkowska – Chrzczonowicz, Prace nad konstytucjami w II RP ze szczególnym uwzględnieniem dorobku „Ankiety w sprawie projektu konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej” z 1919 roku;
- W. Witkowski, Historia administracji w Polsce 1764 – 1989, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007;

Spis tabel:

Tab. 1. Najważniejsze partie chrześcijańsko – społeczne sejmu I kadencji

Tab. 2. Najważniejsze stronnictwa polityczne sejmu I kadencji o poglądach centrowych

Tab. 3. Najważniejsze stronnictwa polityczne sejmu I kadencji o poglądach lewicowych

Spis wykresów:

Wyk. 1. Sejm I kadencji wg liczby mandatów po wyborach z 1922 roku

Wyk. 2. Struktura społeczna ludności Polski

